

11. évfolyam, 3. szám
 Felelős kiadó: Hodossy Gyula
 Főszerkesztő: Hizsnyai Zoltán (opus.hizsnyai@gmail.com)
 Szerkesztő: H. Nagy Péter (h.nagy@opus.com)
 Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
 Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
 Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5,
 92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk
 Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest
 Megjelent 2019 júliusában 700 példányban.
 Megrendelhető a kiadó címén.
 Regisztrációs szám: EV 3714/09

Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
 Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,
 Vydavateľ: Gyula Hodossy
 Šéfredaktor: Zoltán Hizsnyai
 Redaktor: Péter Nagy, H.,
 Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
 Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
 Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest
 Vyšlo v júly 2019. Náklad 700 ks.
 Registračné číslo: EV 3714/09
 ISSN: 1338-0265

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja tá -
 mogatásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu
 kultúry národnostných menšín

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

MEG JELEN IK K ÉTHAVONTA

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Vajdaság

Antalovics Péter: Érzéki csalódás (vers)	2
Celler Kiss Tamás: egy mondat (vers).....	3
L. Móger Tímea: Megtalált város (vers)	4
Hernyák Zsóka: Farkaséhség (kispróza).....	6
Benedek Miklós: Elkezdődött; A farkasisten (versek).....	8
Terék Anna: Bevanda (vers)	10
Szögi Csaba: A földre pereg (vers); A sárka Lótusz ébredése (kispróza)	13
Döme Szabolcs: Start! (kispróza).....	18

Hazai horizontok

Bodnár Gyula: Gyermekkori kaland; Egy nyári reptér leírása; Érintők (III.); Egy messzi kép (versek)	20
Ardamica Zorán: csak állok; hetek óta csak; lázbeszéd híján; aki még sosem próbált verset írni; a rendszernyalás; tájköltészet a kertben; mit akar ez az Ady; világ, vége (versek).....	25
Tóth N. Katalin: Az őrlélet köbgyöke (elbeszélés).....	32

Modernség

H. Nagy Péter: Partitúraszerűség – a regény médiatechnikai váltásának előlegezése (Szentkuthy Miklós: Az egyetlen metafora felé)	46
Sátor Veronika: Karinthy Frigyes emberfogalma I. Ember és gép viszonya	52
Kurucz Anikó: Hamvas Béla esszéírása	61

Palimpszeszt

Baka L. Patrik: Párhuzamos univerzumok II. – Ifjúsági kontrafaktumok (2. rész). Andrássi György: Polgárháború vs. Peter Sanawab: Hívószó	82
Ungvári-Zrínyi Kata: Összetett valóságok és tárgyi érzékenység. Martini Yvette munkáiról [bemutatószöveg]	92

Munkatársaink	94
---------------------	----

Melléklet	95
-----------------	----

ANTALOVICS PÉTER

érzéki csalódás

a parafaarcú utas
a tükörbe harap.
óvott tarsolyából
kihullnak színes
kövek. állatként
rezzen: alatt más
talaj billen. vál-
tozott a sík terület,
az ismert, hódított,
tágas térdarab.

érzéki csalódás:
homokba rajzolt
körben portölcsér,
szél játéka. szem
mögé vágó déli-
báb, izzó felhő.
lábnyom alatt szét-
futó út. álom
a folyó: így árad
mellhő, fénynyaláb.

menetelés gyűjtő-
pontig. elrepedt,
alacsony églapok,
összenyomnak
embert, állatot.
hullámozó honvágó,
horizonton mosódó,
ívelt kőhegyek.
„megyek, míg megyek”,
a sajtóság a csontig.

CELLER KISS TAMÁS

egy mondat

az anyád szavai. négyéves se voltál,
amikor kimondta őket: *egyetlen bűnöm
van, hogy nem tudok szeretni.*
amikor menekülsz, ebben a mondatban
bújsz el, mert itt úgysem keresne senki.

idővel békés, önfenntartó tanya lett ez a mondat:
a kertben kút, a tetőn napelemek. ha jön is a
kapitalizmus, láthatatlan kezébe a kutyáid harapnak.
esténként a gangon borozgatsz, hajnalban
vaját kensz a közeli település lakóinak füle mögé.

ez a mondat egy gödör volt a földben. a nagyszüleid
ásták, öntözték verítékkal. bolond lyuk, mondták
rá a szomszédok. de tehetél volna mást?
gyerekkorod szélturbina – mint egy madár, beszálltál,
és eltörted a szárnyad.

ez a mondat a bújócska legbiztosabb bűvőhelye.
ahol a hunyó csak azután indul el, hogy egy
emberöltőig számolt.

L. MÓGER TÍMEA

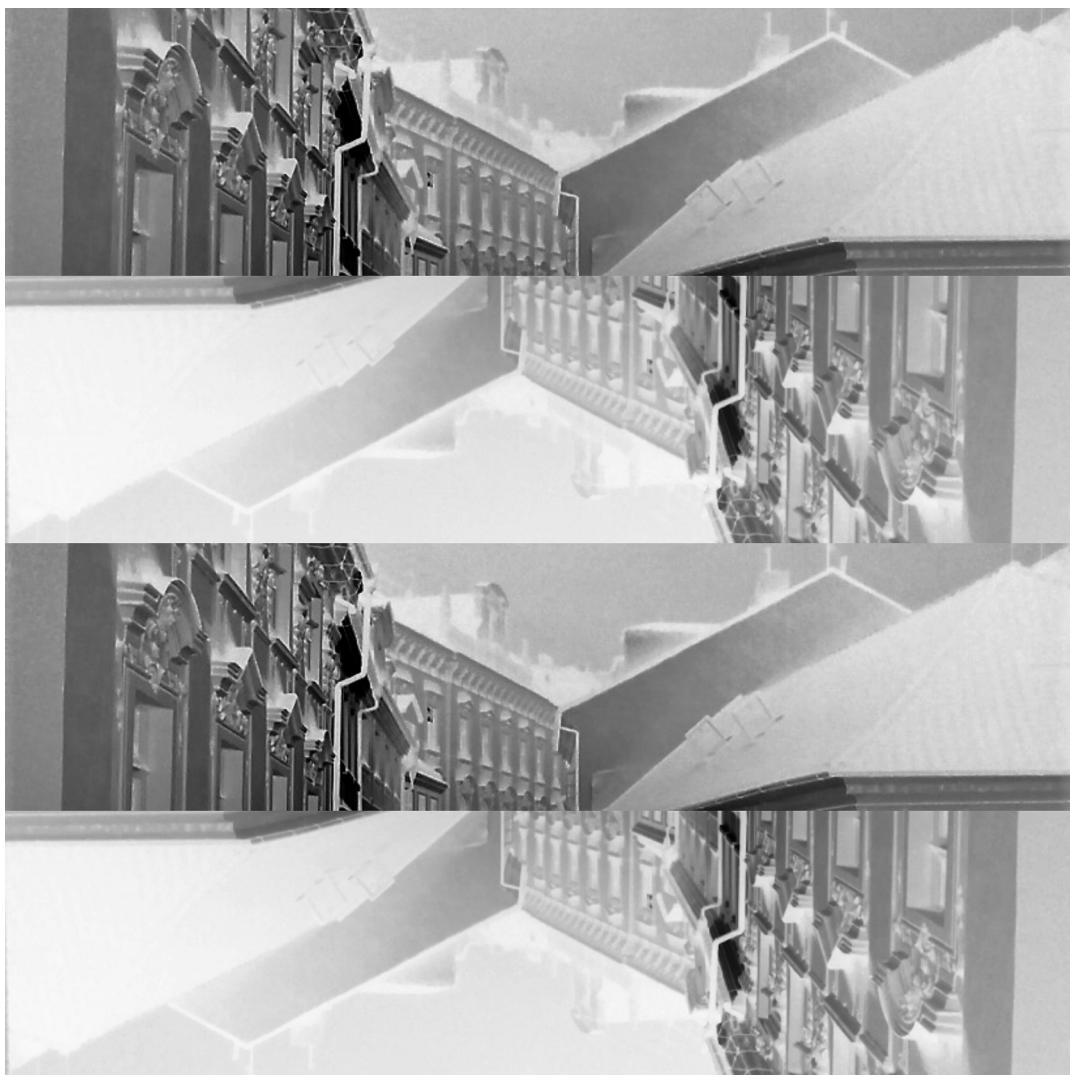
Megtalált város

Kitalált város
Képein
Nincsen ember
Béke van
Nincs tömeg-tenger
Lélegző utcák
Levegő
Karon fogott idő
(Nem) létező jövőbe
Vezet
Se nélkülünk
De velünk se
Az ember újkori tüze
Tények
Világlanak fel végleg
Istennek égnék
Templomok
Épületek
Láthatóvá
Áthatóvá válnak
Az ember feléjük
Beléjük nézhet
Mindenki lélegzet
Lélek
Látni a tájat
A szíveket
A májat
Minden eltitkolt
(V)ágyat
Holtan is élet
Eleven

(Em)lékek
Minden idők után
Vár
Nem történt meg
De láttam már

L. Móger Tímea montázsza

Farkaséhség

Amikor Mancsi izzadva nyomott egy utolsót, és világra hozta a gyereket, azonnal megéhezett. Ahogy a csecsemő felsírt, füstölt sonka szaga töltötte meg szülőszobát. A helyzet az elkövetkező években egyre csak romlott. Amikor Mancsi pelenkázás közben megpuszította a baba lábát, majd megnyalta az ajkait, sós ízt érzett. Ahogy a gyerek cseperedett, az anyja már biztos volt benne, hogy egy terebélyesedő füstölt sonkának adott életet. Ha a lánya szemébe nézett, megkordult a gyomra. Ha a haját szagolta meg, kicsordult a nyála. Mancsi minden este álmatlanul forgolódott a franciaágyban. Számtalanszor elképzelt már, hogy húsvétra megeszi a lányaként tetszelgő sonkát. Előtte persze megbeszelné vele, mert Mancsi fájdalomra úgy tűnt, a gyereke nem tudja magáról, hogy minek sikerült. Aztán ahogy másnap reggel felébredt, elszégyellte magát, és elvitte a gyereket az iskolába. Ameddig a lány az iskolapadot koptatta, Mancsi egyik kétségből a másikba esett. Legnagyobb félelme az volt, hogy nem csak ő, de az egész világ tudja már, hogy egy hústornyt etet és öltöztet. És amilyen kegyetlen ez a világ, gondolta Mancsi, még a végén más falja fel a lányát. Attól nagyobb tragédiát el sem tudott volna képzelni, hogy az önmegtartóztatás sanyarú évei után valaki más lakjon jól azzal, ami az övé. Mancsi úgy döntött, anyaként kötelessége megóvni a lányát minden bajtól, úgyhogy elővette a kést és megélezte. Az ünnepi étkezészetel terített meg, és hattyúkat hajtogatott a szalvétákból. Amikor a lánya hazaért, asztalhoz ültek. Mancsi felszolgált a levest, és enni kezdtek. – Mi volt a suliban? – kérdezte a lányát, – semmi különös – válaszolta a füstölt sonka, majd Mancsi elővette a nagykést. Készült egy kis beszéddel, de ahogy a sonka kékes szemébe nézett, sem megszólalni, sem cselekedni nem tudott. Végül eltette a kést, és megebédelt a lányával. Amikor este ágyba parancsolta a gyereket, belátta, más módot kell találnia, hogy a farkas is jól lakjon, és a sonka is megmaradjon. Másnap vásárolt tíz kiló formálható agyagot, amit rózsaszín és sárga ételfestékkel színeztet, hogy olyan legyen, mint a bőr. Amikor a lány elaludt, Mancsi belopózott a szobájába, és letérdelt az ágya mellé. Nézte, ahogy alszik, majd se szó, se beszéd, jókora falatot harapott ki a lánya vádlijából. Az anya sokáig forgatta a szájában a sós falatot. Még annál is ízletesebb és szaftosabb volt a lánya, mint remélte. A gyerek meg sem rezgett. – Tudtam én – suttogta Mancsi elégedetten, miután lenyelte a sonkát, majd egy maréknyi agyaggal tömte be a vádli étkelenkedő harapásnyomot. Az agyagot addig egyengette, míg tökéletesen sima nem lett. Első ránézésre senki nem tudta volna megmondani, hogy mi történt az

este. Az elkövetkező években minden a legnagyobb rendben zajlott. Manci minden éjjel belopózott a szobába, és harapott egy nagyot a sonkából. Már nagy tételben vásárolta az agyagot, és tökéletes arányban adagolta hozzá a színezékeket. A tragédia csak tizennyolc év múltán következett be. Manci a nappaliban üldögélt, és fogselyemmel tisztogatta a fogait, a lánya pedig két bőrönddel állt meg előtte. – Akkor indulok, anyu – mondta a lánya. – Sok sikert – válaszolta Manci, majd elvitte őt a buszállomásra. – Azért majd hívjál! – búcsúzott Manci az agyaglánytól, és hazahajtott. Otthon szomorúan dőlt le a kanapéra. Pihenni próbált, de a korgó gyomra folyton felébresztette. Amikor a lánya négy év múlva lediplomázott, Manci még mindig éhezett. Hiába vásárolta tonnaszámba, azóta sem talált olyan ízletes sonkát, ami csillapítaná az étvágyát. Aztán a lánya munkába állt, megházasodott és ikreket szült. Manci pedig a kanapén próbálta kipihenni az elmúlt évek megrázkódtatásait. Csak akkor csillapíthatta éhségét, ha a lánya a családjával meglátogatta őt. Amikor lefeküdtek aludni a vendégszobában, Manci egy vödörnyi agyaggal settenkedett be. Először lányából harapott ki egy jóízű falatot, majd a kiságyhoz sétált, és egy darabig elnézte az ikreket. Kíváncsi volt, vajon az unokái megörökölték-e az anyjuk jó tulajdonságait. Ha így esett, akkor még sincs minden veszve, reménykedett Manci, majd a száját nagyra tátva a babák fölé hajolt. Néhány perc múlva a nagymama csalódottan heveredett le a kanapéra. – Tudtam én – zokogta. Belátta, hogy a bőség éveinek végleg vége van. Tennie már nemigen volt mit. A lábát kényelembe helyezte, harminc évig sírdogált, és kipiszkálta a fogai közé tapadt agyagszemcséket.

A tizenhetedik vendégpapucs, mesekönyv – szöveg és illusztráció, 2014.

A tizenhetedik vendégpapucs Martini Yvette természetes „otthoni” mesemondást idéző, felnőtteknek is szóló mesekönyve, melyet két gyermeke ihletett. (*Koinónia Kiadó*)

Elkezdődött

A tenger felől támadtak.

A délutáni verőfényben lehorgonyoztak az öböl bejáratában.

Mozdulatlanul várták az estét.

A kutyák 22.20-kor ugrottak a vízbe.

Észrevétlenül közelítették meg a szárazföldet.

Partot érve megrázták magukat majd szimatolni kezdtek.

A falak repedésein keresztül bejutottak a városba.

Orrukkal benyomták a félig nyitva hagyott ajtókat.

Az örök mit sem sejtve váraoztak.

Az öldöklés 23.20-kor vette kezdetét.

Először a katonák torkát harapták át majd a civilekre támadtak.

A csónakokat pontban éjfélkor eresztették le.

A különleges egységek tagjai percek alatt partra értek.

A kapitány 00.25-kor lépett a mólóra.

A kutyák a főtéren gyülekeztek csendben figyelték a kapitány
beszédét.

A háború elkezdődött.

Az életben maradtak foglyok lettek.

A kutyákat a város bejárataihoz vezényelték.

A farkasisten

A farkasisten hangja betöltötte a völgyet.

A fiúk ijedten néztek az égre.

Erősen szorították egymás kezét.

Talpuk alatt ropogott az előző nap hullott hó.

A farkasisten hangja időnként megrázta a fákat.

Az ágak ilyenkor összeértek.

Mintha az erdő a fogát csikorgatta volna.

A fiúk könnyes szemmel lassan haladtak.

Egyre feljebb jutottak.

Időnként madarak szálltak az ágak között.

Beesteledett.

A hold nem világított csak a hó fénye rajzolta ki a fák törzsét.

Mintha egy ketrec rácsait látnák.

A farkasisten hangja utat tört magának ruhájuk szövetén keresztül és
megborzolta a bőrüket.

Lépésről lépésre haladtak majd mindketten egyszerre a hóra zuhantak.

Az idősebb maga is félig fekvő helyzetben egy közeli fa tövébe vonszolta
társát.

Légzésük hol felgyorsult hol lelassult.

A farkasisten hangja időnként megrázta a fákat.

Az ágakról ilyenkor hó hullott a földre.

A szél megállás nélkül fúj.

A farkasisten öt nap múlva hallgatott el.

A férfiak csak ekkor mertek a fiúk keresésére indulni.

Két nap múlva az egyik fa tövében két különös alakú hóbuckát
pillantottak meg.

A fiúk temetésén a falu minden lakosa jelen volt.

TERÉK ANNA

Bevanda

Jöjjön, ülünk le ide.
Jó kis terasz.
A fák megtartják fölötte a szelet.
Hideg van, inkább visszaadom a sálját.
Ha látja a pincért, rendeljen nekem egy
bevandát.

Rendeljen, aztán jöjjön át ide mellém.
Úgy ülünk itt az asztalnál,
egymás mellett, mint a franciák.
Akkor magának dőlhetek és majd
nem fázunk annyira.

Maga szerint honnan indul a félelem?
Az útjait ismerem,
egészen mély vájatokat kaparnak
az izomba, és ahogy ezekben
a mélyedésekben jár,
süt a nyoma.

Furcsa, nem gondolja,
hogy így tud égni
a félelemtől a test?
Azt hittem,
a félelem hideg.

Maga félt már attól,
hogy sosem fog
meghalni, uram?
Vagy hogy valaminek
sosem lesz vége?
Én folyton attól tartok,
hogy most már minden
így marad.

A félelem megtart.
Acélos, erős.
Vagy épp szétégeti az idegpályákat.

Nem jut vissza az emlék
az izomból az agyba.
Nem lehet kibogarászni,
hogy egy adott testtartás,
egy-egy rossz szokás
mégis miből ered.

Megvan az út,
megvan a görcse az izomnak,
de csak egy ideig lehet az utat
visszafelé követni.
Aztán eltűnnek a nyomok.
Ül rajtuk valaki,
vagy söpri rájuk serényen a port.
Izzad és próbálja minél gyorsabban
söpörni a sok port az agyban.
Az a por kering,
eltakar mindent,
ami folyton
visszafelé húz.

Üres előttem minden út, uram.
Akár végig is szaladhatnék rajta.

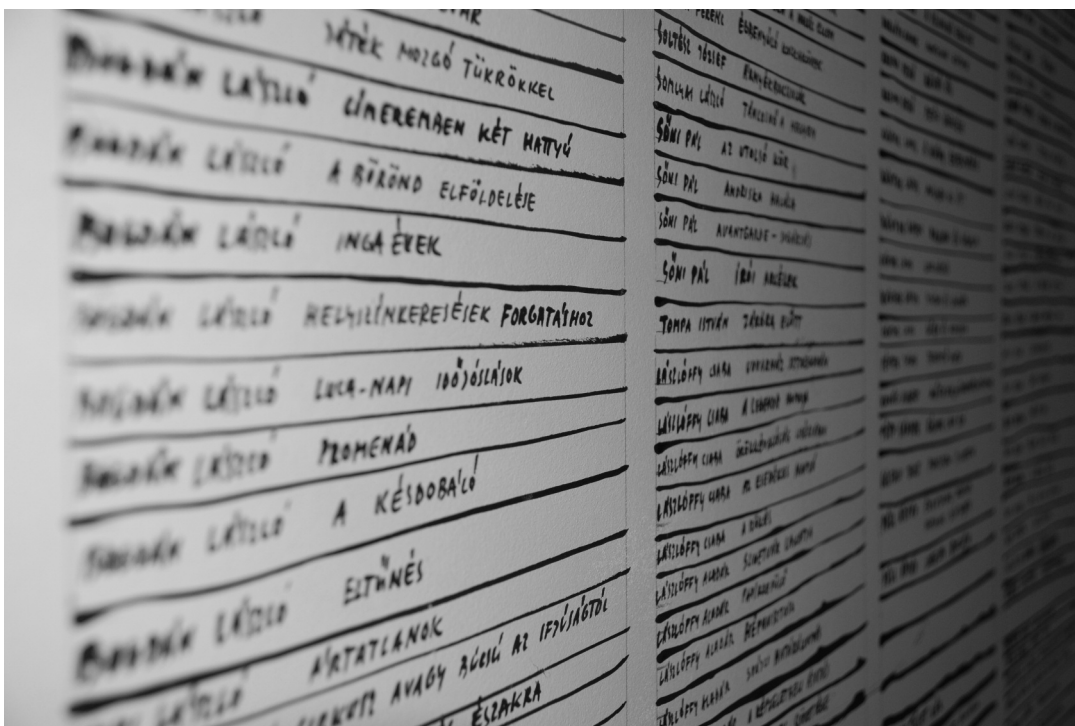
Látom, azt a másik nőt nézi,
hiába bólogat és most hiába nevet,
maga nem figyel,
én meg nem látom a végét
a kétségbeesésemnek,
miszerint üres előttem minden út.

Na, rendeljen még egy kör bevandát,
nevessen rám.
Engem nézzen.
Látja, így már könnyebb.
Ahogy maga néz és nevet,

itt bent könnyebb valami.
 Csorog az alkohol az erek falán,
 húzza középre a test sarkait
 a szomorúság,
 üres előttem minden út, uram,
 de így azért mégis minden
 könnyebb.

Lábon járó könyvtár, ins-
 talláció, Családban Marad
 2., Magma, Sepsiszent-
 györgy, 2013.

A nagypapa tizenegyezer
 kötetes könyvtárának
 méretarányos feldolgozása
 – így vándorolhat el az
 információ.

A Földre pereg

(Sziveri János – innen- s túlíratok)

*elődbe járulnék akár de nem tudlak még
egészen megnevezni hangod mintha hersegne
vagy csak a gyertya krémje
valakit elszólítottak belőlem*

mint dühödten penészes meggymagot
köpöm a szavakat varangy nyelvem égbe dőf
nem maradok velük adósul testvér
nyálamnak heve dúsul old köt terpesze a világ
izzó herpesze ébren álmodó vakond
háború a tél borzas szél vet mederbe partnak
súlyos bástyáid tovább nem altatnak
vaskos homlokom talpaddal perbe kél

szép kedvem elvetél lelke fényedben
pácolódva vonzolom testem árnyam szép
kedvem pokolra száll nem tör csendet nem
bontja szárnyát fénymadár az éter csillámfátylain
bánatom kétszázhusz méter ringat a pokol
regimentje csigga tna ördög délceg öreganya
de itt is csak saját dallamra pörgök keringőm
álmodók szívárványörvény ébredése kulcsom a
fényes kulcsom mennyek érverése
nyomán a minőszből kinyit tág kaput utat széleset
a szobámba vezet száll a füst és ébred a mennyezet
szóra szó és lehelve nem köpve már a szó a
szóról az eljövő strófára rátalál

*és dül a dal feldül
fordul a tömeg
szervezeti fantom
agy lendkereke
lehet-e kegyvesztett a vezérürü
röpköd az ürü
lék
mint szoba-konyhában a legyek
legyek kedved mámorában fittyet
hányva rímre fokra évrre
rácsücsülök az isten tenyerére lábam
víg kedvem ormáról lengetem
sírnak értem poklok sír értem a
a világegyetem egyedem begyedem
édesen savanyún sósan szeretem e
versben az élet olcsó kenyerét görcsben
falom héját csendben áldozom a belét
mielőtt ugrok lepókhálózom -porolom
isten tenyerét kéjben ázom nem fázom
bundám enyhíti a poklok hidegét*

*didereg a versem ha napfény süt
mására
örökkön együtt keringő istentársára
ha eláraszt a ragyogás
afféle prófétikus férfigagyogás
ébreszt holdat nővért szeretőt
éleszt holtat tesz holtá ébren
lustán a fenyéren heverőt*

*romlik az érték
és értékítélet mértékegységet bont
s asztalt a báli
gyársereg
s mint ki fejében hordja végbelét
döfödi az ég
a föld ölét össze-szét föl-le
nyakig szarban
napszarban
a tárgyak*

elfutok de bevárlak
együtt mérjük be a világnak végbelét
üdvünk a tét vajon a marson kávé
adnak-e s vajh a tritónon melyik ma a
naposabb félteke
rágyújtok rágyújtok
gondom s bánatom bőven kicifrázva
de rázza szép kedvem szoknyáját
mégis önfeledten rázza orrom
előtt tárva kheirónnak háza nem
csípi a dér nem morzsolja földpoklokknak
feneketlen láza

pofázik a gyomorszáj
ennyi csak az emlék
cseppek csöpögnek egyenest az érbe
tápvizet kapok vérért cserébe
tekintetem mint padlón a szappan
odafagyott oly mozdulatlan
sört adok testvér sört rímért cserébe
hagyjuk a verset mára a fenébe
bestiák sora sűrög-forog
egyikük hörög másikuk morog
farkát morzsolva réved a sátán
szórzete felmered a hátán
ringat a mélyben a pokolsereg
lelkemnek gyöngye a földre perog

A sárga Lótusz ébredése

*El ti homályos
boltívek innen!
Jöjjön a kéklő,
szálljon a fénylő
éter ide!*

(Fm – Em)

Csöndből. Éjszakából.

A riasztó Semmit kutató, örökkön hulló Elme útjában Erősz tücskei legelésznek – első Kép. Belülről gubójába elsőt harap az aranyhernyó. Mindeneket bekebelező, éjhajú szeretőm a Khaosz köldökében: vinnyogva tekergő magmacsírák a sötét kő rejtekén kitörésre tátogó csillámcsőrökkel a kráter cserépfalát csepegtetik egyre, vakolják megtestesülésig üvöltő önvágyukban. Angyalkörmök szikráznak pimaszul aprócska istenek tomporán, minden körbefordul és eltűnik önmagában. Belégzés. Lótusz bimbó dombhasadékán egy kortynyi kárhozat besurran. Négy irányba kiterjedsz, négyszeresen elhervadsz, Éjsötét. Elkopsz, magamra hagysz, létbe taszítasz négyszeresen. Négyszeresen elsiratlak. Sziklák nyújtóznak máris egymás felé, felkaristol a kín. Hiányod a várt válasz hiánya. Nyelvem rőfös kötél húzza, zúgni kezd a Kozmosz szobacsendje: AUMMM.

Csaholó ebek szántják fel szájtátva, csontcsattogva a márványsúlyos aranyezet, a Világ megborzong, nyújtózik, jólesőn ásít, majd álomköntösét lehajítván arcod fénytükrében megmosdik; mielőtt még rohanó miriád szolgák, csillagszemű nászlidércek ajtaján dörömbölve bebocsátásért nem kiáltanának ujjongva: csoda a Fény és a Hajnal. Tekergő verandakín, a gyönyör előszobája. Éjhajú szeretőm a tölgyfa mögül mosolyog, miközben az úrazúr még csak most növeszti zsenge körmét és fogát. Egek és Földek közt a hajszálgyökerek széjjelszakadoznak, Uruk táncol, mámorában nem tekintve talpa alatt a parányra, a még képlékeny Lélekre – második Kép. Testembe lépek mint kitaposatlan bakancsba, fájdalmam számos, gondom s bánatom gazdagon kicifrázva. Magára hagyott csecsemő a folyóparton, zuhogó sakálkönyvekben ázva. A lovak kirepülnek, a kárpit felhasad.

Túlexponált létvászson, zsákutca a demiurgosz farzsebében, vakbél a lét hasfalán, ÉLET, te, repedezett sivatag. Mámor. Felettem zokogva maszturbál Ámor. Erszényes angyalpatkány fonnyadt placentája a platón: *valami* megszületett, valami öntudatra lépett, alattomban színek kelnek életre, szagok, ízek, hangok, érintések; a Fény nemzőszervét óvatlanul az Árnyék keblei közé dörgöli, miközben az még szüzességről álmodik szendén szunyókálva a Semmi vánkosán. Pokoli élvezet, édeni kín – előtted, testvér, csak e kettő a szín: harmadik Kép. A Háromszorosan Bölcs minden imái és a furfangos Szfinx összes rejtvényei sem teszik már termékennyé ezt a repedezett sivatagot. Románc a pusztában: a kitzsízítottak és letaszítottak angyalpihemannában botorkálva a fényes boldogságot egy

szépen kikövezett ösvényen lassanként elérik. Hiába csípőficam, hiába keresztakrobatika. Amint fent, úgy alant. Minden elvakít. Halvány hóesés, hol vagy most?

Párkák. Csak szövök szemérmetlenül szövetét a tündöklő rothadásnak; bársonyfűggönyök mögül kígyók tekerednek elő. Szeplőtelen fogantatásod folyama sodrán a lét hálójába vetettek, párkarácsok mögé, fényes orcádat az élet kavicsa csontig felhorzsolja. Okos fejed a rettenet sisakja alatt roskad, térdre rogyó isteneket látsz a halásor nyirkos folyosóján elhervadni. És reggel lett és este lett: negyedik Kép. Az enyészeté. Tiszta színek, a hang az éterben lassanként tovafut. Bíborban és bársonyban az Idő s a Tér. Az Univerzum a Halál óramutatója; másodpercre pontos. Elfut a szolga, s a vándor hazatér.

A Kozmosz szobacsendjének. A szikrák örököseinek, a fénycsírák kertészeinek. Intelem. Intelem az észnek, az egyre csak hulló s vaksin hunyorgó elmének. Ha látsz még parányit, láthatod: néked szól az Ének. S míg énekel a Lélek, az Úrben csak a csönd: lét szárnya bent se künn nem hallatik. Leld inkább örömöd e burjánzásban, sárkányszárnyú létbagzásban, mintsem pokolnak légy angyal, mennyeknek meg buja ördög – ki, ha célba ér, menten elaltatik. Ötödik Kép – hetedik lap. Megpihensz, megnyugszol, mert érzed: a keleti horizonton menthetetlenül életre kél a Nap. (Bár csupán gyertyalángnyi csak.)

Kilégzés.

Lábon járó könyvtár, installáció, Családban Marad 2., Magma, Sepsiszentgyörgy, 2013.

A nagypapa tizenegyezer kötetes könyvtárának méretarányos feldolgozása – így vándorolhat el az információ.

Start!

Betódultunk az öltözőbe.

Durva, kényelmetlen padok sora rácsos cipőtartóval. Léghuzat.

Kiürítettem a magammal hozott hátizsákot. A holmimat a pad ülőkéjére raktam egy halomba. Tornacipő, fehér póló, kék rövidnadrág. Előírás szerint. A többiek is igyekeztek a lehető leggyorsabban átöltözni. Magasan a falon két, téglalap alakú ablak. Lombokon átszűrődő fény. Köpetfoltos, összefirkált, okkersárga fal. Tenyér- és cipőtálpnyomok, rágók, takonytérképek, lekapart, színes matricák.

Valakit meglökhettek, mert hallottam, hogy tompa puffanások után röhögés támadt. Kiabálás.

Disznó! A hájas disznók is futnak!, kiáltotta valaki, majd harsogó vihogásban tört ki. Más hozzátette: *Ha utolsó helyen végzel, nemcsak egyest kapsz a naplóba, hanem le is vágunk!*

A hang irányába fordultam.

Többen egy kövér fiút vettek körbe. Lökdösték, bökdösték, az arcába röhögtek. Félig komolyan, félig játékból nekivadulva néha valaki fenéken rúgta. A kövér fiú gatyában állt, kipirult, zavartan forgolódott, gatyája korcán feltüremlett bőrhurkácskák fickándoztak. Mi, többiek nem akartunk belekeveredni, fegyelmezetten, sietősen, szó nélkül öltözködtünk.

Kibújtam az utcai pólómból, kigomboltam a nadrágot, kioldottam a cipőfűzőt. A cipőtartó rácsra helyeztem a lábbelit. Kínosan ügyeltem rá, hogy jól láthatóan elkülönüljenek a mellettem készülődő osztálytársam cipőjétől. Letoltam a nadrágomat, és amilyen gyorsan csak tudtam, felrántottam magamra a tornaórán kötelező öltözetnek számító kék rövidnadrágot. Sietni kellett. Előfordult, hogy valaki az erősek és verekedősek közül pusztá tréfából lerántotta valakinek a gatyáját.

Felhúztam a fehér tornablúzt. Leültem a kemény, bordás ülőkére. A tornacipőmet kibújttam a nejlonzacskóból. A zacskót az iskolai cipőmbe gyúrtem, jó mélyre, nehogy valaki elloppja. Megkötöttem a cipőfűzőt. Kész.

A többiek is átöltöztek. Kivéve azt a néhányat, akik a kövéret cukkolták az öltöző sarkában.

Készen vagytok már? Mi folyik ott?, lépett be szinte üvöltve a tornatanár: hatalmas termetű férfi, egykori kézilabdázó. *Aki kész, kifelé!,* kiáltotta. *Bemelegítés! Indulás!*

A kivezető folyosó hosszú volt, bűdös, szűk. Kértem.

A diófa hatalmas lombjának sűrű árnyéka betérítette a salakos sportpálya harmadát, mint egy fekete polip. Fű zöldellt a pálya mentén. Barna, összeaszott, megcsavarodott diófa-levelek heverték mindenfelé. Az egész iskolaudvar zsongott. A pálya környéke szinte világított a sok fehér tornablúztól, csak elvétve tűnt föl egy színes ruhába öltözött diák vagy felnőtt. Megérkeztek a többiek. Feldúlt ábrázattal a kövér is. Magasság szerint felsorakoztunk. Futóverseny volt.

Amíg az előző osztályból mindenki célba nem ér, bemelegítünk!, kiáltotta a tanár.

Elkezdtek a gyakorlatokat.

A futóverseny célvonal a sportpálya felezője volt. Az egész iskola ott tombolt a pálya szélén. Óriási hangzavar töltötte meg a levegőt.

Nem kellett sokat várni. Az utolsó is befutott, az előző osztály versenye véget ért. A startvonalhoz vezényelt bennünket a tornatanár.

Ne tolakodj! Sorakozz egymás mellé!, kiáltotta kemény, erős hangján.

Minden oldalról könyökök, vállak nyomódtak nekem. Centiről centire hátrébb szorítottak.

Felkészülni! Start!

Elkezdődött. Fújtatás, lábdobogás kavargott körülöttem. A verseny kijelölt pályáját az iskolát övező utcák alkották. Eltávolodtunk a zajos, árnyas iskolaudvartól. Többé már nem egy osztály voltunk, nem tartoztunk össze: vicsorgó vadakká változtunk a futóverseny idejére. Az első öt ötöst kapott. Egyenesen a naplóba. Mindenki küzdött magáért a célvonalig. Lobogó fehér zászlók a fanyar, őszi napfényben.

Gyermekkori kaland

csupán ki kellett
volna nyújtani a kezed
angyalt érintesz-e
vagy puszta eget
hisz' oly határozottan
másztál
cingár lábaiddal
piros atlétanadrágban
az évszázados kövekbe
kapaszkodva
felfele csak felfele
a vár fokára
melyre
– bár már akkor is csonka volt –
felállhattál volna győztesen
ha puszta
eget találsz is odafenn
és sehol a menny

Egy nyári reptér leírása

*Lanzarote repülőtere webkamera ÉLŐ képén,
2018 nyara, Kanári-szigetek, Spanyolország*

Meztelenül nyújtózik az ég,
hőségben az óceán,
a kék mezőben felhabzik
fehéren egy-egy hullám,
aztán elhal.

Csallóközi szobámból
belátható a reptér kifutója.
Arcomhoz legközelebb
két kanári datolyapálma,
zölden imbolygó levélüstökök,
távolabb pirosan duzzad egy szélzsák.
Oldalszél fúj a tenger felől,
hintázva landolnak a repülők,
alattuk füstfellegek kelnek,
amint a leszállópálya
aszfaltjához érnek a kerekék.
Mindez oly közel a tengerhez,
hogy a sós atlanti vízből, mely
a Titanic és egyéb hajók
temetője lett a századok során,
fröccsen is rájuk.
Az utasok tapsolnak a fedélzeten,
mosolyognak a pilóták,
thank you, thank you,
hál' isten földön a gép,
csak az ég maradt fent,
mi épen lent,
rozsdállik mindenütt a rét.

Így van ez Lanzarote szigetén,
évente háromezer óra napfény,
esős nap csupán tizenhat.
Micsoda idő!
Ilyen először fogad itt,
aki gyakori vendég vagyok.
Micsoda kép! Mintha tél lenne,
a monitor fekete keretében
nagy szürkesség,
ennyit látok,
tulajdonképpen semmit,
se földet, se vizet, se eget.
A mély ködből
mint mozdulatlan hómező,
sejlik elő a tenger.
Jégpálya látványát nyújtja

a kifutó és gurulóút,
és az aszály sújtotta réten is
mintha vékony jégtakaró csillogna
a kirabolt fényben.
Ereszkedik közben egy repülőgép,
felszállni készül egy másik,
ködből jönnek, ködbe mennek,
alig látható legyek.
Az élet mégis mintha állna.
Ha nem integetne a két atlanti pálma
kékeszöld lándzsás levélszárnyaival,
még hinném,
Lanzarote tüzes szigete,
színes reptere helyett
szibériai tájat nézek.
Vagy lefagyott a számítógép.
A reset azonban ezúttal kevés,
ha újra napsugaras Lanzarotét
szeretnék csallóközi szobámba.

Érintők (III.)

1.

Nádszálon madár
nézi, ki ring ott alatt
a tó víztükcrén.

2.

Vakít a folyó
égen talált korongja.
Jel ez – de kinek?

3.

Kerítés húrján
landolt őszi levélen
muzsikál a szél.

Egy messzi kép

szétszórt nyári udvaron
araszol a diófa árnyéka

a korhadt pinceajtón
özvegy anyám
billegő sámlin
szembe az elballagó
nappal
előtte piros paradicsomok
pancsikáznak
a vājling vizében

szinte még lány
lengé ruhájában
némethlehel-dallamot dúdol
kezében a kés
meg-megvillan olykor
ha homlokába hulló
haját simítja hátra

a diófa árnyéka meg csak
kúszik felé
húst vigyél anyámnak
illatát virágnak
mely dúsan virít
ma is csodálom
apám halála után
madártestével
mit kibírt

Semmi új a nap alatt, installáció, 2000.

csak állok

csak állok egymagamban némán
Pilinszky verse a napon

kővé dermedt semmimet siratom
mint költeményben az istent forgó imamalom

hát most ezt sikerült lefirkantanom
célpontként a szöveg halántékán

hetek óta csak

hetek óta csak
emlékekkel béleled az időalagutat
pakolod őket szép
sorban magad mögé
raktáros hörcsög szotyoláját télire
mire számítasz?
emlékmelegre hűvös estéken?
agytáplálékra történéshiányban
keszonbetegség idejére?
midőn buszod mint Petrié
döcög tovább
hajók nem járnak erre
csak azonosíthatatlanul idegen
repülők
és szomjas legyek
és olykor az alattomosan
zümmögő magány

lázbeszéd híján

árva hamu-madárként bujdosnak
patetikus sors-sorok

versekben költők már
kevésbé fehér ingekből
selyemlidérceket senki sem

hajtogat nekik sámánok szavaid
között sem osztinátót sem
más mitikus ritmust nem
dobolnak csak L szimatoló

ebei várják haramia-kesztyűdet a
másik parton ahová rád szabott
fohászban sem merészkedsz

hűségtől ugatva nyüsztve sem
már szembenéző zabolázatlanság
és őszinte lázbeszéd híján

aki még sosem próbált verset írni

aki még sosem próbált verset írni
az legyen szíves
kurvára ne vezesse mondjuk egy
ország pénzügyeit
mert rohadtul nem érthet hozzá
maximum megtanult számolni az illetékes illető
elhisszük oké
de csak a korrekt számtantudás által
nem lehet jól gazdálkodni
ahogyan fát vágni sem fűrészszel szokás ugye
hanem ésszel-szívvvel és mellékesen
valamilyen alkalmas szerszámmal

jól gazdálkodni nem azt jelenti hogy
képes valaki innen oda pénzt eljuttatni
átkönyvelni sötöbö
a jó gazdálkodáshoz
többlepcsős gondolkodás szükséges
vonzó ritmus és megfelelő tempó
kell egy csipetnyi beleézés
a gondolatot már ne is említsem
kell bele ötlet spekuláció helyett
emberség szépség lüktetés
meglátni ami még nincs
hogy milyen lehetne s azt felépíteni
az üres papírra semmiből
tartalmatlan betűkombinációkból
melyekhez fantáziadús jelentéseket rendelünk
olyanokat amelyekkel esetleg eredetileg
nem rendelkeztek
muzsikát csempészni a formába
gyúrni alakítani fogós dallamíveket
képmotívumokat ragasztgatni
kiváló statikával
épp megfelelő intenzitást adagolni
a szövegnek
észrevenni és megsimogatni hajtásait
leveleit sebeit kérgét
metszeni ápolni kapálgatni
kártevőit szemmel verni beszélgetni vele
mint egy gyümölcsfácskával
évekig
mert gazdálkodni ugyebár nem a haszonért
érdemes
ezt mindenki de tényleg kivétel
nélkül mindenki tudja aki már próbált
verset írni
vagy legalább olvasott értett szeretett már
lírai alkotást
a többi általunk meg nem értett
szerencsétlen (akiknek csak egyszer
kellene egy verset írniuk
önmaguk megértéséhez

de az istennek se képesek rá)
meg matekogasson csak
pluszokban reménykedve
tologasson számfejtésen machináljon
viszont majd kérjük visszarakni
a színes kis kockákat abba a piros
dobozkába az egymásra
halmozott kiságyak mellett gyerekek
mielőtt alvás előtt elégedetten elmentek pisilni
ja és kezét mosni persze
el ne felejtsetek
lefekvés versírás költségvetési intézkedés előtt
és utána is

a rendszernyalás

a rendszernyalás
egyáltalán nem minősíthető
punk attitűdnek

ha én például iskolaigazgató
vagyok elvárom hogy
legyen valami belső ellenzékem
valaki aki ellentmond a gyűlésen
de minimum rákérdez dolgokra
mert vele szemben
vagyis általa tudom indokolni és
alátámasztani döntéseim
ő adja meg azt a kontrasztot
melyhez képest igazam legyen
ne levitáljon légüres
térben a munkám

ha például ez a vers a versszerűtlenségével
tüntet az azért
van hogy legyen
ebben a könyvben olyan szöveg
amely egy verskötet rendszerével

legalább részlegesen szembe(sz)állva
rámutasson

nincs lezárható
univerzálisan üdvözítő
rend

ha egy társadalom többsége
kényszerűen nyalja a rendszert
ott diktátum az élet
ha boldog elégedettségnek vélt
meggyőződésből nyalja
ott kevés a punk

másfelől a punkoknak is
szüksége van egy rendszernek látszó
berendezkedésre
punk mivoltuk megéléséhez

ez ilyen egyszerű
minden éremnek két oldala kell legyen
ja és

pereme
éle

tájköltészet a kertben

nagyfejű csóka a pléhtetőn
sétálgat jobbra balra
ditirambusokban kopognak karmocskái
meg-megáll kiszámolni a ritmust

belepofázik neki a pipitér
természetesen anapesztusokban
összezavarja teljesen
csak a lustán leskelődő macska

ignorálja
a prozódiai problémákat
noha tudtán kívül
spondeusokat ásít

mit akar ez az Ady

mit akar ez az Ady-lárma
fejemben hogyha fogalmazok
miért sarkallna lázadásra

hogyan rejtsek kérdőjeleket
pohárba és dühöt rovátkált
homlokomra fessek

nem lehet ettől normálisan
mondatot sem papírra vetni
zavar mint földrengés a bányászt

mint galambraj a kányászt
iróniát a szerelem
hedonizmust az oktatói bértábla

TÓTH N. KATALIN

Az örület köbgyöke

I.

Felnéztem a magas, több szárnyból álló épületre, és nem győztem álmélnodni. A kórház egyáltalán nem emlékeztetett arra a málló vakolatú, elhanyagolt építményre, ami az emlékezetemben élt. A hipermodern, szigorú előírásoknak megfelelően felújított komplexus inkább tiszteletet parancsolt, mintsem félelmet ébresztett a bizalmatlan látogató szívében.

Nem úgy az enyémben. Még emlékszem, amikor beteg gyermekként lepedőbe csavarva álltam sorban a rozsdafoltos fürdőkád előtt, arra várva, hogy egy türelmetlen ápolónő hideg vízzel lecsutakoljon. Utána azért soron kívül megmérte a lázamat, hiszen mégiscsak tüdőgyulladásra volt ennek a kölyöknek, és sose lehet tudni, nem kapja-e vissza? Arra is élénken emlékszem, hogy alig húsz éve itt egy elfekvő üzemelt. Az összes többi osztályt már a rendszerváltás után megszüntették egy eget-földet rengető csődeljárással, aztán bezárták és hagyták kallódní. Az orvosok hanyatt-homlok menekültek szalonképesebb állást keresni, a haldoklóknak viszont nem volt hova menniük. Haldokoltak tehát tovább szép csendben ott, ahol az megadatott nekik. A városi kórház elhagyatott szárnyában, amit egy jótét lélek, egyben élelmes vállalkozó, meghagyott számukra, és a düledező épületet kinevezte öregek otthonának.

Fel-alá bolyongtam a hosszú folyosón, amely sehogy sem akart véget érni, egyre újabb, fényárban úszó járatokba vezetett. Azt hittem, kiismerem magam ebben a részlegben, ám rá kellett jönnöm, mekkorát tévedtem. Sehol se találtam a nagymama szobáját, pedig itt kellett lennie valahol. Igaz, hogy meghalt, de néhanapján azért illene őt meglátogatnom, ha már erre járok. Eredetileg nem is ide készültem, hanem a város másik végében álló művelődési központba, ahol a hétvégén különleges vándorkiállítás látható. Szerencsére egy régimódi fityulát viselő kedves nővér elmagyarázta, hogy időközben a polgármester egybeépítette az otthonnal, és pillanatnyilag csak egy föld alatti járaton át lehet megközelíteni, mert a költségvetésből már nem tellett bejárati ajtóra. Hát, nem tudom..., végül is logikus megoldás ebben a csóró világban. Azt viszont nem említette a nővérke, hogy az alagút még nincs teljesen kész. Egy romhalmaz az egész, feneketlen gödör tátong az alján, és tengernyi munkás nyűzszög mindenfelé.

– Látom, rosszkor jöttem, épp csőtörés van, elnézést... – szabadkozom, miközben megpróbálok sérülés nélkül átfurakodni közöttük. Egyikük véletlenül az oldalamba könyököl, de elfelejt bocsánatot kérni. A másik viszont felfigyel rám, és hajlandó szóba állni velem.

– Menjen tovább nyugodtan, a terv szerint csak a jövő héten várható csőtörés. Most a főmérnök utasítására épp az aktuális ősmaradványokat ássuk ki, hogy odafenn legyen mit bemutatni a nagyérdeműnek. Ha még nincs érvényes belépőjegye, azt ajánlom, ne nagyon tekintgessen a gödör aljára, a főnök nem csípi a blliccelőket. Ja, és vigye innen a nagyanyját, mert állandóan láb alatt van!

Csak most veszem észre a nagyit, aki olyan átlátszóvá fakult, hogy szinte beleolvadt a falba, de tudom, hogy számomra ez korántsem mentség. Mióta elhalálozott, kissé házsártos, egyetlen alkalmat sem hagyta ki, ami sértődésre adhat okot.

Megcsókolom. A bőre hideg, de ráncatlan és feszes, bármelyik örök fiatalság után epedő sztárocska megirigyelhetné. Nincs megereszkedve, pedig a nagyi már jóval nyolcvanon túl járt, amikor a sírba tették.

– Hol van az a verseskötet, amit a múltkor kölcsönkértél? A helye azóta is üresen tátong a könyvespolcomon! – támad nekem. – Azt ígérted, visszahozod!

– A vánkösöm alatt felejtettem – vallom be szemlesütve. Húsz éve is van már, hogy elkértem azt a szerencsétlen könyvet, de neki mostanában nem túl jó az időérzéke.

– Szóval, azt akarod nekem bemesélni, hogy húsz év, két hónap és huszonkét nap alatt egyszer sem húztál tiszta párnahuzatot? Parasztgyalázat! Bezzeg én öregasszony létemre évente mosom a szemfedőmet! Eleinte megpróbáltam fertőtleníteni, de fingot sem ért, mert a piszok ott maradt, bár a lepel tiszta lett... Tiszta kosz. Mit is mondtál, mi van a könyvemmel?

– Már elolvastam. Kétszer is. Legközelebb biztosan magammal hozom.

– Ki tudja, mikor lesz legközelebb?! Máskor nem kapsz semmit, hiába is könyörögsz! Minden elveszett könyvem a te lelkesen szárad. Ha nem tartom rajtad a szemem, képes lennél széthordani az egész könyvtárat. Most pedig gyere, segíts megkeresni a rózsafüzéremet!

Szófogadó kislányként kotorásztam könyvékig a sárban apró fagyöngyök után kutatva, mikor a semmiből egy valódi virágokból font koszorút húzott elő, és diadalmasan felmutatta. Ahhoz képest, hogy a temetésén használtuk utoljára, meglepően jó állapotban volt, engem azonban nem lehetett becsapni. Ha a szemem sarkából pillantottam rá, láttam, hogy a vörös rózsák hervadtak, de ha egyenesen rájuk néztem, frissnek tűntek. Csak a szalag hiányzott, amire az „Örökre búcsúzó” szavakat írtam girbegurba gyerekes kézírással.

– Letéptem róla, és kihajítottam a szemébe, mert azt firkáltad rá, hogy örökre búcsúzó – válaszolta szemrehányóan kimondatlan kérdésemre. – Tudhatnád, mennyire utálok a végleges dolgokat! Szép ez a blúzod, de kicsit vékonyan öltöztél, nem gondolod? Elvégre október vége van. Meglátod, megint taknyos leszel!

A nagyival való beszélgetés néha eléggé egyoldalú.

Odakint megdördült az ég. Milyen furcsa, amikor beléptem, még hétágra sütött a nap, most meg mintha hirtelen beesteledett volna. Szerencsére a korszerű neoncsövek vakítóan világítanak. Nem is bírok sokáig bámulni a fénybe, mert könnyes lesz tőle a szemem, de ha időben elfordítom a fejem, csak egy csupasz villanykábel dereng, amiről alig pislákoló izzók lógnak. Idebent az ablakok sem mutatnak olyan jól, mint az utcáról. Az ember azt hinné, vadonatúj, pedig dehogy. A cikázó villámok fényében minden repedést észrevenni, még azokat is, amelyeket néhány évtized alatt beszóttek a szorgalmas pókok. Istenem, hogy repül az idő...

Alig egy töredék másodpercig nem figyeltem oda, máris kint találtam magam a szabad ég alatt. A kultúrház hátsó bejáratát szájtató népség állta körül, ám velem senki sem törődött. Nem bánom, hiszen nyár van, én meg hosszú szárú csizmába, bélelt kabátba öltöztem. Amikor elindultam otthonról, még ez tűnt megfelelő viseletnek, most viszont közröhej tárgya lennék ebben a szerelésben. Igyekszem feltűnés nélkül megkerülni a tömeget, hogy ne zavarjam a gépészeket, akik egy nagy teherbírású darut kezelnek, hatalmas méretű tárgyat próbálnak elhelyezni a halastó meg a betonkerítés közé furakodó kamion platóján. A lábam megcsúszik valami törmeléken, aminek semmi keresnivalója nincs a szépen karbantartott közterületen, és majdnem belefejelek a vízbe. Alig bírom visszanyerni elvesztett egyensúlyomat. Vízfóbiám van, kiskorom óta pánikszerűen reagálok a tömegesen jelenlévő folyadékokra, de soha senki sem volt képes megfejteni elemi rettegésem okát. Pedig még úszni is megtanultam csak azért is alapon. Torkomon akad a sikoly, mert a kamion fülkéjében nagyapó ül poros kőműves sapkában, és nemzetiszínű sallanggal díszített ostorával cserdít a lovak közé. Az ostor vége kirojtosodott a sok használatból, mégis pontosan közvetíti nagyapó parancsát. A nemes tartású szűrkek, akik annak idején saját lábukon járták meg Csehországot, most sem vallanak szégyent. Engedelmesen feszülnek a hámba, és a kocsi meglódul, miközben a Scania semmivé foszlik. Helyette a kiszolgált traktorról leszerelt, kopott gumikerekek egy ideig kelleetlenül forognak a feltaposott sárban, aztán megindulnak, amint a két lóerős táltos magával ragadja a szekeret, hogy átvágtasson vele tűzön, vízen, árkon, bokron, Napon, Holdon, időn, emlékeken keresztül. Nagy a fejét fogja, szája kétségbeesett „Ó”-t formál a ködbe vesző alagút végén, de a hangja elhaló, alakja olyan távolinak tetszik, hogy nem foglalkozom vele. Jelentéktelen adalék most, hiszen tudom, hogy ezt a szerepet nem rá osztották. A rakomány félúton lemarad, és a józan ész határán mozgolódó tartalma egy rándulással szétfeszíti hevenyészve összetakolt deszkáit, amelyek néhány perce még masszív acélketrecnek látszottak.

Reménytelenül beszorultam a fal part menti oldalán vezető keskeny úton, kő és víz között. Ahelyett, hogy az épület felé menekültem volna, ott maradtam, mint akinek földbe gyökerezett a lába. A daru kampóján himbálódzó konténer korhadt lécei egymás után adták meg magukat az emberfeletti erőnek, aztán nagyot csobbanva hullottak a tóba. A halálra rémült kárászok kérészéletük tudatában egymás hegyén-hátán evickéltek a sekély vízben, mintha csak érezték volna, hogy közeleg a vég. Az óriási test úgy zuhant közéjük, hogy azt a Loch Ness-i szörny is megirigyelhetné volna. Azt hittem, egy megvadult elefánt támadt rám vadul hadonászó ormányával, ösztönösen eltakartam az arcom, visszatartottam a lélegzetemet, a szemembe záporozó vízsugarat azonban nem védhettem ki. Először mintha gyengéd öreg kéz simította volna meg a homlokom, aztán egy kígyószerrű, nyálkás lebeny tapogatott végig. Kis ideig síri csend volt, csak a saját szívverésemet hallottam zakatolni, majd dobhártyaszaggató trombitálás hasított a fejembe. Az utolsó harsona, mondta oly sokszor nagyí, ha fel akarta hívni a figyelmemet valamire. Összekuporodva, fülemre szorított kézzel vártam, hogy vége legyen, vagy jöjjön, aminek jönnie kell. De nem jött más, csak a természetellenes, halott mozdulatlanság utáni zsidbadás. A tó vize néhány percig pezsgett, aztán egy gőzfelhő alakjában eltűnt, mintha ott sem lett volna. Egy rakás túlméretezett csont maradt a meder alján a díszhalak múmiáivá aszott teste mellett, melyek a sziklákhöz tapadva csapkodták az utolsókat.

Kisgyerek voltam újra, rémült és anyátlan, aki az idegen nővér rémmeséjét hallgatva hajtja nyugovóra a fejét. Félelem lett úrrá rajtam, amikor kinéztem a kórház ablakán, hogy lássam a kiszáradt tavat a park közepén. Egy fekvő női alakot mintázó szobor díszítette. A medencét körülölelő szomorú szürke kövek szavak nélkül is ugyanazt mesélték, amit

a nővérke, aki minden éjjel városi legendákkal tömte a fejünket. A kórház egy idilli angol-park területén épült, az omladozó reneszánsz kastély tőszomszédságában, évszázados fák alatt. Nemesi család élt itt emberöltők óta, többnyire nyári lakként használták, lovagoltak, vadásztak, élvezték a kis patak kristálytisza vizét, a talaj termékenységét, a levegő tisztaságát, kihasználták az emberek önzetlen szívét, de amikor végleg el kellett menniük, már nem maradt idejük azzal törődni, hogy mit hagynak maguk után. Eszterházyak voltak, megengedhették maguknak a sietős távozást.

– Az a medence el van átkozva – duruzsolta a nővér sejtelmes hangon. – Rebesgetik, hogy egyszer valaki belefulladt, de azt nem lehet tudni, hogy kicsoda, mert közben jöttek a csehek, az urak meg eltakarodtak innét annak rendje-módja szerint. Egy dolog azonban biztos. Sok éve dolgozom itt, de állíthatom, hogy abban a vályúban soha egy csepp víz sem volt. Még az esővíz sem maradt meg benne, menten elpárolgott, amint a nap első sugara érte.

Álmélkodó szemem a rejtelmes kőnőre meresztettem, aki lustán elnyújtózva feküdt talapatán, pajzánul keresztbe rakott lábbal, egyik kezét lazán a feje alá téve. Aztán váratlanul megmozdult, és kőkarjával kihívóan felém intett. Borzongva bújtam ágyba, a lázam mégis az egekbe szökött, és a mesemondó ápolónő sem volt biztos benne, hogy megérem a reggelt. Rémes álmok gyötörtek, a lidércnyomás alatt mégsem kőszívű anyámat, hanem a nagyit szólítottam. Kitárt karokkal hadonászva ébredtem...

Nagyanyám jóságos arca hajolt fölém, ezüst haja kontyba csavarva lötyögött a tarkóján, nagy fekete hajcsatokkal megerősítve, akár a gyermekkori álmok nyugdíjba vonult tündére is lehetett volna, ha elfelejt bemutatkozni. De a hangja olyan, mint egy sokat próbált kapitányé.

– Ébresztő! Álomfogóra lesz szükséged, édes lányom, mert ha napirenden megidézél, én sem tudok téled nyugodni!

– Nagymama, drága nagymama...

– Ne kérj, úgysem adok semmit! Nem érdemled meg. Hálátlan fattyú vagy, még egy kölcsönkért könyvet se tudsz idejében visszahozni! Fogalmam sincs, kire ütöttél, anyád olyan áldott jó kislányka volt, hogy az csuda...

– De nagy, én nem kérni, hanem adni szeretnék. Ide nézz! Két jegyet szereztem a ma esti kiállításra. Van kedved megnézni?

– Ami azt illeti, nincs... nem hiszem, hogy valami újat tudnának mutatni nekem. Öregapád az éjjel átugratott az égig érő hegyen, engem meg itt felejtett anyámék porladó csontjai mellett, akikre ráépítették ezt az új kultúrházat. Gondolhatod, milyen hangulatban vagyok.

– Attól még eljöhethél...

– Talán... Tudod, milyen nehezen mozdulok ki itthonról? Mit gondolsz, nem fognak átnézni rajtam?

– Ha szerencsénk van, észre sem vesznek bennünket. Mit szólsz? Na, gyere, karolj belém, ne kérsd már magad!

– Jól van, de lépjünk ki egy kicsit, mert ott átellenben az a zavart agyú fiatalember azért költözött fel a kórház padlásterébe, hogy engem figyeljen a tetőablakon át, és most is a hátamon érzem a pillantását...

A dobozos sör teteje nehezen nyílt, a pálinkásüveg viszont annál könnyebben. Tartalmuk azonban csalódást okozott. A sör habzott ugyan egy picit, de olyan kelletlenül, mintha a természet törvénye erőnek erejével kényszerítené, aztán leülepedett, és megszűnt pezsegni. A pálinka állítólag minőségi szilva volt, de amint a kupakot lecsavarták, kipangott,

és elvesztette minden aromáját. Mintha csak évekig hagynának párologni valami nemes nedűt ahelyett, hogy ott helyben meginnák. A meggyújtott Marlboro alig füstölt a mester szája sarkában. A munkások savanyú képpel szaglászta a döglött italokat, aztán mégiscsak ráfanyalodtak, tudván, hogy más nem lesz.

– Hé srácok, ti is éreztétek, amikor átsétált köztünk? Még a sörünket is megigézta az az átkozott perszóna, pedig ing. Ashmodeus igazán kitett magáért! – dohogta az építész vezető, aki időközben ledobta fejről a védősisakot. Nem kellett volna. Egy felületen szemlélőnek eddig talán fel sem tűnt, hogy a koponyája jó darabon hiányzik. Fületlen társa nagyot kortyolt a citromos radlerből, aztán hegyeset köpött a sarokba.

– Fuuuj! Az én időmben a sör még sör volt, nem limonádé!

– Ne szólj bele, szaros kis félfülű!

– Kikérem magamnak, engem se tegnap temettek! Igaz hogy csak egy fülem van, de fogadjunk, hogy keményebb a tököm, mint a tiéd!

– Mire mész veled, ha annak a felét is ellőtték a százéves háborúban?

– Van olyan kemény, hogy megdugd azt a márványseggű csajt, aki a parkból integet?

– Húzz már innét a saját dimenziódba, és ne mérgezd a bulit, mert olyat kapsz, hogy az újjászületésed után is megemelegeted!

– Jó' van, no. Mondjátok már, mi ez a felhajtás, amiről szó van?

– Ha követnéd az újkori történelmet, tudnád, amit én. De téged csak a pia érdekel. Igaz, hogy a jobb szemem kifolyt, de azért látom, amit látok. Volt itt nemrégiben valami nemes családi kúria, ha jól tudom, pár száz éve egy csóró osztrák zeneszerző kínlódott a kölykeikkel, akikről minden kiderült, csak az nem, hogy tehetségesek. A palánták rendre elkallódtak, a zenész meg rohadtul híres lett a szifilisz ellenére is. Na, ezt add össze, ha olyan okos vagy!

– A kerti tőről beszélj! – szólt közbe egy munkás, akinek tőből rohadt a bal karja.

– Legenda, semmi több. Amolyan városi szóbeszéd. Valaki belefulladt abba a pocsolnyába, és azóta tilos volt feltölteni vízzel. Persze, a kommunisták szartak a tilalmakra meg a babonára, és megpróbálták, ha már ott volt, de semmire se mentek vele. Amit belepumpáltak nappal, az elszivárgott éjszaka. Déva vára, meg Sisiphus erőfeszítése kutyafüle volt ahhoz képest, amit azzal a medencével leszenvedtek. Már a patak vize is majdnem elapadt, mire jobb belátásra tértek. A kőszobor meg csak vigyorgott rájuk a meder közepéről, mint akinek nincs jobb dolga. Erre aztán megjött az eszük, és hagyták a fenébe az egészséget. De valami okostojás kórházat álmodott a kastély mellé, meg is építtette, a medencéből meg halastavat csinált...

– Mi van a kislánnyal meg a kedves öreg hölgygel, aki egyfolytában kísért bennünket?

– Mit tudom én! Azt beszélnek, hogy valaha egy kiscsaj fuldoklott a vízben, a nagyanyja pedig kihúzta, csakhogy őt már nem tudták megmenteni. Beszívta a fejét a lefolyó, ami nem volt rendesen eldugaszolva.

– Én máshogy hallottam. A lány ugrott be a nagyanyja után, hogy kimentse. Csodával határos módon sikerült is neki, állítólag egy kiadós tüdőgyuszival megúszta a kalandot. Az anyó aztán még sokáig élt boldogan, asszem, hogy itt halt meg az elfekvőben.

– Ez nem igaz! Az öregasszony megfulladt, az unokája pedig belebolondult a lelkiismeret-furdalásba, és évekig az elmeosztályon ápolták.

– Nem mindegy? Idd meg azt a sört, vagy add ide, mielőtt még teljesen tropára megy!

II.

Boldog feltámadást reménységében

Felvettem a nyúlcipőt, mert fél hétre kaptam időpontot a szakorvosnál, és első akartam lenni a sorban mindenáron. A klinikához leggyorsabban a városi parkon átvágva juthattam, iparkodtam hát, amennyire csak tőlem telt.

A fák közt áthatolhatatlan sötétség uralkodik. Késő őszi van, ha meggondoljuk, nem csoda, hogy ilyen megkésve kezd hajnalodni. Abban reménykedtem, hogy az újonnan felszerelt köztéri világítás fényárba borítja majd a sétányt, de az orromig sem látok. A helyi lap nagy csinnadrattával áradozott az energiatakarékos izzókról, én meg akárhogy is meresztem a szemem, egy kósza villanyoszlopot sem vélek felfedezni. A járda sincs megszórva zúzott kavicssal, pedig az önkormányzat tetemes summát különített el a költségvetésből az ösvények rendbehozatalára. Kis híján kitöröm a nyakam, botladozok, szerencsétlenkedem egy sort a félhomályban. Fiatal nő jön velem szemben, rám se hederít, csak cipeli kezében a két nehéz kannát, köszönés nélkül lépdel el mellettem, mintha levegőnek nézne. Furcsa munkaruhája nem hasonlít az általam ismert cégek uniformisáéhoz. Köténye leginkább egy hentesére emlékeztet, ahogy minden lépésnél az ormótlan gumicsizma szárát veri. Amúgy vastag csontú, egyenes derekú parasztasszony, emelt fejű ballag a kastély mögötti cselédszálló felé. Biztos vagyok benne, hogy a felújított épület a Bagolyvár, Franz Schubert zeneszerző múzeuma. Általában zárva tart, csak előzetes bejelentkezés alapján látogatható, de most meg mernék esküdni, hogy a félig nyitott ajtón lónyeringés, patadobogás hallatszik kifelé.

– A leendő anyósod. Az Eszterházyak lovászmestere. Ne csodálkozz, hogy nem ismer meg. Még nem tud róla, hogy a jövőben milyen megtiszteltetés éri majd a részedről...

Hátrakapom a fejem.

A természetvédők által megjelölt évszázados kocsányos tölgy törzse mögül nagymama bújik elő, olyan áttetszően, akár egy tündér leple, és bocsánatot kér, hogy ma még nem ért rá megfésülködni. Reszkető, ráncos kezével zavartan simítja le ősz hajszálait. Általában kendő alá rejtett kontyot visel, de most gondosan tupírozott bubifrizurája a nyolcvanas évek divatját idézi.

– Melyik anyósom? – kérdezem elhamarkodottan. Nagyi az összes férjemet zsigerből gyűlölte, főleg azt, amelyik hosszas huzavona után megszerezte a lányom felügyeleti jogát, és még ahhoz is volt pofája, hogy tartásdíjat követeljen tőlem.

– Az, amelyiknek a nagyapja Vitéz Nagybányai matróza volt a Szent Istvánon. Bár ez a mostani pasas sem sokkal különb. Mint a vad bikának, olyan a járása, a tekintetétől pedig a víz is kiver.

– Nem csak a nézése meg a járása fontos! – vágok vissza megsértődve. – Vannak más kvalitásai is.

– Ha te mondd... Na, gyere, induljunk! Nem illik lekésni a temetésről.

– Máris, csak felhívom őt, hogy ne aggódjon, ha valamivel később érek haza.

– Innen te már nem mész haza.

Hirtelen olyan kicsinek, elveszítettnek érzem magam, megfogom nagyanyám kezét, ami most feszesnek, inasnak tűnik a markomban, mint egy kemény fizikai munkát végző asszony keze, aki nem szégyelli a bőrkeményedéseit. Alacsony, meggörnyedt teste valami csoda folytán egy fejű fölém magasodik, határozottan vezet a macskaköves úton, fekete selyemsálját lengeti a szél.

– Kit temetnek?

– Hát téged. Nem emlékszel? Vagy arra sem vették a fáradságot, hogy értesítsenek? Gondolhattam volna, hanyag, tróger társaság. Micsoda szégyen, hogy piros szvetterben jöttél. Jellemző, sosem tudtál rendesen felöltözni! Legalább gombold be magadon, nem érzed, milyen hűvös szél fúj?

– De hát én csak egy orvosi vizsgálatra indultam...

– Ugyan már, kell is neked orvos! Majd odafent felülvizsgálják az angyalok.

– De hát mi bajom volt?

– Gyógyíthatatlan diagnózis, ami száz százalékban halálos. Úgy hívják, hogy élet. Higgy nekem, esélyed sem volt túlélni. Megvan a jegyed?

– Jegyem...?!

– Hát a belépőd az alvilágba. Azt ajánlom, keresd meg! Ha minden igaz, a lábujjadra van kötve.

Igaza volt a nagyinak, mint mindig. Hideg őszi szél fúj, megrezegtette a művirágokat védő ezüstpapírt, bebújt a vastag kabátok bélése alá, megborzongatta a temetőbe kibalagoló embereket. Felkapta a szomorúfűz sárgára aszott leveleit, hogy a lepergett fenyőtűskékkel együtt sodorja őket az út mellé, ahol kellemesen lassú rothadásnak indulhatnak. A hallókészülékes bácsikák, énekeskönyvet lapozó nénikék egy árva szót sem értettek a pap búcsúztató beszédéből. Sokat kritizált férjem széles vállán biztosan nyugodott a nehéz koporsó, ennek ellenére szinte láttam, hogy odabent a nagyi reszket, mint a nyárfalevél, nehogy valami véletlen folytán kiborítsák, mert azt a gyalázatot, isten bizony, nem éli túl.

Kis lapáttal a kezemben ácsorgok a nyitott sír mellett. A felkelő nap első sugarai átsütnek rajtam, és megcsillannak a sűrke márványon. Nem vetek árnyékot. A gyászolók álmosan pislognak bele a lassan ébredező világba. Micsoda szokás ez, kora reggel temetést rendezni? Kétszer is kibetűzöm a fejfa feliratát, mégsem értem. Mit jelent az, hogy „Boldog feltámadást reménységében”? Jó sok pénzbe került, szépnek is szép, ám valami nem stimmel vele. Talán az, hogy az én nevem is ott virít rajta? Oda se neki, kifizettük az árát, eszembe se jut reklamálni, de azért az érdekelne, honnan a fenéből tudták előre az elhalálozásom pontos dátumát, és vajon számoltak-e felárat érte?

Nehezen alszom el, mert az ágyam hideg, ahogy a mellettem fekvő férfi teste is. Nem reagál az érintésemre, hiába kérdezem tőle, hogy szeret-e még? Milyen furcsa, hogy a lélegzetét sem hallom. A hideg a csontomig hatol, pedig a radiátorok ontják a meleget. Ha még egy kicsit rákapcsolnék a hőfokra, talán a festék is leolvadna róluk. Mindegy, akkor is fázom. A levegő nyirkos, szinte rátelepszik a tudómrre, határozottan tiltakozik az ellen, hogy belélegezzem. Téglaházban lakom, a hálószobám fala mégis úgy olvadozik körülöttem, akár az átázott vályog, apró, rossz szagú vakolatdarabkák peregnék nyitott szemembe, összekénik a frissen mosott ágyneműt, miközben a zsíros, földigilisztáktól hemzszegő földből lassan előbukkannak az alvilági növények gyökerei, hogy felemésszenek, és visszaszerezzék tőlem azt az energiát, amit életem során sejtjeimbe építve kölcsönvettem tőlük.

Nagymama az, aki segít, mint mindig, amikor valami baj van. Ha már senki nem jön, rá akkor is lehet számítani, talán megszólja az öltözékemet, a sminkemért sem rajong, főként azon személyek váltják ki nemtetszését, akikkel barátkozom vagy együtt élek, de most mégis kézen fog, és határozottan kivezet a szobából Isten szabad ege alá, ahol végre friss levegőhöz jutok. Mozdulni képtelenül simulok a karjába, mely erősen, megbízhatóan ölel magához, kezem, lábam lekötözve, megbénulva, kivörösödött arccal bömbölök teli torokból a pólya szorításában, nagyi bezzeg csak mosolyog, nem törődik

velem, inkább a kamera felé fordul, és büszkén mutatja elsőszülött unokáját. Fuldokolva kapaszkodom belé, mire még lejjebb tuszkol, egészen a kiszáradt medence aljára. A komor kőszobor sötét árnyékot vet rám, rezzenéstelen arccal szemléli szenvedéseimet. Nem én leszek az első, aki itt fogja kilehelni a lelkét. Posványos pocsolyába süllyedek, varangyos békák menekülnek előlem jobbra-balra, a hidegtől megdermedt díszhalak kelletlenül evickélnek félre az utamból, állott víz áramlik a torkomba, undorítóan iszapszagú, de legalább felébreszti bennem a túlélés ösztönét. Most is, amikor már nincs mit túlélni.

– Merülj el benne! Engedd el magad! Nemsokára találkozunk – tanácsolja nagyanyám, és két kézzel nyom egyre mélyebbre.

Csapkodok magam körül, mint az a bizonyos partra vetett. Jó lenne tudni, mi történik, talán levonhatnám belőle a saját következtetéseimet, de itt nincs helye az elkésett gondolatoknak, nincs remény, nincs jövő, se levegő, se semmi... pedig szinte bármit megtennék, hogy túléljem, mielőtt meghalok.

A jeges vízszöglet olyan váratlanul éri forró bőrömet, hogy majdnem elharapom a nyelvem a sokktól, a fürdőkád kemény pereme kíméletlenül nyomja a derekamat.

– Ébredj! – kiáltja valaki a fülembé, és újra nyakon önt. – Lázálmod volt, negyven felett ez nem is csoda. Meglátod, most már jobban leszel...

Bárki volt is, igaza lett.

Vajon a hőmérsékletemre, vagy a koromra gondolt?

III.

Soha többé!

– Soha többé nem megyek orvoshoz! – jelentettem ki határozottan.

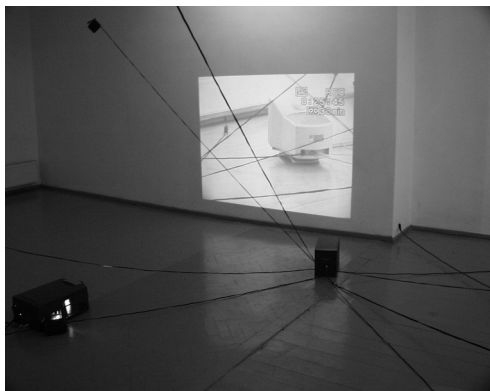
– Csínján bánj az újévi fogadalmakkal, mert pizok természetük van. Elvárják tőled, hogy betartsd őket. Ha nem teszed, előbb-utóbb megbosszulják magukat! Szerencséd, hogy még csak októbert írunk. Van időd, meggondolhatod magad.

Nagyanyám intéseit komolyan kell venni. Az ő naptára megrekedt egy bizonyos dátumnál. A halála után már nem maradt senki, aki idejében letépte volna a lapokat a cicamicás kalendáriumról, ezért aztán az idő kereke összevissza kezdett forogni, míg végül örökre elakadt október utolsó heténél.

Nem vitatkozom, mert látom, milyen elégedetten majszolja a mikuláscsomagból származó mogyorót. Az sem zavarja, hogy térdig hóban vacogva üldögélünk egy padon, amire józan eszű ember rá sem nézne ilyen kutya időben. A fenekem majd odafagy a hideg deszkákhoz, közben azon jár az eszem, vajon milyen nyavalyát kaphatok még, ami valami véletlen folytán hiányzik jelenlegi gyűjteményemből? Ha már itt az új év a nyakunkon, készüljünk fel rá kellőképpen, hajrá, szedjünk össze minden lehetséges kórt, lehetőleg olyat is, amire az orvostudomány épp most szándékozik életmentő gyógymódot találni. Nem merek szólani, mert a nagy teljes beleéléssel eszeget, miközben az erőtlenség téli napsugár áttűz görnyedt testén, ami nem vet árnyékot, de a fény lágyan bearayozza kontyba csavart ősz haját. Szinte látom a ruháján áttetsző, megrágott, lenyelt falatokat, ahogy a szabadesés törvényének engedelmessé kóppannak a fagyott földön a szemfüles mókások nagy öröme. Milyen szerencse, hogy a fogsorát az utolsó pillanatban bedugtam a szemfedője alá. Tudom, mennyire szereti a különleges csemegéket, gyermekkorában nem is álmodott ilyesmikről, később meg nekem adta azt a keveset,

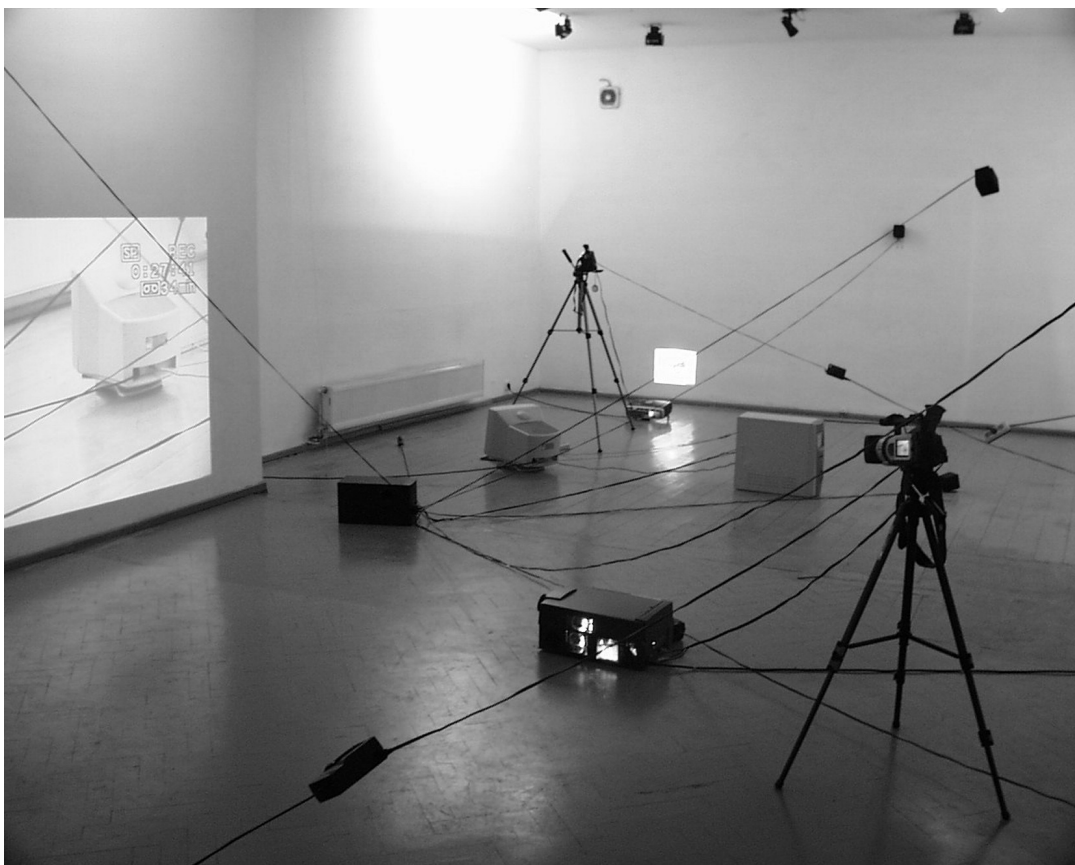
ami akadt. Meg kellett halnia, hogy végre ő is kedvére élvezhesse, hát most habzsolja. Habzsolhatja, hoztam neki bőven. Nem kéreti magát, derekasan nekilát, közben zsoldárt dúdol angyalian lágy hangján, amilyen nekem sosem volt, és soha nem is lesz. Azon töprengök, vajon hogy tudja a kettőt összeegyeztetni. Mármint az evést az énekléssel? Hiába, aki tud, annak mindegy. Egyszer, bizony, nyakon legyintett, mert az asztalnál ülve teli szájjal daloltam, hogy gyere kislány, gyere, a disznóklubban szól már a zene... Mondd, kis kócos, hol van a banyád?

Ritkán fenyített meg a kezével, de ez fáj. A kakaós kifli kifordult a számból, tágra nyílt szemmel bámultam, nem értettem, hogy mit csináltam rosszul. Csúnyán nézett rám, egy határozott mozdulattal elzárta a rádiót, még a kábelt is kirántotta a falból. Az az átkozott masina tehetett mindenről,

Pool, térinstalláció, Protokoll Stúdió, Kolozsvár, 2002.

A kamerák a kiállítóteret veszik, a többi technikai eszközt is beleértve. A projektorok egyazon időben kivetítik a kamerákból átvett képet. A számítógép a hangszórókon keresztül Csiki Csaba kísérleti zenéit játssza.

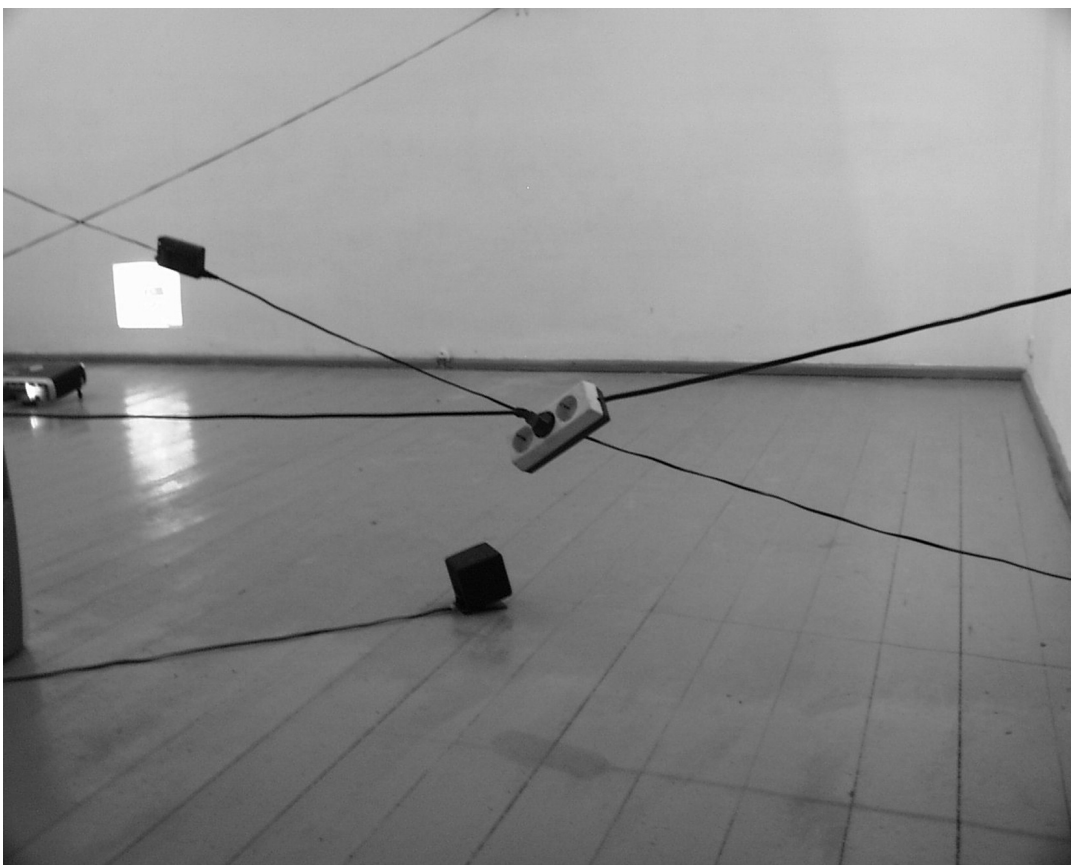
mert botrányos tánccalokat sugárzott kora reggel, amikor a jól nevelt kislányok iskolába indulnak. Elindultam én is, de nagyanyám zord arckifejezése egész nap kísértett. Akárcsak ő maga, mind a mai napig. Mivelhogy a nagyfi nem képes nyugodni, ezáltal engem sem hagy békén.

Utálom a koporsómat. Tele van mindenféle féreggel, ráadásul be is ázik, amikor gyakran esik az eső. Ha tudtam volna, hogy ennyire macerás, akkor inkább elhamvasztatom magam. Családbarát módszer, sok kellemetlenségtől kíméli meg az embert. És a hozzátartozóit is.

– Csak vizet ne, jaj, vizet azt ne!!! Tudod, hogy fóbiám van! – sikoltoztam teli torokból, mikor a kötelező mosakodás már végleg a körmökre égett.

– Dehogyan van neked fóbiád. Frászd van, nem fóbiád. A fenébe ezekkel a modern kifejezésekkel! Úgy úszol, akár a hal. Na, ki volt az, aki a hídról ugrált be a Garamba, hideglelést hozva szegény nagyanyjára?

– Sajnálom! A szomszéd fiú mondta, hogy biztonságos, mert a pillérek vasalását már kiszedték a mederből.

– Jó, hogy azt nem mondta, ugorj a kútba. Vagy mondta?

– Miért?

– Mert onnan szedtek ki, ha jól tudom, és nem ivókútból. De nem ám. Sokkal rosszabb volt.

– Nem emlékszem – nyögöm zavartan.

Pedig a nagyinak igaza van, mint mindig. Belekerültem egy anomáliába, amit kútnak hívnak errefelé.

Nem önszántamból ugrok, valaki orvul megtaszít hátulról. Esés közben a téglákkal kirakott fal itt-ott fejbe vág, lehorzsolja a bőröm, a rátapadt moha alig fékezi zuhanásom nyaktörő sebességét. Tömény szarba cuppanok, semmi kétség. Akármilyen kicsi vagyok is, a szagát azonosítani tudom. A purgatóriumban biztosan ezzel büntetik a legnagyobb bűnösöket, de mit vétettem én rövid életem alatt? Bűneim listája csak később fog felduz-zadni, a jövőben megélt évek során, pillanatnyilag ártatlannak érzem magam, akár a ma született. Igaz, hogy nem imádkoztam eleget lefekvés előtt, inkább elloptam anyám barna kendőjét, hogy azzal aludjak baba helyett, akár egy magányos kutya, aki a gazdi intenzíven szagló cipői által keres vigasztalást egyedüllét ellen.

Undor, bűz, nyálka, ragacs minden mennyiségben, addig a határig, amíg az emberi elme el tudja viselni, amíg sikolyra nyílt száján be nem férkőzik lassan, sűrűn, alattomosan egyenest a tüdejébe. Mozgásra képtelenül, lassan süllyedek a mélységbe, ahová nem jut el a megváltás, nem hatolnak le utánam a fehér szárnyú védőangyalok. Magasról tesznek rám, ami érthető is, hiszen kinek van kedve a mennyből a szarba nyúlni, ha nem muszáj? Micsoda bűdös szitu! Valami járat szűk fala szorongat egyre jobban, mintha szülőcsatornában csúsz-nék, megfeneklett, zátonyra futott csónakhoz hasonló megpróbáltatásoknak kitéve, miközben az izmok görcsös összehúzódása sürgetve gyötör tovább, és klórszagú, gumikesztyűs doktorok várnak utam végén, hogy felmutassanak a fénybe, akár valami kincset.

Kapalódnék én, csakhogy minduntalan akadályba ütközik a kezem, a trutyinak meg súlya van, mindenáron szeretné összeroppantani a bordáimat, nincs rám tekintettel, ahogy én se rá. Keverem teljes erőből, ám a lustán hömpölygő közeg marasztalóan nyel-dekel magába. Egy lélegzetvételnyi levegőért eladnám a lelkem, ha biztos lennék benne, hogy még az én tulajdonom, és alku tárgyát képezi. A mézbe ragadt légy eszeveszett küzdelme semmiség ehhez képest. Sok embernek okoz örömet, ha egy lépre csalt rovar haláltusáját figyel, pedig az csak méz, finom és édes.

Utolsó erőmet összeszedve felemelem a fejem, hogy még egyszer lássam a napfényt, amit annyira szerettem. A kút kávjának peremén azonban Holdanyó pufók képe jelenik meg, ezüstös fényét szórva rám.

– Jé! Te vagy az? Már mindenütt kerestelek! – rebegi meglepetten a nagymama hang-ján. Kerek arca, ezüsttel hintett haja fájdalmasan ismerős. – Nem akarok belebeszélni a dolgodba, de jó nagy pácban vagy.

Örülnék neki, ha nem én lennék, de sajnos én vagyok teljes testi valóságban, ráadásul nyakig a szarban. Töredelmesen bevallom, hiszen ilyen esetben senki sincs kéznél, akire rá lehetne fogni...

Eközben odafent zajlik az élet. Futkároznak, pánikolnak, kiabálnak. Nem érdekel. Lassan megadom magam, mint egy lemerült elem, amit nem lehet újra feltölteni.

Alajos, a gyermekotthon gondnoka mindig ott van, ahol nem kell, és leginkább akkor kotnyeleskedik, amikor semmi szükség rá. Most mégis jól jön a segítsége. Lévén szen-vedélyes pecás, nem okoz neki gondot, hogy hal helyett rám vesse ki a hálóját, az is csak pár percet vesz igénybe, hogy csáklját kerítsen. Sürgős esetben megteszi egy rozsdás

szöggel dekorált szőlőkaró is. Éles hegye végighasítja a hátamat. Annyi baj legyen, így is egy életre lekötölezz azzal, ha ebből a bugyorból kihalász.

Megmentette az életemet, ki tudja, hogyan fogom meghálálni neki...

Egy vasvillával fordít meg öt lépés távolságból, eszébe sincs mesterséges lélegeztetést alkalmazni. Nem is rovom fel neki.

Szép ez a vasvilla, biztos akciósan szerezte, mert szerződése van az ördöggel.

Nagyi ölébe hajtom a fejem.

– Bele kellett volna fulladnom – suttogom a kötényébe.

– Hát igen. Minden emberi számítás szerint ez lett volna a legjobb megoldás. De te mindig is különc voltál, soha nem azt csináltad, amit elvártak tőled. A gondnok megmérte a kitárt karjaid közti távolságot. Kész röhej volt, ahogy ott hadonászott a halálos ágyad felett egy colstokkal. Majdnem kiverte veled a doktor úr szemét.

– Na és mit állapított meg?

– Húsz centivel volt rövidebb, mint a kút átmérője.

– Az a bunkó még saját magát sem képes számba venni, nemhogy az én fesztávolságomat.

– Rosszul mennek a dolgai manapság. Hallottál róla? Beszakadt a sírja.

A temető első látásra teljesen elhagyatottnak tűnik, ennek ellenére nagyon is lakott. Mondhatni teltházas. Elgondolkodva nézem a repedt márványlapot, aminek hiányzik az egyik sarka. A lyukon keresztül rothadás és penész szaga árad felém. És még valami... undorítóan ismerős... izzadtság... olajszag...

– Hogyan történt? – kérdezem.

– Ne felejtse el, hogy ha te őröd a titkát, akkor soha többé nem mondhatja el senkinek. Ez azonban nem jelent megváltást számára. Végtelen szenvedést jelent. Amit tett, az nem megbocsátható, csak örökre el lesz rejtve. Ezt szeretnéd?

– Igen, azt hiszem... Már nem emlékszem pontosan, mi volt a bűne, de igen, ezt szeretném. Aki eladja a lelkét az ördögnek, az tartsa be a szerződést. És nem árt, ha elolvassa az apró betűs részt is.

A temetőkapu csikorogva csapódott be a hátam mögött. Nemsokára megszólal majd az utolsó ítélet harsonája, hogy az ember tragédiája végre új értelmet nyerjen. De nekem addig még sok dolgom van.

IV.

Comenius

Az újonnan felújított iskola régi volt, még régebbi, mint az emlékeimben élő kép. Pedig minden részlete alaposan belém rögződött az itt töltött nyolc év alatt. Vakolat potyogott a málló, salétromos falakról. Ami nem hullott le, azt graffitik díszítették. Botrány, hogy a polgármester által kiutalt pénzből csak ennyire futotta! Az új tető is beázott. Üresség, szemét, elhanyagoltság, megbotlom egy otthagyt festékes vödörben, félrerúgom, megyek tovább. Hol van a többi diák? Hol vannak a tanárok? Miért nincs kidíszítve az épület? Ma lesz a lányom érettségije, nem tehetik meg, hogy nem jönnek el!

Elém toppan kedvesen, mosolygósan. Fekete szoknya, fehér blúz, magabiztosság. Nagyon csinos, ám a szemében szomorúság tükröződik. Azonnal észreveszem, hiszen én vagyok az anyja.

– Baj van? Történt valami?

– A Comenius gimi költözik! Viszünk mindent, hurcolkodunk a szlovák iskolába. Ott kapunk egy emeletet, azaz négy osztálytermet...

– Kegyelemkenyeret kaptok, semmi mást! – kiáltok utána. Nem hallja, a hosszú folyosó üresen visszhangzik lépteim nyomán.

Jobbra fordulok, hogy a tanári irodába jussak. Beszélni szeretnék valakivel, aki válaszolni tud a kérdéseimre. A csend több mint gyanús. Veszem a bátorságot, lenyomom a kilincset, az ajtó keserveset nyikordul, sűrű pókháló ragad az arcomba.

– Min csodálkozol? Rég nem jártál erre, még nyulat fogni sem jöttél el! Pedig hívtalak! Tudod, hogy az igazolatlan óráért osztályfőnöki intő jár?

Boros tanár úr ül a poros széken, szemrehányóan nézve rám. Arca sápadt, nyakkendője gyanúsán foltos, mintha penészes lenne. Zavarban vagyok. Tényleg, miért is nem mentem el arra a vadászatra? Talán az Egon kutya miatt, akivel meggyűlt a bajom? Nem tudom... Tavaly temettük a tanár urat, én is ott álltam a nyitott sír mellett, amikor az unokája a koporsóra helyezte a vadászsapkáját. A puskáját nem tette oda, azt meghagyta magának.

Boros ázott nyulat húz elő az íróasztal alatti befőttesüvegből. A kifakult bundáról még csöpög a szesz, amiben az eltelt évek során ázott.

– Nesze, itt a zsákmányod! Tele van söréttel. Te lőtted, remélem büszke vagy rá!?!

– Ne! Ne! Nem kérem!!! Ez Zsuzsa tanárnő nyula! Ő rakott üvegbe mindent, amit összeszedett...

A sarokban álló csontváz megmozdul, csikorgó karja vádlón mutat rám. Összerezzenek.

– Ejnye! Jó voltál biológiából, de a béka boncolásánál bizony összehánytad a labort! Most meg azt akarod mondani, hogy ez itt az én nyulam? Fenéket az enyém, neked preparáltam! Hát nincs benned semmi szesz?

Inamba száll minden bátorság, futok, mint a nyúl, kettesével veszem lefelé a lépcsőfokokat, majd kitöröm a nyakam, miközben beleszaladok egy ott felejtett felmosó vödörbe.

– Kisasszony, mi ilyen veszettül sürgős?

A takarítónő átlátszó ruháját ismeretlen eredetű légáramlat lobogtatja, felmosórongya szorgalmasan mozog fel-alá a kopott márványlépcső felett. Esküszöm, hogy lebeg, alig érinti a követ. Nem nézek oda, ész nélkül rohanok tovább.

Az alagsorban találok magam, áporodott cipőszag terjeng körülöttem. Teljesen egyértelmű, jobban tájékozott, akár a GPS. Azt se tudom, hogy kerültem ide, olyan gyorsan igyekeztem lefelé, hogy nem számoltam az emeleteket. Markos fiatalemberek tolnak félre az útból, súlyos dobozokat, táblákat cipelve nyomakodnak el mellettem.

– Vigyázzon, kérem, törekeny cuccot viszünk! – szól rám egyikük mogorván.

Hát persze, költözik az iskola, mi másra is számíthattam volna? De nézzük csak! Ezen a tablón mintha az én fiatalkori képem vigyorogna!

– Ez a te kupád? – kérdezi a lányom. Elképzelni sem tudom, honnan került ide. Észre se vettem, hogy itt áll mellettem, mintha csak az álmok homályos leple mögül bukkant volna elő. Valami nincs rendben. Ha minden igaz, neki most zöld asztalnál kellene érettségiznie abban az új szlovák iskolában.

Ez tényleg az én kupám, ez meg az én oklevelem. És ez is, meg az is... Kit érdekel, hol és hogyan szereztem annak idején, mind megérett a szeparálásra. Vetek még egy utolsó pillantást rájuk, az évek távlatából már nem nagyon érdekelnek, a lányomat keresem, akinek megint nyoma veszett a homályos folyosó végén, csak magas sarkú cipője

kopogása hallatszik. Parfümje illata talán még érződne a sivár falak közt, de sajnos ő nem használ illatszert. Elillant, mint ha itt sem lett volna.

Óvatlanul belekönyökölök valakibe, a költöztető cég alkalmazottja halkán káromkodik a hátam mögött. Kezéből kicsúszik a síkos üveg, éles csattanás hallatszik, valami széttörik a kemény grániton. Üvegszilánkok gurulnak szét, undorító lé fröccsen lakkcipőm orrára. Zsuzsa tanárnő tengeri herkentyűje tétován előmászik a cserepek közül, hogy megrázza magát. Negyven éve szedte össze valami bolgár halpiacon, azóta tenger helyett ebben a flaskában úszkált, de most végre kiszabadulhatott... Nyolc áttetszővé fakult lába bizonytalanul imbolyogva emelgeti szivaccsá ázott testét. Háborog a gyomrom, ki kell mennem a friss levegőre. Nyálkás anyag cuppog a cipőm talpa alatt, marasztalóan tapaszt a padlóhoz, amit nyolc éven keresztül tapostam.

Odakint állok a régi étkezde előtt. Emlékszem, itt okádtam ki a lencsefőzeléket, még az asztalra is jutott belőle. Szégyelltem magam kegyetlenül. A pionírvezető nyakon vert, aztán partvist nyomott a kezembe, hogy takarítsam fel a trutyit magam után. Hiába igyekeztem, nem sikerült, csak még jobban szétkentem, miközben majdnem kivertem a szemét a hosszú nyéllal. Nem hagyta magát, lekevert egy csattanós pofont, tudta, hogy büntetlenül megteheti, mert az én apám nem párttag. Ami azt illeti, nincs is apám, ami még rosszabb alternatíva. A könnyeim folytak, mire valahogy rendbe tettem a disznóolat. Büntetésül egy hétig én voltam a fűtésfelelős a Fabarakkban. Hét éves lehettem.

Az agyonsúrolt parketta váratlanul emelkedni kezd a talpam alatt. Alig tudom visszanyerni elvesztett egyensúlyomat. Nyiszorogva csúszó illesztések súrlódása, a fa keserves sírása visszhangzik a fülemben, ahogy a kipúposodó lécek lassan eltolódnak egymáson. Mintha csak vakondtúrás lenne, úgy nő a friss földkupac a lábam előtt. Apám arca bukkan elő a hantok közül. Az eltelt húsz év alig hagyott nyomot rajta, talán kissé elnézte a dátumot a kalendáriumában, de ha egyszer eltökélte magát, hogy jelen lesz a szalagavatáson, hát betartja az ígését. Így is szívesen fogadom, karján fekete szalaggal díszített hervadt csokrával, amire annak idején saját kezűleg írtam a búcsúztató szöveget. Nem értem, hogy került ide épp most, hiszen ő harminc kilométerrel távolabb nyugszik, ha nyugszik egyáltalán.

Városi közalkalmazott áll meg mellettem, régimódi kerek kocsit tolvá maga előtt. Azt hittem, az iskolából összegyűjtött gesztenye miatt jött, de nem...

– Fagylajtot vegyen, panyika! Van barakcos, citronyos, kakajós meg banántos is! Ötven fillérbe kerül egy gombóca!

Már megint átléptem egy más idősíkba. A párhuzamosok összeérnek, a zónák keverednek, a szférák zenéjétől szédül a fejem. A városban most építik az új iskolát, Boros tanár úr fogja felavatni, aki majd egyszer vadászatra hív, kipreparáltatja a nyulamát, sok kőrmöst és fekete pontot ad nekem a jövőben...

Nagyanyám jön velem szemben a macskaköves járdán. Komótosan leszáll a nagy orosz bicikliről, lába majdnem beleakad a vázba, mert a bevásárló szatyor sarka a küllőbe lóg. Zsírpapírba csomagolt kenyeret nyom a markomba.

– Nesze, itt a tízóraid! És ötven fillér fagylaltra. Aztán jól viseld magad!

Kisdiák lettem újra, nehéz iskolatáska húzza a vállam, ijedten nézek a tanító bácsira, aki szűrős szemmel vizsgál. Vajon ki fia-borja lehetek? Kinevetne, ha azt mondanám, hogy csak a lányomat keresem...

H. NAGY PÉTER

Partitúraszerűség – a regény médiatechnikai váltásának előlegezése

Szentkuthy Miklós: Az egyetlen metafora felé

Szentkuthy Miklós (1908–1988) emlékére

1 KABDEBŐ Lóránt,
*Vers és próza a
modernség második
hullámában*,
Argumentum Kiadó,
Budapest, 1996,
157. (Kiemelés az
eredetiben.)

2 Vö. *Újraolvasó.
Tanulmányok
Kosztolányi
Dezsőről*, szerk.
KULCSÁR SZABÓ Ernő
– SZEGEDY-MASZÁK
Mihály, Anonymus
Kiadó, Budapest,
1998.

A modernség irodalomtörténeti térképének átrajzolása, négypólusúvá tágítása a magyar nyelvű próza újraolvasása felé is horizontot nyitott. Kérdés azonban, hogy a 20. századi regények egymás mellé helyezése visszaigazolja-e a felosztás előfeltevéis-rendszerét. Joggal hívja fel erre a figyelmet Kabdebő Lóránt irányadó könyve is: „A magyar prózában [...] ilyen »tisztá« képletek sosem jöttek létre: egyrészt az ábrázoláselvű, a kettőzött valóságra vonatkoztatott (közkeletű névvel a tükrözési elv alapján működő) gyakorlat végig benne maradt az alkotói és a befogadói igényrendszerben egyaránt; másrészt a személyiség megalkothatóságának és a metafizikai elrendezettségnak a vágya végig él a prózabeli modernség *mindegyik* fázisában.”¹

Ugyanakkor míg Kosztolányi Dezső regényeinek – kitűnő – interpretációi² jelentősen erősítik a század irodalmi folyamatainak interpretálhatóságát, és óriási mértékben járulnak hozzá a 20. század prózájának történeti (át)értelmezhetőségéhez, addig a folytonosság alakzata mellett kevésbé kapott hangsúlyt a megszakítottságok körülhatárolása. Semmiképpen sem lehetünk biztosak – ezek szerint – abban, hogy mondjuk Kosztolányi regényei, Krúdy prózájának legjava, Babits első regénye, Füst Milán szövegei, vagy éppen Szentkuthy alkotásai jelentik-e a magyar nyelvű próza *késői* modernitásának nyitóhorizontját. (Ebből a szempontból persze e vázlat is csak korlátozott perspektívájú lehet, mivel éppen az említett dolgozatok mutattak rá a kanonizáció többértelműségére.) Másfelől a kortárs próza látványos – elsősorban Esterházy Péter nevéhez köthető – felfutása olyan médiatechnikai fordulatként közelíthető meg, mely az irodalom intermedialis kiterjedésével van kapcsolatban.

Az említett folyamat persze természetesnek is tekinthető abból a szempontból, hogy a modern próza értelmezésbeli esélyei jóval kevesebb viszonyítási pontból indulhattak ki. Mert míg Szabó Lőrinc,

József Attila és a kései Kosztolányi lírája több szállal kötődik az európai későmodern költőiség tapasztalatához, addig – furcsa módon – a Szentkuthy-próza mindig is az idegenség látszatát keltette egy olyan, mondjuk James Joyce nevével fémjelvezhető kontextusban, amely ugyanakkor éppen a komplexitás kivitelezhetőségét tekintette alapviszonynak. Joggal merülhet fel tehát a kérdés: miért éppen az az életmű került a kánon perifériájára, amely a lehető legegyszerűbb módon tudatosította a másság elismerésének szövegbeli feltételeit. Hiszen a mondatszerkesztés és a nyelvi megalkotottság összetettsége, a filozófiai eszmefuttatások előtérbe állítása, az elbeszélői perspektivikusság felértékelése, a történetben megfogalmazódó dilemmák sokszori átdimenzionálása, és egyáltalán a folyamatos reflexió túlbonyolítása stb. mintegy jelezték a hagyományos epikai cselekményvezetés elbúcsúztatását. Éppen ezért az a kérdés is felmerülhet, hogy Szentkuthy prózájának egy kitüntetett periódusa – éppen az elismertség hiánya felől – miért tekinthető produktívabb kérdéscíműnek, mint a róla szóló diszkurzus története. E vázlat ily módon pusztán arra vállalkozik, hogy az *Egyetlen metafora felé* (1935) című alkotás történeti jelentőségére nyisson horizontot az újraolvasás lehetőségei alapján.

A korai Szentkuthy-művek „olvashatatlanságára” igen korán felfigyelt a kritika. A *Prae* elleni „hadjárat” ugyanakkor még nem volt képes szembesülni azokkal a prózapoétikai dilemmákkal, melyek csak később, a metaforikus elbeszélői formák differenciálódása után váltak láthatóvá. E regény szemléletmódja persze még ezek után is igen nehezen talált utakat az irodalmi recepcióhoz. Ennek oka minden bizonnyal az lehet, hogy a magyar epikai konvenció nyelve, illetve a metonimikus alakzatok továbbélése nehezítette Szentkuthy korai műveinek befogadását. „A *Prae* különössége – írja Kulcsár Szabó Ernő – nem abban van, hogy úgyszólván teljességgel hiányzik belőle a regény hagyományos cselekményteste. Sokkal inkább abban, hogy az epikum folyamatszerű megszerveződésének elvét is feladja: a szöveg jószerint minden passzusát nagyfokú szerkezeti kötetlenség jellemzi. Részletei analitikus, olykor hangsúlyosan elszigetelt egységei egy több irányból is megközelíthető szövegszövevénynek.”³ A *Prae* által nyitott horizontba illeszkedik *Az egyetlen metafora felé* című alkotás is, ám tovább erősít egy olyan típusú könyvkonstrukciót, amely valóban a plurális recepciós döntések hatékonysága felé mutat. A továbbiakban ennek lehetséges kiépítésére tennék kísérletet.

Szentkuthy eme művének értelmezésekor joggal merülhet fel a szöveg műfajiságára vonatkozó kérdés. Mivel ebből a szempontból *Az egyetlen metafora felé* heterogén alkotásnak tekinthető, legegyszerűbb eljárásnak mutatkozhat a válasz elhalasztása: se nem ez, se nem az stb. Ha azonban abból indulunk ki, hogy a műfaj nem feltétlenül normatív kategória (a szöveg olvasása hozza létre), akkor a kérdés úgy is feltehető: milyen műfaji alakzatokból részesedik Szentkuthy műve. *Az egyetlen metafora felé* tehát elsősorban azért

3 KULCSÁR SZABÓ
Ernő, *A zavarbaejtő
elbeszélés*, Kozmosz
Könyvek, Budapest,
1984, 80.

keltheti a heterogenitás illúzióját, mert olyan szövegrészekből tevődik össze, melyeknek olvasási stratégiái valóban elkülönbözöhetnek egymástól. Míg egyes passzusai naplójegyzetként értelmezhetők, addig több önálló alkotás is kimetszhető e napló cselekményvezetéséből. Ez azért is lehetséges, mert ez a naplószerű szövegtest nem rendelkezik az időbeliség konzisztenciájával. Vagyis a mű tagolódása nem esik egybe a naplótól elvárható temporális kauzalitással. Ebből arra következtethetünk, hogy a jegyzetek számozása pusztán az olvasás javasolt sorrendjét követi, és nem képezi le a naplóíró tevékenységét (az időbeli egymásutánosság értelmében). Erre utalhatnak többek között a szövegrészek önreflexív műfajmeghatározásai is (pl. „könyv”, „naplójegyzet”, „katalógus”, „regényszilánkok” stb.). Ez egyben azt is jelentheti, hogy míg a mű széttartó szálai ellenszegülnek az integratív olvasásnak, addig a részletek bizonyos alakzatok mentén rendezhetők is. Úgy is fogalmazhatnánk: *Az egyetlen metafora felé* ebből a szempontból az olvasási kód folyamatos újraszituálását végzi el. Hiszen másképpen olvasható egy naplórészlet, mint mondjuk egy regényvázlat. Az oszcilláció ugyanakkor magyarázattal szolgálhat arra, hogy egy adott olvasástechnikai környezetben miért hatott idegennek ez a megoldás.

Szentkuthy alkotását tehát többféle műfaji alakzat szervezi, ami lehetővé teszi a hozzá való viszony sokféleségét is. A szöveg egyes részei naplójegyzetként, egyes darabjai önálló novellaként, egyes részletei kommentárként, míg bizonyos töredékei témavázlatként vagy szövegértelmezésként nyerhetnek értelmet. Kétségtelen, hogy ez egyben azt is jelenti: fel kell adni olvasásakor az „egységes, biztonságga körülhatárolható műalkotás” képzetét. Ehhez mindenképpen hozzájárul a szöveg egy önreflexív trópusa: a *Catalogus Rerum*, mégpedig azért, mert már a mű elején felhívja az olvasó figyelmét a részletek lexikonszerű szerveződésére. Ebből több minden is következik: egyrészt a jegyzék- vagy katalógus lexikonlogikája olyan struktúrát körvonalaz, amelynek nincsen centruma, hiszen az egyes részletek egymásutániséga megbontható; másrészt a fragmentumok cserélhetősége az olvasás kombinatorikája felé nyit horizontot, hiszen a pragmatikai olvasó dönthet, hogy mikor melyik részt olvassa a másik után. A szövegvezetés kauzalitásának feladása tehát együtt jár – jelen esetben – az olvasás stratégiáinak újbóli megszervezésével és önreflexiójával. Ebből adódik, hogy a szelekció és a kombináció játékaival többféleképpen alkotható meg a mű jelképzése.

Ha abból indulunk ki, hogy bizonyos retorikai alakzatok egymásra vonatkoznak, akkor ezen utalások szerint integrálható például egy naplótest, egy történelmi novellafűzér, egy interpretációsorozat vagy egy motívumvázlat; de ha abból, hogy minden egyes töredék alárendelhető a naplóíró képzelet instanciájának, akkor arra a következtetésre is juthatunk, hogy a fenti műfajok nem különíthetők el egymástól. Látható azonban, hogy ebben az esetben is többféle olvasásalakzattal kell számolnunk, és megbomlik a mű organikussága. Mint ahogyan az is bizonyos, hogy a különböző olvasási stratégiák

nem vezetnek ugyanahhoz az „eredményhez”. Érdemesebb tehát fenntartanunk ezen lehetőségeket a mű értelmezésekor, hiszen bármelyikük kitüntetettsége könnyedén cáfolható magának a szövegnek a retorikai mozgásaival. *Az egyetlen metafora felé* ily módon – kifejezetten – egy olyan alkotás benyomását keltheti, amelynek komponensei legalább annyira írhatók le az anorganikusság, mint az integráció alakzatával. A szövegből nyerhető többféle műfajt elhatároló interpretáció, illetve az „egészre” reflektáló értelmezés így egyaránt az olvasás allegóriájának tekinthető. A trópusok játékára utal egyébként a mű „zárlata” is: „Egyetlen metafora felé? Vajjon nem éppen a fordítottja lesz-e a sorsom: millió metafora felől egyetlen – ember felé?”⁴ E nyitott kérdés is jelzi – éppen az eldöntetlenség alakzatán keresztül – az alkotás olvasói pozícióknak való kitérttségét.

Felfogható tehát *Az egyetlen metafora felé* úgy is, mint az olvasás horizontváltásainak elbeszélésfűzére. Ebből a szempontból lehet jelentős az imént említett sajátossága is: folyamatos önkorrekcióra készíti az olvasás menetét. Vagyis mint szöveg arra is utal, hogy – címével ellentétben – nem értelmezhető pusztán *egyetlen* stratégia felől. A reflexív trópusok kiépítése és azok elkülönbötetése szerint elképzelhető a műnek olyan interpretációja is, mely abból indul ki, hogy zsákutcák ugyanúgy lehetnek e nyelvi térben, mint körkörös szölamok vagy lineáris elrendezésű betétek. Ekkor *Az egyetlen metafora felé* rizómához kezd hasonlítani, mégpedig olyanhoz, melynek nemcsak centruma, de külső referenciája sincs (nem olvasható például életrajzként). Eme elemzői eljárásnak az lehet az egyik hozadéka, hogy kiszabadítja a szöveget az ideológiák hálójából, és annak szétszalazódására helyezi a hangsúlyt. Fontos persze, hogy ez eleve feltételezi az olvasói perspektíva rögzítetlenségét és inkább arra utal: milyen kapcsolódásformák alakítják az elbeszélés különböző nyelvi aspektusait. Elképzelhető ebből a szempontból, hogy Szentkuthy szövegének szölamai között is eltérő retorikai eljárások teremthetnek kapcsolatot (pl. a naplójegyzetek metaforikusan kapcsolódnak a novellákhoz, míg a vázlatok metonimikusan jelölik a kommentárokat stb.).

Már ennyiből is látható, hogy talán a legnehezebb kérdés Szentkuthy korai művének történeti elhelyezése lehet. Hiszen a hangsúlyozott töredékesség és a kombinatorikus olvasás a lexikonregények tapasztalata felé nyithat horizontot, míg az elbeszélői én kitüntettsége és folyamatos felülírása nagyon is köti egy azelőtti pozícióhoz. Ha azonban nem vetjük el, hogy a későmodernség tapasztalata többek között éppen az lehet, hogy egyszerre hozza játékba a kontinuitás és a diszkontinuitás különböző alakzatait, akkor Szentkuthy eme prózai alkotása ellátható e horizontváltást előkészítő diszkurzív pozíció időindexével. Itt azonban még nem feltétlenül kell megállnunk, vessünk egy futó pillantást *Az egyetlen metafora felé* megoldásaira a 20. század utolsó harmadának távlatából is.

A regényirodalom változásai közül azokra kell itt utalni, melyek a dekódolási reláció elemeinek, a történet és az elbeszélés szintjeinek

4 Az értelmezés során a következő kiadást vettem alapul: SZENTKUTHY Miklós, *Az egyetlen metafora felé*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935.

5 Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Esterházy Péter*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 1996, 153–165.

6 A második lépést a következő tanulmányban olvashatják: KESERŰ József, *A térképezés gyakorlata a Prae-ben*, Tempevölgy, 2019/1., 83–91.

a remedializálásával hozhatók összefüggésbe. A könyvészeti kóddal való játék, illetve a szekvenciális rendtől történő eltérés különféle médiumok mentén zajlik, így a kombinatorikus műveletek rendre különféle technikai eljárásokkal helyettesíthetik a nyelvi kapcsolókat. Egy evidens példa. Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című alkotása egymástól tulajdonképpen jócskán különböző szövegek terjedelmileg és műfajilag is heterogén gyűjteménye, amely a könyvnek mint vizuálisan, tipográfiailag is megkomponált, többszólamú műalkotásnak (vö. Mallarmé koncepciójával) az újraértelmezése épül.⁵ Emellett azonban a műalkotás státusának a kérdését is újragondoltatja az olvasóval. A megszámlálhatatlan és felismerhetőségét tekintve a véletlenszerűségnek kiszolgáltatott vendégszöveg nem kizárólag irodalmi művekből, hanem például napilapokból, köznyelvi fordulatokból származik. A *Bevezetés...* heterogén nyelvi világa és – többféle kompozíciót is feltáró, nyílt szerkezete – a könyvet a szöveguniverzum metaforájává avatja. Ebben az univerzumban a szöveg már nem utal vissza „szerzőjére” vagy lehetséges hasznáira. A véletlenszerű utalásháló pedig a magyar irodalomban minden addiginál nagyobb mértékben engedi át a jelentésképzés műveletét a befogadónak.

Ha ebből a későbbi horizontból olvassuk újra Szentkuthy Miklós *Az egyetlen metafora felé* című produkcióját, láthatóvá válhatnak azok a műveletek, melyek produktív megoldásokat jelentenek a későbbi irodalomtechnológiák fényében. Nagy és fontos különbség azonban, hogy ez a későbbi átrendeződés nem műfaji kódok, hanem médiumok mentén történik. Kétségtelen viszont, hogy Szentkuthy előlegez egy ilyen jellegű váltást, fellazítja a próza műfaji és mediális stabilitását, ezzel lehetővé teszi a dekodolási mechanizmus felülírását. Kardinalis kérdés például, hogy hozzárendelhetők-e az egyes fragmentumok ugyanahhoz a beszélői perspektívához. A többféle műfaji kódból való részesedés alapján a válasz nemleges; míg a naplóíró instanciát kitüntetető pozíció felől nézve igenlő lehet. Egy részletes, a narratológiai elemzést intermediális vonatkozásokkal felváltó olvasat éppen ezért jelentős mértékben járulhatna hozzá a mű (és más Szentkuthy-művek) ilyen jellegű dinamikájának feltérképezéséhez. Ez a tanulmány mindössze az első lépés egy ilyen hipotetikus értelmezés felé.⁶

Eternal Love Triangular, térinstalláció, O.K Center for Contemporary Art, Linz, 2003.

Karinthy Frigyes emberfogalma I.

Ember és gép viszonya

1 BALOGH Gergő, *Karinthy nyelvet őlt: Nyelv, technika és felelősség Karinthy Frigyesnél*, Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2018, 7.

2 R. TAKÁCS Olga, *Ambíció, siker és kudarc Karinthy novelláiban = Bíráló álruhában: Tanulmányok Karinthy Frigyesről*, szerk. ANGYALOSI Gergely, Maecenas, Budapest, 1990, 35.

3 KUCZKA Péter, *Néhány szó a szerzőről = KARINTHY Frigyes, A delejes halál*, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1969, 167.

4 Dérczy Péter szerint „Karinthy terjedelmesebb prózai alkotásait csak nagyon tág értelemben nevezhetjük regényeknek”. DÉRCZY Péter, *Epikus hagyomány és személyiségválság: Karinthy Frigyes szépprózájáról* = szerk. ANGYALOSI, I. m., 25.

5 Karinthy az itt vizsgált szövegeiben a gép és a technika/technológia, illetve az ezzel kapcsolatos fejlődés fogalmait nem választja el élesen.

6 Persze annak megállapítása, hogy miként alakul a Karinthy-életműben az emberfogalom, sokkal komplexebb vizsgálatot kíván. Az ember-gép viszony vizsgálata csupán egy részét képezi az átfogóbb kutatásnak.

A Karinthy Frigyesről szóló és a Karinthy-életművet tárgyaló tanulmányok mára kezdenek kilépni annak a közhelynek a fogságából, miszerint Karinthy munkásságát a humor, a humoros jelleg határozza meg. Már a *Bíráló álruhában* (1990) tanulmányai is sejtetik a kutatás újabb, lehetséges irányainak körvonalait, azonban a konferenciakötet megjelenése óta, egyre nagyobb hangsúly került olyan témákra és művekre, melyek nem a „Karinthy-értés megszilárdult főbb irányvonalait”¹ tekintik mérvadónak. Azért fontos ezt megjegyezni, mert ahogyan azt R. Takács Olga is megállapítja: „az egyes novellákról, a számtalan kísérleti típusról, a kortársi irodalomban szokatlan tematikáról, a fantasztikum szerepéről és még sok egyébről nagyon kevés mélyreható elemzés született”.² Márpedig Karinthyt éppen annyira nevezhetnénk a magyar sci-fi egyik előfutárának, mint humoristának.³ Rajongása a technikai médiumok és a tudomány iránt az irodalmi munkásságán is nyomot hagyott. Ennek bizonyítékai például az *Utazás Faremidóba* (1916) című kisregény,⁴ a Kozmosz Fantasztikus Könyvek sorozatban megjelent novellaválogatás, *A delejes halál* (1969), vagy a tudományos-fantasztikus novellákat egybegyűjtő kötet, *A negyedik halmazállapot* (2011) szövegei stb.

Tanulmányom tárgyául éppen azért válogattam Karinthy Frigyes tudományos-fantasztikus szövegei közül, mert egyrészt mind a műfajt, mind a szövegek „témavilágát” aktuálisnak tartom; másrészt egyetértetek R. Takáccsal abban, hogy Karinthy e szövegeiről csekély számú elemzés született. Jelen munka Karinthy írásai közül azokat a szövegeket emeli ki, amelyek az embert, az ember és gép (vagy technika)⁵ viszonyát állítják középpontba, s ennek kapcsán⁶ arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként alakul az emberfogalom Karinthy-nál. Karinthy kapcsán az is érdekes kérdés lehet, hogy a 20. század művésze miként látja (és láttatja) az embert, mivel a modernségben, illetve a technikai bummnak köszönhetően

elképzelt, hogy „mindaz, amit emberinek nevezünk, elsődlegesen a technika apparaturális diszkurzusában válják hozzáférhetővé és annak technomateriális valóságáról vegyen mértéket.”⁷

1

Az ember mechanisztikus létrejöttének gondolata nem a 20. század újdonsága. Gondoljunk csak vissza bármely általunk ismert mitikus teremtéstörténetre, hiszen „az emberiség keletkezésére számtalan mitikus és racionális magyarázat született már, köztük nem egy akad, amelyik a valódi ember és a mesterséges ember kettősségét föltételezi.”⁸ Ez alapján Karinthy szövegei nem attól kivételesek, hogy a mesterséges és valódi élő kettősségét helyezik középpontba, hanem sokkal inkább attól, ahogyan ezt a kettősséget bemutatják abban a korban, amikor a filozófia és az antropológia legfőbb feladatának a *Mi az ember?* kérdés megválaszolását tartja. Az ipari forradalmak gyors technikai fejlődésének köszönhetően az ember tökéletesítése iránti vágy is erősödni látszott. Először az ember munkáját segítő, majd az embert helyettesítő gépeket találtak fel, ami természetesen a műveltségre, társadalomra és a művészetekre is hatással volt.⁹ Fokozatosan „jelenséggé vált a gépiesített ember vagy a gépek, automaták, robotok emberi attribútumokkal történő felruházása.”¹⁰ A tudomány, a technika, a fejlődés és a jövő, illetve ezeknek az emberre gyakorolt hatása már az első világháború kitörése előtt is foglalkoztatta Karinthyt. A *Görbe tükör* (1912) című novelláskötetben, ahogyan azt a fejezetcím is mutatja, Karinthy egy teljes szakaszt szentel a (fikciós) *Tudományról* szóló szövegeknek. A *Közlekedés* című, *Az Uránia tud. színház bemutatója a 8342. év 117-ik napján* alcímmel ellátott novellájában „A közlekedés első nyomai”-ról,¹¹ az emberi test természetességének és egységességének felszámolásával a testről, mint félig gépi félig biológiai elemekből álló kibernetikus organizmusról értekeznek:

Első közlekedési eszköze az emberiségnek egy egészen sajátos, nem éppen érdektelen *gépezet* volt, melyet a törzs két oldalára alkalmaztak. Méteres *csontudakból állt a gépezet*, szám szerint kettőből, mely ütődés ellen meleg hússzeletekbe volt becsavarva. Ezek közül a rudak közül az egyiket nekiszorították a talajnak, a másikat fölemelték, és kissé távolabb megint letették. Erre az egész eljárás újakezdődött. Állítólag így előre lehetett jutni. *Ezt a gépet „láb”-nak nevezték...* [kiemelés S. V.]¹²

„Annak lehetősége [...], hogy a testet, mint egy szabható ruhadarabot szemléljük [...], a test eltárgyasítását mutatja. Ez csak a test és szellem kartézianus szétválasztása nyomán keletkező kul-

7 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Hogyan történik a hangulat? A hangoltság „materiálisának” irodalmi fenomenológiájához* = Pécsi Tudományegyetem Bölcsész Akadémia, szerk. BÖHM Gábor, FEDELES Tamás, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tudományos Diákköri Tanács, 2013, elektronikus kiadás, 113.

8 MAGYAR László András, *A műember története*, Akadémiai, Budapest, 1992, 7.

9 Hatással volt például E. T.A. Hoffmannra, E. A. Poe-ra, Jókai Móra stb. Karinthy szövegeiben ennek a változásnak az érzékeltetése/érezkelhető-sége is közelebb visz az ember-gép kapcsolat feltáráshoz, mivel a szövegek hősei, hasonlóan Jókai hőseihez, valami hasonló átalakulás részesei.

10 VIDOSA Eszter, *Testhatárszegés a magyar irodalomban és filmben: A kiborg-jelenség tétje = Homo Viator: Tanulmányok az irodalom-, nyelv- és kultúratudományok köréből*, szerk. MIHÁLY Vilma, PAP Levente, PIEDNER Judit, TAPODI Zsuzsa, RHT kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület, Bukarest – Sepsiszentgyörgy – Kolozsvár, 2015, 315.

11 KARINTHY Frigyes, *A közlekedés: Az Uránia tud. színház bemutatója a 8342. év 117-ik napján* = K. F., *Görbe tükör = Karinthy Frigyes összegyűjtött művei*, szerk. UNGVÁRI Tamás.

12 Uo.

13 J. A. TILLMANN, *A test denaturálása* = J.A.T., *Távkeretek*, Budapest, Kijárát, 1997.
<http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/tavkeretek/est.html>

14 KARINTHY Frigyes, *Együgyű lexikon* = K.F., *Görbe tükör*.

15 KARINTHY Frigyes, *Utazás a koponyám körül*.

16 TILLMANN, *I. m.*

17 VIDOSA, *I. m.* 314.

18 KARINTHY Frigyes, *A lélek arca* = K. F., *A delejes halál*, 29.

19 *Uo.*, 31.

20 „Ludwig Boltzmann, a nagy bécsi fizikus [...], azt akarta bizonyítani, hogy nem létezik gondolat egy neki megfelelő anyagi, nevezetesen neurofiziológiai apparátus nélkül, nemesen és egyszerűen azt javasolta a jövőbeli kutatásnak, hogy vetítsük ki gondolatainkat röntgenképernyőre. [Ezt a gondolatát a *Populäre Schriften* című munkájában közli, amely először 1905-ben jelent meg Lipcsében. – S. V.]” Friedrich KITTNER, *Optikai médiumok*, Magyar Műhely Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest, 2005, 130.

21 ADY Endre, *Átkozott a gondolat*.

22 BABITS Mihály, *Irodalmi nevelés: Egy tantárgy filozófiája tanulók számára*.

23 KARINTHY, *A lélek arca*, 31.

24 KARINTHY Frigyes, *A fotográfált gondolat* = K.F., *A delejes halál*, 96.

turális környezetben válhatott lehetővé.”¹³ A test ilyesfajta eltárgyasítása az *Együgyű lexikon* (1912) *Tudomány* szócikkében is helyet kap, amely szöveg az orvostudományról kijelenti, hogy az „rájött, hogy hogyan kell összevarrni egy szétvágott katonát ahhoz, hogy még egyszer szét lehessen vágni”,¹⁴ vagy még erőteljesebben fogalmazódik meg az *Utazás a koponyám körül* című művében, ahol azt írja, hogy a test „csökevény, rossz ruhája a léleknek.”¹⁵

Mielőtt továbblépnénk, Tillmann fent idézett gondolataihoz annyit még érdemes hozzátennünk, hogy a test és szellem dualista kultúrája/társadalma mellett „[n]em elhanyagolható [...] azoknak a technikai találmányoknak a hatása sem, melyek a fordulat [test és szellem szétválasztása – S. V.] szemléleti feltételeit megalapozták.”¹⁶ Ilyen találmányok például az optikai médiumok. „Az úgynevezett pillanatgépek közül a legelső a szem volt, a szem működését érintő kísérletekkel és boncolásokkal párhuzamosan pedig elkezdtek kísérletezni képelőállító gépekkel, például mikroszkópokkal, kamerákkal és vetítőkkel.”¹⁷ Az optikai kísérletek és eszközök Karintht is foglalkoztatták. *A lélek arca* – a szöveg tanúsága szerint – egy „optikai kísérletről”¹⁸ szóló tudósítás, ami jól szemlélteti, hogy az optikai médiumok és a technikai fejlődésük is hozzájárult Karinty szövegében a test denaturálásához.

[A] retina sárga foltján valóságos, fixírozott képe jelenik meg annak, amit látunk, *s mint a mozifilm* egymásra következő képeit a hosszú szalag, úgy rögzíti meg s teszi el valahová valami végtelenül *finom szerkezet* mindazt, mit valaha láttunk odakünn a nagyvilágban. [...] [B]izonyos, hogy egész agyműködésünk ilyen alapon történik, a gondolkodás nem más tehát, mint *rekonstrukció*, képek visszaidézése és egybekapcsolása, képekké, melyek valaha agyunkba kerültek.¹⁹

A szöveg nem alkalmazkodik a kortársi, humanista szemlélethez, az emberi gondolatokat csupán kivetíthető rekonstrukcióknak véli, melynek gondolata korábban a fizikában is felmerült.²⁰ A kortársi szemlélettől való elrugaszkodás annak módjában is kifejezővé válik, hogy nem a humanista bölcséleti tradíció fogalmi eszköztárát használja, amikor például a gondolatról beszél. Karintynál a gondolat nem az ember „[s]zörnyű szépsége”²¹, vagy a „lélek”,²² hanem Karinty megtisztítja a fogalmakat elvont jelentésüktől és azokat tárgyakkal helyettesíti. *A lélek arca* esetében – mint láthattuk – a gondolatot „régén felvett képek negatívja”-ként²³ határozza meg. Természetesen nem egyedi esetről beszélünk, hiszen Karinty *A fotográfált gondolatban* (1932) is azt írja, hogy a gondolatok „megrögzített képek”.²⁴ Azonban azt is érdemes megjegyezni, hogy nem csupán a gondolat és az emlék fogalmakat dehumanizálja. Az *Utazás Faremidóba* című kisregényben is hasonlóan jár el, amikor azt

mondja, hogy a lélek, „a természet erőinek anyagban való összesűrűsödése”.²⁵ Ugyanígy amikor teremtésről, vagy létről értekeznek, hibátlan összeszerelésként gondolja el, s ezzel a születés, élet és halál klasszikus értelemben használt fogalmait is felülírja.

Ahogy arra Balogh Gergő rámutatott, Karinthy háború alatt, illetve az azt követően írt szövegeiben egyre erőteljesebben érzékelhető, hogy „az úgynevezett ember fogalma, úgy tűnik, visszavonhatatlanul az elmosódás útjára lépett a test és a technikai eszközök új, pusztító kombinációiban.”²⁶ A robotok és automaták komoly irodalmi hagyományra vezethetőek vissza. Ahogy korábban már említettük, a mesterségesen létrejött ember gondolata a mitológiai időkig nyúlik vissza. Említhetnénk Pügmalion Galateáját vagy Héphaisztosz Talószát, az irodalmi hagyományból pedig Shelley *Frankeinstein*, vagy Hoffmann A *homokember* című művét. Karinthy szövegeiben is megfigyelhető, hogy az ember és az emberi test gyakran a gép, illetve a gépies működés nézőpontjából kerül meghatározásra. Így érthető az is, hogy az „automata” a *Lázadó testben* (1933) az emberi test, az emberi szervezet metaforája.²⁷

Karinthy írásművészetének jellegzetes vonása, hogy gyakran visszautal korábbi, saját textusaira. Előfordul, hogy szó szerinti (ön)idézetekkel, utalásokkal vagy visszatérő témákkal utal pretextusokra.²⁸ Ekképpen jár el a *Kistext a farkas jegyében* (1935) című karcolatában is. Azzal, hogy egyértelmű utalást tesz az *Új Illászra* (1933), felbontja a szöveghatárokat, ezzel is értelmezve saját gondolatait. A *Kistext a farkas jegyében* a gépeket élőlényként definiálja, ami szintén nem ennek a szövegnek az egyedi vonása, hiszen Karinthy több művében (ennek bizonyítéka például az *Utazás Faremidóba*) „az élőlényeket néhány attribútum összességére redukálja, és ezen attribútumokat a gépben ismeri fel újra”.²⁹

Mindehhez (az üzem – S. V.) maga adja a gépet, ezeket a ravasz és okos, hihetetlenül ügyes háziszörnyeit a technika századának. [...] Ha a sok száz kilométer finom fonalhálózat sűrű soraiban egyetlen szálacskát eltépsz, az egész behemót gép abban a pillanatban sértődötten megáll, és megvárja, míg a szálát összekötik. Éppen hogy nem csap a kezére a tolakodónak, vagy nem kiabál segítségért. Egy-két év múlva nyilván ez is meglesz. Emlékeznek önök „Új Illász”-ra, az önálló gépek uralmára?³⁰

Az említett *Új Illász*ról és a novella ember-gép viszonyáról érdemes bővebben szólni. Itt is találkozhatunk utalásokkal a korábbi művekre, de témájában leginkább az *Utazás Faremidóba* című kisregényre hasonlít. Mindkét mű olyan univerzumot tár fel, melyek világepítése az ember és a gép megváltozott viszonyára épül. Míg a kisregény az emberből kiábrándult, csalódott „én”, addig a novella a szorongó „én” gépekhez való viszonyát mutatja be. Az *Utazás Faremidóba* cselekménye egy utópisztikus, fantasztikus világban játszódik, ahol magas intelligenciával rendelkező gépek élnek, melyek az embert bár élőnek, ám önmaguknál alacsonyabb rendű „élősdí”-nek, betegségnek tételezik. A cselekmény az első világháború idején kezdődik. Erre utal a mű első fejezete, ami

25 KARINTHY Frigyes, *Utazás Faremidóba*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2011, 30.

26 BALOGH Gergő, *Antropológia, technicitás, nyelv és irodalom: Karinthy Frigyes: Utazás Faremidóba = Kosztolányi nemzedéke és a háború (1914-1918)*, szerk. Bucsis Katalin, MTA – ELTE, Budapest, 2015, 235.

27 KARINTHY Frigyes, *Lázadó test* = K. F. *Szavak pergőtűzében*.

28 BALOGH Tamás, *Egy életmű és töredékei: A Karinthy-filológia múltja és lehetséges jövője*, Forrás, 2005/1., 51.

29 BALOGH, *Karinthy nyelvet ölt... I. m.*, 110.

30 KARINTHY Frigyes, *Kistext a farkas jegyében* = K. F., *Szavak pergőtűzében*.

31 A hajó valóban november 25-én robbant fel. Még az az adat is hiteles, hogy a robbanást egy német tengeralattjárónak tulajdonították, ám valójában „a szerencsétlenség oka csak a löporraktárban történt robbanás lehetett”. A Világháború Képes Krónikája, 2015/július (41. füzet), 59–60.

32 Humberto R. Maturana, Francisco J. Varela, *Autopoiesis: Az élő szerveződése = Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. Bónus Tibor, Kelemen Pál, Molnár Gábor Tamás, Ráció Kiadó, Budapest, 2005, 237–240.

33 Homeosztázisnak a „belső környezet állandóságát” nevezük. „Az állandóság ellen ható tényezők a következők: a sejtek bizonyos anyagokat felvesznek az intersticiális térből, így azok mennyisége csökkenne, míg más anyagokat kiválasztanak, melyeknek a mennyisége növekedne, ha nem lenne folyamatos kicserélődés a vérplazma és az intersticiális folyadék között.” = Cseri Julianna, *Élettani alapismeretek*, Debreceni Egyetem, 2011.

34 Karinty, *Utazás Faremidóba*, 39–40.

35 Maturana, Varela, *I. m.*, 243.

36 Karinty, *Utazás Faremidóba*, 34.

szerint Gulliver a Bulwark sorhajón vállalt seborsosi tisztséget, mely sorhajó valóban létezett az első világháború idején.³¹ Az *Új Iliász* cselekménye ezzel szemben egy disztópikus földi világon, a Föld ötödik évezredében játszódik, ahol az ember által „teremtett” gépek átveszik az uralmat a világ felett.

A két mű legfontosabb közös vonása az, ahogyan az önálló, élő gépeket megjelenítik. Éppen ezért, jelen tanulmány következő része kísérletet tesz az *Új Iliász* és az *Utazás Faremidóba* párhuzamos vizsgálatára. A két szöveg különböző társadalmi (és történelmi) helyzetben keletkezett, más a műfajuk, más-más kort jelenítenek meg, mégis sok hasonlóságot mutatnak, ami az ember-gép viszonyt és a gépek megjelenítését illeti. A párhuzamos vizsgálat talán közelebb visz bennünket e hasonlóságok (okának?) megértéséhez.

2

Előzetesen fontos tisztázni, hogy milyen értelemben beszélünk élőkről. A vizsgálat során Maturana és Varela idegphysiológusok élőlényfogalmára támaszkodunk, akik abból indulnak ki, hogy az élőlény fogalmát megfosztják minden animisztikus és egyéb nem-materiális jellemzőjétől úgy, hogy az élő fogalmához a mechanisztikát kapcsolják. A szerzőpáros tehát abból a feltételezésből indul ki, hogy az élő rendszerek olyan autonóm entitások, amelyek léte nem feltételezi a nem-materiális teremtő életerő közreműködését, képesek reprodukálni önmagukat; továbbá az élő rendszerek gépek, amelyek szerveződésük alapján határozhatóak meg, és leírhatók ugyanúgy, mint bármely más szerveződés, azaz a relációi és nem alkotórészeinek jellemzői alapján.³²

Faremidó lakosai, a szolaszik, homeosztatikus,³³ szervetlen (és valamilyen szerves) anyagok keverékéből álló gép-lények. Homeosztázisuk bizonyítéka az, ahogyan az agyuk meghibásodását és a hiba kiküszöbölésének folyamatát leírják.

[M]egtörténik ugyanis, hogy [...] a szolaszi agyveleje (mint ahogy mi mondanók) elromlik. Láthattam, hogy a tiszta földön sok helyen található az a romlott és bomlófélben levő anyag, amit én szerves vegyületnek szoktam nevezni [...] valahogyan belekerül a szolaszi fejébe, és megmérgezi a gondolkodás szervét. [...] a szolaszi-gyárban kiöntik a beteg egyén agyát, és bizonyos reagensekkel keverve keresztülszűrlik egy bizonyos vegyületen. Ez alkalommal a bomlott anyagok kiválnak, és a szem visszakapja eredeti tisztaságát: – ha nagyon fertőzött már a folyadék, akkor egyszerűen kiöntik, és frisset alkalmaznak.³⁴

Maturana és Varela azt állítják, hogy az autopoietikus gépek homeosztatikusak.³⁵ A szolaszik az autopoiesis követelményeinek is megfelelnek, hiszen ahogyan az „agyvelejük” esetében is láthattuk, a struktúrájukat alkotó anyagok kicserélhetőek és javíthatóak anélkül, hogy a gépek „összhangja és egyénisége megváltoznék.”³⁶

Karinthy szövegében a dehumanizált diskurzus, a korábban már említettekén kívül (lélek, teremtés), az emberi agy teljesen materiális, mechanisztikus leírásában, illetve a szöveg egészén is megmutatkozik. Az emberi agy működését egy fénymikroszkóphoz hasonlítja, az én-fogalmat pedig hamis fogalmakat létrehozó nyers dologként definiálja:

[A]z emberi agyat holmi *nyers üvegnek* kell tekintenem, amiből nagyítóüveget akarnak csinálni. Ahhoz, hogy ezt eléjük, addig kell szűrni és tisztítani az üveg folyékony anyagát, míg tökéletesen átlátszó lesz, hogy rajta keresztül megláthassuk a megnagyítandó tárgyat. Önök azonban nem ezt teszik, hanem éppen ellenkezőleg, mindenféle átlátszatlan, *nyers dolgot* raknak a folyadékba, ilyeneket, mint öntudat, önismeret, én-fogalom, hogy sötétebb és tömörebb legyen, attól való félelmükben, hogy a teljesen átlátszó agy keresztülbocsátván a sugarakat, önmaga eltűnik, mert nem látható, mint az üveg.³⁷

Ezt a meglátást – tehát azt, hogy a denaturált ember a kisregény központi eleme – erősíti meg az is, amit Balogh Gergő fogalmaz meg tanulmányában Karinthy egy másik, a *Három liter benzin. Az ember és a gép* (1931) című alkotása kapcsán, mégpedig hogy a „természet és ember kitüntetett kapcsolatát Karinthy-nál a gép és ember kapcsolata váltja fel, így az állatokkal és növényekkel vállalt testvériség helyére a géppel vállalt testvéri viszonyra való felhívás kerül”,³⁸ mely állítás igaz a *Faremidóra* is. Gullivert ugyanis kellemetlen érzés fogja el akkor, amikor az emberarcú fákkal hasonlítják össze; másrészt a gépekhez való „tartozni akarására” utal az a tény, hogy a kisregény utolsó fejezetében Gulliver szolasziva kíván változni.³⁹ A faremidói szerves léttől való idegenségét ki is fejezi: „[k]étségbeesetten kiáltottam, hogy nem akarok hasonlóvá válni azokhoz a fájdalmas, kiszikadt fákhöz, itt az országútja mentén...”;⁴⁰ majd az „Lét igazi törvényt” materializálva így folytatja: „...midőn majd elpusztul a beteg élet a földön, s átveszi uralmát a Lét igazi törvénye: a hő és erő, delej és fény.”⁴¹

Az *Új Illiász* szövegében több helyen tetten érhetőek utalások a *Faremidó* szövegére. Ilyen például az emberi munkát segítő, majd később azt felváltó gépek gondolata.⁴² Az *Utazás Faremidóba* így fogalmaz:

Végre addig jutottunk, hogy a gépek nemcsak hogy megsegítették az embert minden dolgában, s megsokszorozták erejét, de egymagukban sokkal tökéletesebben végezték el a munkát, mint ahogy gyaló emberi testünk valaha elvégezhette. [...] Gépek és művek felülmúlták az embert.⁴³

Az *Új Illiász* ehhez nagyon hasonlóan, ekképp:

[A]z akkoriban élettelennek nevezett gépeket az élet hozta létre, az élet használta fel, tulajdon létének felfokozása, tökéletesebb működése irányában.⁴⁴

37 Uo., 41. –
kiemelés S. V.

38 BALOGH, *Karinthy
nyelvet ölt...*, i.m.,
116.

39 KARINTHY, *Utazás
Faremidóba*, 56-57.

40 Uo., 56.

41 Uo.

42 Ld. 6. lapalji
jegyzet

43 KARINTHY, *Utazás
Faremidóba*, 24.

44 KARINTHY, *Új Illiász*
= K. F., *A delejes
halál*, 117.

45 KARINTHY, *Utazás
Faremidóba*, 24–25.

46 *Uo.*, 51.

47 BALOGH,
*Antropológia, tech-
nicitás... I. m.*,
249–250.
Egyébként a kisre-
gény szövege is
kijelenti ezt. Vö.
KARINTHY, *Utazás
Faremidóba*, 60.

48 KARINTHY, *Új
Illiász*, 120. – kieme-
lés S. V.

49 KARINTHY, *Utazás
Faremidóba*, 16.

50 KARINTHY, *Új
Illiász*, 115–125.

51 MATURANA,
VARELA, *I. m.*, 252.

52 KARINTHY, *Új
Illiász*, 119.

53 MATURANA,
VARELA, *I. m.*, 267.

Az *Új Illiász* alap gondolata éppen az a jelenség, melyet Karinty az *Utazás Faremidóba* fent idézett részében leír: „[g]épek és művek felül-
múlták az embert. [...] Az ember önmagánál mindig többre becsülte
azt, amit alkotott, s minden alkotásában arra törekedett, hogy önmagát
is megalkossa, újra és tökéletesebben, hogy aztán megszűnjön lenni,
mint felesleges agyagminta, amibe az ércet öntötték.”⁴⁵

Azonban, ami még szorosabb intertextuális kapcsolatot létesít a két szöveg között, hogy az *Új Illiászban* Faremidó géplényeire is utalást találunk. Gulliver társa, a szolaszi Midore „mikroszkópon keresztül megfigyelte” a Földet és az embereket. A betegség (vagyis az emberek) kipusztítására való egyik kísérlete során „a doszirék kavargó, levegő után kapkodó csomójából kivált egy erősen fejlett példány”, mely „felkapta csápjait vagy karjait, és felfelé mutogatott, arra felé, ahonnan ő, Midore, a pusztító sugarakat bocsátotta feléjük”.⁴⁶ Balogh Gergő *Antropológia, technicitás, nyelv és irodalom* című tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy Midore szeme a Nap, melyhez a regényben leírt emberek imádkoznak.⁴⁷ Az *Új Illiász*, az özőnvízszerű világkatasztrófát köti a Naphoz: „[v]alami szétrobant, kénes üstökös, a Nap közelében, s lövedékei utolérték a Földet”.⁴⁸ A Hold helyén ennek következtében egy új, kisebb Hold került, amelyet a szöveg úgy ír le, mint furcsa, tojás alakú tárgyat. Az *Utazás Faremidóba* Gulliverjének megmentője hasonló tulajdonságokkal rendelkezik, hiszen „felül tojás alakú aranytömb, [...] olyanforma, mint egy nagyon szabályos, stilizált emberfej”.⁴⁹ Ha figyelembe vesszük, hogy a szolaszik többször is kísérletet tettek a Föld betegségének elpusztítására, illetve ha nem húzunk éles határvonalat a *Faremidó* és a jóval később, 1933-ban kiadott novella, az *Új Illiász* között, akkor láthatjuk, hogy a megjelenésük és műfajuk közötti különbözőség ellenére poétikailag egymást kiegészítő szövegekről beszélhetünk.

Az *Új Illiászban* az emberek és gépek viszonya amolyan szerencsétlen beteljesülése a *Faremidó*ban leírtaknak. Azt, hogy a novella gépei autopoietikusak-e vagy sem, teljesen más irányból kell megközelítenünk, mint a *Faremidó* esetében, hiszen itt nem egyszerűen a gépek gép-gyártásáról van szó, hanem a gépek evolúciójáról, amit a több szöveghelyen olvasható „gépek voltak az ősei” és a „szaporodtak”⁵⁰ formula is bizonyítanak. A már idézett Maturana és Varela az élő gépek evolúcióját is vizsgálják. Először is tisztázzák, hogy az élő autopoietikus rendszereket ember is létrehozhatja, majd azt állítják, hogy „[a]z élő rendszerek mint fizikai autopoietikus gépek cél nélküli rendszerek”.⁵¹ Az *Új Illiász* önálló gépei is ilyen autopoietikus szerveződések.

A harmadik ezredév végén gépek és automaták jelentek meg a Földön, különféle alakú és mozgású mozgó csodák, amiket *valami mérnök-lángész céltalan teremtő szeszélye*, kísérletező kedve állított össze, pusztán kíváncsiságból. Ezek a gépek és automaták immár *nem álltak* valamilyen *emberi cél* szolgálatában. Külön, önálló, *céltalan*, emberközponti szemlélettel nézve értelmetlen létet *éltek*, de *határozottan éltek*.⁵²

Az autopoietikus rendszer szaporodásával és evolúciójával kapcsolatban leírják, hogy az autopoiezishez képest ezek a tényezők minden esetben másodlagosak. Az élő rendszerek szaporodása ugyanis, „az autopoiezis bonyolódásaként jelent meg”.⁵³

Jogos lenne a kérdés, hogy mi a közös az *Új Iliász* és az *Utazás Faremidóba* gépeiben, ha a szolaszikhhoz képest az *Új Iliász* a géplényeinek a létrejötte az embernek köszönhető. Figyelembe kell azonban venni, hogy a kisregény a szolaszikon kívül – ahogyan azt fentebbi idézetekből is láthatjuk – más, emberi kéz által létrejött gépekről is beszámol. Az *Új Iliász* elbeszélője is az emberi céloknak alávetett gépeket ír le, majd kitér arra is, hogyan keletkeztek az első önálló gépek. A szöveg e pontján, a gépekről szóló elbeszélésben is változást érzékelhetünk. A gép tulajdonságai ugyanis, a szervetlen szerkezetek – mint csápok, tapogatók és kerekék – mellett kiegészülnek olyan tulajdonságokkal, melyek az élő szervezetek sajátjai.

Ez az *első önálló gép* [...] abban különbözött az eddigiektől, hogy belső, önmagában adott, saját céljait szolgáló szerkezet irányította mozgását. [...] mikor fogyóbban volt a hajtóerő, [...] magától, automatikusan felszedte, mondjuk, a benzint, és folytatta a szaladgálást addig, amíg – itt már joggal használhatjuk a szót – újra meg nem *éhezett*. [...] Ez a gép *önálló* mozgásrendszert folytatott addig, míg *szerveit* [...] el nem koptak, fel nem őrlődtek.⁵⁴

Karinthy szövege nem tesz különbséget szaporodás és önreprodukció között: „önmagukat sokszorozták, vagyis szaporodtak”.⁵⁵ Maturana és Varela a szaporodás három módját különböztetik meg, mégpedig a replikációt, a másolatot és az önreprodukciót.⁵⁶ A replikációs rendszer önmagától eltérő, azonban egymással azonos dolgokat hoz létre; a másolat leképezés egy a másolótól eltérő rendszerre. Az önreprodukciós rendszerek, saját magukhoz hasonló egységeket hoznak létre annak érdekében, hogy fenntartsák önmagukat, tehát „a létrehozás folyamata összekapcsolódik saját maga előállításának folyamataival”.⁵⁷ Az *Új Iliász* gépei is ugyanebből az okból kifolyólag kezdenek önreprodukcióba.

E géplények is, elkopván a szerkezet, még ép alkatrészeikkel munkához láttak, s a nyers fémekből és egyéb megfelelő anyagokból más, *önmagukhoz hasonló gépeket állítottak össze* s indítottak útnak.⁵⁸

Fontos megjegyezni, hogy Maturana és Varela szerint „csak az autopoietikus rendszerek képesek önreprodukcióra, mert csak e rendszerek valósulnak meg önmaguk előállításán keresztül”.⁵⁹

Láthatjuk tehát, hogy az *Új Iliász* és az *Utazás Faremidóba* szövege egymással rokon szövegeknek tekinthető. A két szöveg által leírt gépekről megállapítható, hogy autopoietikus szerveződések. Karinthy a szövegeiben valóban utal korábbi szövegekre, még akkor is, ha ezt a szövegek témájával, illetve a téma kidolgozásának mikéntjével teszi. Az *Utazás Faremidóba* szövegében felfedezhetünk több olyan

54 KARINTHY, *Új Iliász*, 117–118.

55 *Uo.*, 119.

56 MATURANA, VARELA, *I. m.*, 267.

57 *Uo.*, 268.

58 KARINTHY, *Új Iliász*, 119.

59 MATURANA, VARELA, *I. m.*, 268.

60 BALOGH Tamás,
„Műszereik segítségé-
gével állandóan
figyelni fognak.”:
Karinthy Frigyes:
Utazás Faremidóba.

61 KŐHEGYI
Gabriella,
Tudomány, babona
és misztikum
Karinthy Frigyes
prózájában,
Ponticulus
Hungaricus, 2013/5.

62 Uo.

szövegrészt is, mely más szövegekkel, például az *Emberautomata* című krovival vagy a *Két hajó* (1915) és a *Csevegés az úrben* (1914) című írással mutat intertextuális kapcsolatot. Ezekre a kapcsolatokra Balogh Tamás is kitér „*Műszereik segítségével állandóan figyelni fognak*”⁶⁰ című esszéjében. Ő egymás előzményeinek tekinti ezeket a szövegeket. Annyi bizonyos, hogy e művek mindegyikében, az ember alacsonyabb rendű a gépeknél. Karinthy Frigyes természettudományok és technika iránti rajongása egyértelműen felfedezhető a műveiben, azonban – ahogyan azt láthattuk – ez nem jelenti azt, hogy Karinthy számára a technika jelenti az ember felemelkedését. Megállapítható, hogy az itt vizsgált szövegekben Karinthy a technika vívmányait, a gépeket magasabb rendűnek tekinti az embernél, s talán éppen ennek köszönhető, hogy szövegeiben gyakran tekint az emberre dehumanizált nézőpontból. Véggkövetkeztetése minden esetben az, hogy a „tudomány és a technika az ember kezében lealjasító”.⁶¹ Karinthy vizsgált műveinek középpontjában az ember áll, hiszen ahogyan Kőhegyi Gabriella is fogalmaz, „[a] gép paradoxona az, hogy a mechanizmus idővel mindig az emberi felé terjeszkedik, annak a szerepét veszi át, s végül az embert is kiszorítja”.⁶²

Vakcina, installáció, Baby on board, Magma,
Sepsiszentgyörgy, 2011. Fotó: MAGMA archívum

Hamvas Béla esszéírása

Az esszének mint interpretatív kategóriának a potenciálját nem a feltehető definíciók lajstromozásával kívánja számba venni e dolgozat, hanem elsősorban arra szeretne rámutatni, hogy ez az összetett diszkurzus milyen lehetőségeket kínál a *hanglétesítés* számára, az ismeretelméleti pozíciókon/szituáltságon túl milyen retorikai alakzatokat teremthet. A vizsgálódásnak ez az iránya a Hamvas-szövegek homogénként vagy monolitiként kezelt szövegvilága variációgazdagságának, komplexitásának kíván érvényt szerezni.

Hamvas esszépoétikájának, sajátosan strukturált esszévilágának bemutatása megkerülhetetlen egy olyan tanulmányban, amely a hamvasi nyelv-gondolkodás (Hamvas *nyelv-gondolkodónak* nevezte magát Szabó Lajos nyomán) pozicionálására tesz kísérletet, annál is inkább, mivel az esszétér az a speciális diszkurzív közeg, ami gondolkodásának nemcsak tézisszerű, vagy a tézisek kifejtésére alkalmas adó hordozója, hanem azzal a szabadságfokkal rendelkező, szépirodalmi és tudományost egyesítő médiuma, ami ellenáll a spekulatív rendszerépítés holisztikus szemléletének. Hamvas az esszét tematizáló metareflexióiban is kitér nem csupán az esszének műfajiságából is adódó mediális sajátosságaira, hanem a gondolkodói magatartást is meghatározó mibenlétére. E gyakran idézett szöveghelyek mintha fegyvertényként szolgálnának a Hamvast legitimáló irodalomtudósi szándékoknak, s nem véletlenül, hiszen az életmű besorolhatatlansága, diszciplináris címkézhetetlensége, definitív szándékokat kikerülő természete okozta tanácsstalanságnak valóban segítségére siethet az esszé – diszkurzív magyarázati kereteket szolgáltató – műfaja. S valóban: Hamvas esszé-meghatározása gondolatvezetésének (t)örvényeit is megvilágítja, ugyanis az apofantikus logosz kijelentés-struktúrája helyett az „apodikció apoteózisán” keresztül az *interpenetráció*, a böhmei *inqualieren* nyelvire is átültetett gyakorlata határozza meg a jellegzetesen hamvasi megszólalás poétikáját.

Hamvas Béla elsősorban esszéista. Több alkalommal is írt az esszé-típusú megnyilatkozás artistikumáról, s bár írásaiban a poétikai-diszkurzív sajátosságok kevésbé kifejtetten és tematizáltan, de az ismeretelméleti, illetve szubjektumelméleti alapvetések horizontján belül (azzal érintkezésben) artikulálódtak. Az Esztétikai Szemlében öt alkalommal közölt fiktív recenziókat¹ (a fiktív jelző itt a recenzált tárgyszövegre vonatkozik). Ezek a recenziók aztán az életműkiadás *A babérligetkönyv*² című gyűjteményes kötetében jelentek meg *Imaginárius könyvekként*.³ Az egyik ilyen recenzió (*A tanulmány*) egy francia szerzőnek, Joseph Matisse-nak *Essai sur l'essai* című könyvét

1 Az Esztétikai Szemlében megjelent recenziók: *Művészet és játék*, 1937/2–3., 113–117.; *Művészet és élet*, 1937/4., 198–201.; *A tanulmány*, 1940/1–2., 88–90.; *A művész egyénisége*, 1937/4., 194–197.; *Regény és költészet*, 1940/3–4., 162–164.

2 HAMVAS Béla, *A babérligetkönyv* = uő, *A babérligetkönyv. Hexakümlion*, MEDIO, Budapest, 1993.

3 Kelemen Zoltán az imaginárius könyvtárat létrehozó intenciót határozottan elkülöníti az intertextuális bricolage „működtetőjé-től” = uő, *A láthatatlan elmélet*, Jelenkor, 1994/11., 983–987.

4 HAMVAS, A *tanulmány*, 88.

5 Uo., 89.

6 A Magyar Filozófiai Társaság vitaestjeinek hozzászólásait az Athenaeum folyóirat közölte = *A mai filozófia*, Athenaeum, 1942/1., 45.

7 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A hermeneutikai kolosszus és a mediális megkülönböztetés – avagy szövegtudomány-e (még) a filológia?*, Irodalomtörténet, 2008/2., 212 (188–222.)

8 Michel FOUCAULT, *A diskurzus rendje*, ford. TÖRÖK Gábor, Holmi, 1991/7., 868–889.

9 Uo., 871.

ismerteti. A fiktív Matisse metaesszéjének bemutatása így kiváló alkalmat nyújtott Hamvas esszéről vallott gondolatainak közreadásához. Bár a recenzió bővített-kiegészített formában került az *Imaginárius könyvekbe* (Hamvas folyamatosan javította-átdolgozta műveit), lényegi eltérést nem tartalmaz a két szövegvariáns.

A recenzens szerint az autonóm vagy a „sajátlényű szellem” műformájaként meghatározott esszének, mint az autochton perspektívával rendelkező gondolkodói magatartásnak⁴ újkori megjelenését (Montaigne-nél, Baconnél) a tudomány és a vallás antagonisztikus alternatíváinak elégtelensége indokolta, tehát e „vagy-vagy” helyzetnek a szellemi tájékozódás számára való kimerülése, potenciavesztése készítette elő az új típusú megszólalást. Matisse vagyis Hamvas (vagyis a Matisse-t recenzáló Hamvas) az esszé-identitásban az elhárító műveletek után azonosító indexeket is megnevezett: a közös metszéspontokat a filozófiával és a művészettel való rokonságban jelölte ki úgy, hogy mindkét minőségből konstruálódóként – vidám filozófiaként és komoly művészetként⁵ – definiálta a műformát.

A *mai filozófia* elnevezésű vitaesten is hangsúlyozza Hamvas a filozófia korszerű nyelvének kommentár- és diszkussziójellegét, az aforisztikus és axiomatikus gnómával fenntartott rokonságát.⁶ A *kommentár* hamvasi felértékelése ha nem is a posztmodern destrukció jegyében történik – amely a kommentár matériájában fedezte fel „a laterális jelentésképződés végtelen sokféleségének médiumát”⁷ –, de rámutat arra, hogy ez a fajta diskurzus nemcsak engedi, hanem nélkülözhetetlennek tartja a vizsgálódás személyességét – többek között a Kerényi és Hamvas által is hitelesnek tartott nietzschei értelemben – azaz, amikor a filológia „filiszteri adatvadászatát,” objektivitásba burkolózó ismeretszerzését fel kell váltania az *egzisztenciális szaktudomány* praxisának. Ez természetesen nem a szubjektív véleményalkotás tetszőlegességében való önkényes feloldódást jelenti, hanem a megértés mindenkori parcialitásából és történetiségéből származó belátást, amely a *kommentár* lezárhatatlan jelentésképzésében a fragmentumszerű, ugyanakkor nyílt – tehát bővíthető, „újraírható”, újragondolható – egzisztenciális lét adekvát (diszkurzív) közegét látja. Az *emberi* jellemzések ez a nyitott és befejezettségnek ellenálló, töredékes jelleg Hamvas egzisztenciálfilozófiát bemutató szövegeiben is megőrződik.

Foucault *A diskurzus rendje* c. írásában⁸ a diszkurzusok termelését ellenőrző, osztályozó, válogató eljárások között megnevez külsőket (a *mit szabad mondani?* tilalmát; a józan ész és az örület megkülönböztetésének előírását; illetve az igazságvágyat, mint „a tudásvágyunkat, tudni akarásunkat (volonté de savoir) szabályozó megosztási típust”⁹), valamint belső korlátozó elveket: a *szerzőt*, a *diszciplínát* és a *kommentárt*. Mindhárom egy sajátos identikus létet körvonalaz: a *szerző* az azonosíthatóság, az origószerű eredet, a csoportosítás gyűjtőhelyeként, a diszciplína az új tudás megalkotásának és kijelentéseinek érvényt szabó közegeként működik. A kommentár identitást létrehozó működését pedig az ismétlés, az azonosat újra felmondó,

valamint az ismertről mégis valami újat feltáró megnyilatkozás játékként írja le.¹⁰ Foucault nem hierarchizálja a teremtő/alkotó diskurzus és a magyarázó-komentáló diskurzus viszonyát (előrejelezve ezzel a metafilológiai vizsgálódásnak főszöveg és kommentár kapcsolatát új módon kondicionáló szempontrendszerét), hanem hangsúlyozza az esetleges hangsúlyeltolódást, adott esetben éppen a kommentár javára. Borges fiktív kommentárjai vagy Hamvas fiktív recenziói, illetve hozzászólásai a kommentár függetlenedő, jelentésmódosító potenciáljára irányítják a figyelmet. (Azt, hogy a kommentárok „vég nélküli hullámverését”¹¹ éljük, talán Foucault sem sejtette). Hamvas kommentár-értelmezése nem olvasható problémátlanul diskurzusanalitikai szempontok alapján – bár, amint látható, az átrendezésre Hamvas is felhívja a figyelmet –, mivel érvelésében a kommentár elsősorban a *kiegészítő megnyilatkozásból* kiiktathatatlan személyességnek, mint hitelesítő attitűdnek a diszkurzív közege. Ez a fajta személyesség pedig vállaltan perspektivikus, tehát nem az igazság katalizátoraként vagy semleges mediátoraként tünteti fel magát.

Az említett hozzászólásban Hamvas úgy „hozza szóba” az esszét – a többi hozzászólástól egészen eltérő módon és modalitással –, hogy diszkurzív-formai interpretánsként határozza meg. A filozófia beszédének korszerűségét annak esszészerűségében jelölve meg,¹² pontosabban a filozófia diskurzusváltását, „esszésülését”, esszé-karakterének dominanciáját a rendszerszerű gondolkodással szembeni helyzetéből eredezteti. A nehézkes és elvont, alig követhető (filozofikus) beszédmóddal szemben az axiomatikus és olykor aforisztikus, világosságra törekvő megnyilatkozást helyezi, az epigrammatikus stílust, így példaként Heidegger, Jaspers, Bergson és Klages legfontosabb szövegeiként nem a vaskosabb köteteket nevezi meg, hanem a jóval rövidebb tanulmányaikat.¹³ E megállapítás természetesen nem a terjedelmet teszi meg a megnyilatkozás hitelességének fokmérőjéül, de nyilvánvalóan felrója a hosszadalmas és önismétlő gondolatmenetek életidegen termékletlenségét.

Hamvas e kommentárjában továbbá felbukkan az az általa később is sokszor idézett, illetve a tudomány és nem-tudomány sematikus szembeállításakor más (szellemtörténeti) gondolkodók által is hangoztatott tétel, mely az ismeretet és a tudást elválasztja egymástól, sőt ez az elválasztás válik aztán a hozzájuk rendelt diszciplínák, illetve megértési módok elkülönítésének módszertani alapjává. Így a szentencia tömörségű hamvasi mondat: „A tudomány kérdése a valóság; a filozófiáé a valódiság”¹⁴, ez az első látásra igencsak vitatható s a leegyszerűsítő képlet vádját alig elkerülő radikális általánosítás tulajdonképpen csak az illetékességi körök határvonalait szabja meg. (A kemény tudományoknak ugyanis valóban nincs mondandója az ember rendeltetéséről, de az eredményeit „olvasó” humántudománynak annál inkább.) A teljes képhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a megismerési módoknak a legtöbb írásában nem tulajdonít egyforma igazságértéket vagy érvényt s nem is leplezi, hogy a fel-

10 „Egyrészt lehetővé teszi új diskurzusok építését, mégpedig korlátlanul: nyitott beszédlehetőséget biztosít a primer szöveg tekintélye, állandósága, az, hogy mindig aktualizálható, sokféle vagy rejtett értelme, az egész neki tulajdonított hallgatag gazdagság. Másrészt a kommentárnak nincs más szerepébármilyen technikát alkalmaz is-, csak az, hogy végre elmondja, ami a *mélyben* már csendesen megfogalmazódott. A kommentárnak-egy helyét állandóan változtató, ám állandóan érvényes paradoxon szerint-mindig első ízben kell elmondania azt, amit pedig elmondtak már, és szakadatlanul ismételnie kell, amit pedig még soha nem mondtak ki.” [Kiem. az eredetiben]. *Uo.*, 874.

11 *Uo.*, 874.

12 Hamvas hozzászólása *A mai filozófia* c. vitaesten, *I.m.*, 45.

13 *Uo.*, 46.

14 *Uo.*

15 Uo.

16 Radnóti Sándor referátuma Műút-
napok Esszékonferenciáján
hangzott el 2010.
szeptember 17-én.
Az esszékonferencia
teljes anyagát közöl-
te a Műút = „*A szel-
lem e kényesen
őrzött nobilitása...*”,
Műút, 2011/28., 75.
(72–103.)

17 Vári György hoz-
zásáról a Műút-
napok Esszékonferenciáján
hangzott el = „*A
szellem e kényesen
őrzött nobilitása*”, *J.
m.*, 78.

fogásában pusztán kauzalitást feltérképezni képes, indifferens tudományos ismerettel szemben a világot nem csak ok-okozatiságban megragadó személyes tudásnak tulajdonít kitüntetett értéket. A személyességgel együtt elgondolt tudás¹⁵ azonban nem valamiféle szubjektív, az önkényességben feloldódó és relativizáló *doxa* az *episztémével* szemben, hanem a saját pozíciótól függetlenül, a megértés perspektivikusságára alapozó, s az életbeli gyakorlatra, a praxisra folyton visszakérdező megismerési mód. (A praxisra visszatérő tudás pedig feltehetően nem az aprópénzre váltott applikációt jelenti).

A műfaj újkori „indulását” tehát a fent említett vagy-vagy szituációnak elégtelenségével magyarázza Hamvas. Radnóti Sándor azt a jelenséget, hogy az esszé a modernitással, a modernségben született, egyszerre alapozza a lukácsi-adornói és Márkus György-i gondolatmenetre.¹⁶ Ha ugyanis az esszé a kulturálisan már preformáltról szól, a kultúra társadalmá pedig a modernség episztéméjéhez tartozó – hiszen a világban létet, a világ értelmezési módját evidensnek, eleve elrendeltnek és problémátlannak tartó archaikus berendezkedéssel és szemlélettel szemben a modernitás önmagát a tevőleges alakítás aktusában definiálja –, akkor ennek megfelelően a reflexív, önmagát folyamatosan kérdésben tartó esszé valóban par excellence modern műfaj. Ugyanakkor a miskolci esszékonferencián Vári György fogalmazta meg, hogy vajon az esszé nem törvényszerűen és alapvetően ismeretkritikai és tudománykritikai irányultságú-e.

Lehet-e más az esszé, mint tudománykritikai és «ismeretkritikai» (Adorno) forma, nem kell-e szükségképpen tagadnia a tudomány univerzális kompetenciáját? Nem szorul-e vissza különben valóban [...] attitűdkérdéssé, kedéllyé, stílárís vonzalommá, amit a vérbeli akadémiai ember joggal minősíthet pusztá magánüggé, nyilvánossá tételét legfeljebb szellemes stílusgyakorlattá? Mi több, fentebbiekkel összefüggésben nem tagad-e mindenfajta munkamegosztást, specializációt, technokráciát is az esszé, nincsen-e ebben az értelemben – utópikus vagy restauratív – modernitáskritikus jellege is lényegében elkerülhetetlenül?¹⁷

Az előbbi megfigyeléseket összegezve az esszé így egyszerre bizonyul modern műfajnak, modernitáskritikai attribútumokkal. A Hamvas Béla szövegeit (elsősorban esszéit) értelmező olvasatok a modernitáskritikai, illetve ismeret-és tudománykritikai kódot könnyen azonosítják, fölismerik. A modernitáskritika pedig legtöbbször metafizikus, de legalábbis holisztikus, univerzalizáló szemlélettel párosul. Az életmű szinte minden fórumon feltétlenül idézett ambiguitása is az egyébként heterogén, sokszínű szövegvilágnak ehhez a homogénizáló markeréhez kapcsolódik, ugyanis ez lesz az az alap, amely az akadémikus vagy intézményes tudományos bírálatnak alapját képezi, s ugyancsak ez az a vonatkozási pont, amely kevésbé tudományos interpretációk gyűjtőhelyeként is funkcionál. A modernség episztéméjének paradigmáinak bírálata a hamvasi szövegvilágban egy

metafizikus modell felállításával és igenlésével jár együtt. Legalábbis az olyan hamvasi vagy Hamvas által átdolgozott-aktualizált, szerve-sített fogalmak, mint „alapállás”, „transzparens egzisztencia”, „egyete-mes hagyomány” egy archaikus, transzepochális hagyomány szem-léletet körvonalaznak.

A rendszerváltozás után meginduló életműkiadás keretei között lassan hozzáférhetővé váltak a Hamvas-oeuvre darabjai, köztük 1995-ben a *Scientia Sacra*¹⁸ című is. Az évtized közepén, akkor, amikor a hermeneutika és a dekonstrukció (a kultúratudomány és a materiális filológia nálunk még kevésbé elterjedt) irányzatához kötött értelmezői beszédek kereszttüzében mérlegeltek írásokat, sem a hermeneutika, illetve recepcióesztétika időiséget, a műalkotás időkoordinátáit és történeti meghatározottságot hangsúlyozó távlata, sem a dekonstrukciónak a tropológikus helyettesítésen, eltolásokon alapuló nyelv szemlélete nem kedvezett egy, a hamvasi szöveg másságát el-nem-leplező interpretációnak. Az időtlenített, időindexétől megfosztott hagyomány szemlélet (vagy legalábbis egy kétosztatú, archai-kus/univerzális és történeti kor elválasztottságára alapozó felfogás) a hermeneutikai irodalomértés számára történetietlen antropológiá-ként írható le, egyszerűen lezárhatónak minősülve ezzel. Kulcsár Szabó Ernő a szintén 95-ös *Történetiség, megértés, irodalom* c. köte-tének¹⁹ előszavában (*Irodalomértésünk néhány örökletes előföltévéséről*) a *Scientia Sacra* egy szöveghelyét, amely a zseniális ember sor-saként a magány törvényszerű létmódját állítja, „a zseni-gondolattal összekapcsolt individualitás-értelmezést”²⁰ jogosan romantikus toposzként, tehát alapvetően 19. századi gyökerűnek vagy 19. szá-zadi sémákat mozgósítóként definiálja.

Hiányzik belőle annak még csak a tételezése is, hogy az individualitás (tehát a – zseniális – szerzői eredetiség is) nem kizárólag, sőt, nem is elsősorban a szubjektum produktuma. A magányba visszavonult zse-nialitás „létformája” ugyanis éppúgy az irodalomalkotás történeti episztéméinek egyikébe tartozik, mint a vele szembeállított társias-ság, a közösséghez tartozásból származtatott alkotói kompetenciák idealizációja. Másképpen mondva: mindaz, ami a copyright-elv néze-téből szerzői produkcióként jelenik meg előttünk, sokkal inkább egy-egy korszak irodalmi-művészeti tudatának, stílus-konfigurációinak, irodalmi diskurzusrendjének és lehetséges alkotásmódjainak a szer-zői alkotásban megvalósult aktuális interakciójából származtatható, mintsem a mítoszi távolságokban elgondolt, hozzáférhetetlen egyedi originalitásból.²¹

Kérdéses azonban, hogy éppen a *Scientia Sacra* antropológiája mennyire mozog az irodalomértés történeti episztéméinek rendjé-ben, illetve a benne artikulált hagyománykép és emberkép mennyi-ben az alkotói kompetenciák megképződésének dimenziójában bír-ható szóra. Ha az 1995-ben közreadott *Scientia Sacra* Kulcsár Szabó Ernő által idézett kijelentéseit vagy egyéb szöveghelyeket a történeti irodalomértés horizontjában – tehát abban a horizontban, amely bár-

18 HAMVAS Béla, *Scientia sacra I-III.*, MEDIO, Szentendre, 1995.

19 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Történetiség. Megértés. Irodalom.* Universitas Kiadó, Budapest, 1995.

20 Uo., 11.

21 Uo.

22 HAMVAS Béla,
*Scientia Sacra. Írás
és hagyomány* =
Athenaeum,
1941/4., 366–381.

23 Uo., 369–373.

24 Uo., 374.

milyen produktivitást a történeti változóból s nem a kimerevített, ezért statikusságában identikus időnkívüliből vagy időfelettiből eredtet – vizsgáljuk, akkor valóban szinte problémátlanul előáll egy anakronisztikus képlet. Csakúgy, mint az Athanaeumban 1941-ben közölt *Scientia Sacra. Írás és hagyomány*²² című Hamvas-írásban.

Ez az írás tulajdonképpen a *Scientia Sacra* előszavának, esszenciájának, foglalatának is tekinthető, s amely egyébként még nem jelent meg az életműkiadásban eddig. Ahogyan az alcím vagy mellékcím is mutatja (*Írás és hagyomány*), ez a szöveg már konkrétan alávethető az irodalomtudományi kérdésmódnak, annál is inkább, mivel nemcsak bölcséleti-eszmetörténeti, hanem tudománytörténeti reflexiók is orientálják ezt az írást, s az írott, a megszövegezett hagyomány funkcionalitását többek között az irodalmi kommunikáció szerzőműalkotás-befogadó komponseinek struktúramezejében tárgyalja.

A pozitívizmus, a historizmus, a szellemtörténet és kultúrformológia s bizonyos értelemben, illetve vonatkozásaival az egzisztencializmus is kritikus megítélés alá esik.²³A pozitívizmus produkcióesztétikáját éppúgy kárhóztatja Hamvas, mint a szellemtörténet önkényes interpretációit vagy a kultúraelméletnek a szimplifikáló, az egyénit a kultúra függvényeként kódoló szemléletét. Amikor azonban a befogadás aktusának elemzéséhez ér, váratlanul az addig nagyon is „éleslátó” (tulajdonképpen a mai, korszerű irodalomértés ítéleteivel megegyező, s ebben az értelemben helytálló) vizsgálódás irányt változtat. A recepció aktusát nemhogy nem juttatja létmódhoz, de a „közönység” ítéletét és értékrendszerét mellőzhető mozzanatként érti.

Azt tartották, hogy az írott mű a megítélés körébe csak akkor vonható, ha a közönséggel érintkezésbe jutott s ha sikert nem is, de legalább hatást ért el. Azoknak a műveknek, amelyek a közönséggel érintkezésbe nem jutottak, vagy csak kicsiny körben hatottak, felvétele problematikus. [...] Az utóbbi kétszáz esztendő alatt tömegesen voltak alkotók, Hölderlin, Stendhal, Keats, Baudelaire, Kierkegaard, Schopenhauer, stb., stb., akik vagy egyáltalán nem jutottak nyilvánossághoz, vagy olyan szánalmasan, hogy az nem is jelent semmit. Utólag kiderült, hogy éppen ezek az alkotók állottak koruk csúcspontján.²⁴

A befogadó – ebben az érvelésben – a „hibás” értékítélete miatt nem vehető számításba. Az ilyen irányú elgondolás a hatástörténeti elemzésből levonható következtetéseket természetesen nem veszi figyelembe. Reflektálatlan marad nemcsak az egykorú-kortárs befogadói horizontnak a „szűkössége”, hanem annak a már nyilván másfajta érdekeltséggel, értékelő szempontrendszerrel rendelkező jelennek a „tágassága” is (tehát az időben későbbi koroké), amely ugyanakkor mégiscsak „kanonizálta” a korábban hatás nélkül maradt műalkotást. Az affirmáció hiánya s esetleges későbbi jelentkezése közötti történeti összefüggés nem jut érvényre Hamvas gondolatmenetében, pedig ugyanúgy – vethetnénk ellene – a recepció aktusa döntött a számbavételről is, juttatta léthez a felejtésre ítélt vagy nyilvánosságot

nem kapott műveket. Tegyük hozzá azonban, hogy ez az írás 1941-ben született, tehát nem kérhető rajta utólag számon a recepcióesztétika teorémáinak belátása, ám a jaussi terminológiát alkalmazva nyilvánvalóan az a jelenség, amiről Hamvas beszél, az az esztétikai distancia, amelynek jelenléte dönt a recepció ítéletének irányairól. Természetesen ebben a múlttal, a múlt írott szövegével való dialogikus helyzetben a párbeszédbe lépés képessége nem jelenti az esztétikai különbség felszámolását, hanem arra a történeti horizontra való rákérdezést, amely egyáltalán lehetővé tette az aktualizálást, azt a távlatot, pozíciót, amely képes a meg-szólaltatásra.

A *Forradalom a művészetben* c. művében ugyanakkor ilyen mondattal találkozunk:

Minden művészet a nyelv egy neme. És mint a nyelv egy neme, a kölcsönös nosztalgia, az azonosulási összenvedély, minden közösség alapja, megnyilatkozása. Semmiféle művészet nem szólhat és nem is szól csak úgy a semmibe, személytelenül és iránytalanul. Minden mű feltételezi azt, akihez szól. [...]. A művészi alkotás intenzív megszólító erő.²⁵

Az idézett szövegrész tehát egyértelműen a befogadásnak, a megértésnek az esztétikai tapasztalatból kiiktathatatlanságát, sőt nélkülözhetetlen jelentésteremtő funkciójáról szól. Sőt, ugyanebben a kötetben a modern művészet alapvetéseinek taglalásakor a kép és ember, kép és befogadó megváltozott viszonyáról beszél. Az az objektíváló viszony, amelyet a képet (művet) tárgyként szemlélő ember az alkotással létesít, egy „reciprok nosztalgiában”²⁶ irányt változtat, vagy legalábbis megtöri az irányulás egyoldalúságát. A képből néző s a nézőből kép lesz. A korábbi látó, interpretáló ebben a kiazmusban értelmezetté válik. Ez a folyamat ugyanakkor nem az objektíválás pusztá megfordítását jelenti, egy szimmetrikus tükörstruktúrát, hanem a kép iniciatív imperatívuszainak az önértésben közreműködő jelenlétét. A kölcsönös szenvedély dialogikus viszonyát leírva a befogadás passzív szemrevételező aktsa aktívvá válik.

Mindez tulajdonképpen arra is rámutat, hogy a hamvasi gondolkodás elméleti belátásait és szövegvilágának poétikai sajátosságait monolitiként tételező és láttató eszmefuttatások éppen a lezárás gesztusával fenyegetnek. Ismét utalva arra, hogy a 90-es években meginduló életműkiadás egy olyan irodalomtörténeti, illetve irodalomtudományos kontextusba, irodalomkritikai közegbe érkezett, amely nyilvánvalóan egy egyszerűen megközelíthető és leírható pozícióba „helyezi” (kényszeríti) Hamvas szövegeit. Sem az elméleti meglátások hermeneutikai szempontból történő mérlegelése nem mutat egyöntetű képet, sem a poétikai sajátosságok dekonstrukció általi „felhasználhatatlansága”. A hermeneutika nemet mond a történetietlen antropológiára, a dekonstrukció a kinyilatkoztató, apodiktikus (kevésbé játékos) beszédmódra.²⁷

25 HAMVAS Béla – KEMÉNY Katalin, *Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon*, Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1989, 33.

26 Uo., 32.

27 Az apodiktikus, iskolamesteri tónust Földényi F. László nyomán Farkas Zsolt is „kärhözhatja” *A láthatatlan történet*ről írott kritikájában, s rámutat arra, hogy az ex cathedra-szerű kijelentések érvénytelenítik a másként gondolkodás minden alternatíváját: „Amikor Poseidonról írt, akkor Poseidón a leg-hatalmasabb isten. Amikor Beethovenről szól, Beethoven a legnagyobb. [...] Punctum. Amikor a barátságáról van szó, akkor a szerelem csupán felszínes szeszély. Amikor Abélard és Héloise szerelméről van szó, akkor a sexus a romlás és a mocok birodalma.” FARKAS Zsolt, *A láthatatlan történet*, Jelenkor, 1989/7–8., 762 (760–762.) Ugyanakkor Farkas Zsoltnak éppen az amikor... akkor szerkezetű alárendelői mondatai hívják fel a figyelmet arra, hogy az egyes esszék keretei között szempontok váltakoztatásáról is szó van, arról, hogy a felismert viszonylatgazdagság lehetővé tesz más elrendezéseket, ideiglenes centrumokat vagy centrum és periféria újra és újra átrendező képleteit is.

28 Vö. „Ez az aranykor állandóan jelen van mindenütt és mindenkinben.” = HAMVAS Béla, A magyar Hüperion = uő, *A magyar Hüperion I. és más magyar vonatkozású esszék*, MEDIO, Szentendre, [é.n.], 142.

29 „A hasonlóság nem úgy értendő, hogy minden építészet egyetlen ősepítészetre, minden vallás egyetlen ősvallásra vezethető vissza. Ilyen ősepítészeti, ősvallás, ősszellem soha nem volt, ahogy nem volt ősnép, ősfaj, ősnyelv. [...] az egyetlen hagyomány a hagyományok sokszerűségében jelentkezik, pontosan úgy, ahogyan az egyetlen emberiség az emberek, a fajok, a népek sokszerűségében jelentkezik.” = HAMVAS Béla, *Scientia sacra I.*, 103–104.

30 Értelmezésében az értelmi tevékenység absztrakcióját, fogalmi gondolkodását jellemzi a tükörkonstrukció, vagyis az ellentétben gondolkodás. Am „ellentétek a valóságban nincsenek. Mi az, ami a valóságban van? Egyetlen szóval: különbség. [...] Az ellentét képlete: a fogalom és az ellenfogalom. A kettő együtt: a dolog maga és tükörképe. – A különbség képlete: a világ hasonlóságainak és különbségeinek végtelensége. A minőségek és mennyiségek lépcsőzetes különbözősége. Minden hasonló különbözik és minden különbség hasonló, de úgy, hogy soha a hasonlóság teljesen egybe nem esik és soha a különbség teljes ellentétte nem válik. [...] A valóságban tárgyak, dolgok, emberek, események, gondolatok, lények, képek megszámlálhatatlan fozokzata él, s még a tőle legtávolabb fekvővel is minden megegyezik valamivel és valamiben [...], de még a hozzá legközelebb fekvőtől is különbözik valamiben. Az analógia-látás a hasonlóságok és különbségek iránt való érzékenysége.” *Uo.*, 162–163.

31 HAMVAS Béla, *Scientia sacra II.*, 202.

Nevezetesen, amint talán a fentebbi példa mutatja, nem egykönnyen kimeríthető, illetve megválaszolható kérdések elé állít bennünket ez a szövegvilág. Az individualitás-elvű, 19. századi produkcióesztétika téziseit éppúgy ki lehet olvasni e szövegekből, mint a megértés dialektikus kölcsönösségét. A metafizika destrukciójának nietschei-heideggeri korszaka után Hamvas Béla metafizikus szövegei „korszerűtlen elmékedéseknek” tűnnek, ám egyrészt jelentős esszéiben (*Poeta metaphysica*, *Ars poetica*) *metafizika-kritika*, illetve a bináris ismeretelméleti oppozíciók (szubjektum-objektum paradigma stb.) nem szolipszista felszámolása történik, másrészt Hamvas metafizika-fogalmát nem is lehet problémátlanul azonosítani a nyugati (nyugat-európai) gondolkodástörténetnek a platóni gondolkodásból eredeztetett metafizikájával.

Amint erre fentebb utaltunk, a történeti dimenziót hangsúlyozó irányzatok az archaizáló, prehistorikus, következésképp időtlenített perspektívákkal dolgozó hamvasi gondolkodásmódot anakronisztikusnak ítélik, mondván, hogy egy őskori hagyomány meglétét feltételező restaurációs szándék produktuma a kommentárjaiból és fordításaiból kiolvasható bölcséleti rendszer. (Annak ellenére, hogy Hamvas értelmezésében több helyen az aranykor nem kizárólag prehistorikus állapotot jelöl, hanem a teljes értékű jelenlét allegóriájaként képződik meg.²⁸) Ugyanakkor arra is látunk példát, hogy éppen a *Scientia Sacra*ban a hagyomány nem invariáns eredetként tételeződik, hanem a kibomlás sokszínűségében.²⁹

A metafizikai szemlélethez társított analogikus gondolkodáshoz Hamvas ráadásul nem a szimmetrikus tükörstruktúrát, hanem a *különbség képletét* rendeli.³⁰ Hogy nem statikus állandókról beszél a hagyomány(ok) leírásaihoz fűzött kommentárjaiban, azt az is bizonyítja, hogy „számol”. Eckartshausen számelmélete alapján a szám médiumszerűségét a világban levő viszonyok megragadása-ként-leképezéseként definiálja. A számelmélet teoretikus alapjaként nyilvánvalóan az analógiás gondolkodás hagyománya funkcionál. Amikor az egytől a kettőig vezető utat – geometriai analógiával – a kör ellipszissé lapulásában írja le, azaz az egy középpont két fókuszponttá válásában rögzíti, akkor ezt a sajátos ingamozgást alapvető létstruktúráként határozza meg. A két gyújtópont közötti oszcilláló mozgásnak dramatizált játékalakjaként például a szakrális, mexikói labdajátékot említi.³¹ *Hexakümion* című írásában a kortárs klasszika-filológia önértelmezését egyértelműen hermeneutikai aspektusokkal átszövíttén tartja csak kizárólag értelmezhetőnek.

Bár a hitelesség megállapítása reménytelen, tény, hogy a rómaiaktól kezdve a mai napig minden időnek volt a görögségről formált képe, s ez a kép az ember gondolkodásába tevékenyen beleavatkozott. [...] Amit bármilyen görögségről írt mű, gondolt kép, eszme, vélemény felvet, az nem is a hitelességen fordul meg, hanem attól teljesen függetlenül valami egészen személyes, adott, jelen és élő valamin: az ókortudaton. Az ember számára a világ érzéki, időbeli, természeti, történeti, társadalmi valósága teljes egészében adva csak mint jelen van. Másként nem is lehet. *Az ember csak a jelenben teljes, világszerűen kerek és minden oldalon szabad.* Ami ugyanaz: csak a jelenkortudat lehet egzisztenciális, semmi más. Nem élhetek máskor, csak ma, egészen egyszerűen azért, mert ténylegesen ma élek. Egzisztenciám a mához van odanőve, s ez a mához való odanőtségem a jelenkortudatom.³² [Kiem. tőlem K. A.]

32 HAMVAS Béla, *Hexakúmion* = uő, *A babérligetköny.* *Hexakúmion*, 389–390 (273–416).

33 Uo., 390.

34 Uo., 393–394.

Azaz, csak a jelenkor történeti horizontja által artikulálódhat a múlt, készülhet bármilyen interpretáció, mondja Hamvas. A gondolatmenetet aztán úgy folytatja, hogy a múlt jelenbe emelése, jelenben való szemügyrevétele a klasszika-filológiában két útvonalon történt eddig. A görögségkép Hölderlini és Wilamowitzi variációit különbözteti meg egymástól, az intuíciónak a szakismerettől, a beleérező-poétikus közelítést az enciklopédizmustól és a módszertől.

Itt aztán vagy intuitíven járok el, és az egészet egyszerre hozom át (Hölderlin), és lesz, amim lesz, elfelejtem a gépkocsit, a könyvnyomtatást, az elektromosságot, Dantét és Shakespeare-t, és visszaélem magam, ahogy lehet és tudom, vagyis megkísérlem a jelenkortudatomból való kilépést; vagy szakszerűen járok el (Wilamowitz), és akkor jelenkortudatomba türelmesen szép lassan vonást vonás mellé rajzolok, és fokról fokra felépítem az ókort. Az intuíció rossz, mert magamat a jelenről letépnem nem tudom, s a kép, amit kapok, hamis; a szakismeret rossz, mert bármilyen pontosan rajzolok is, amiben rajzolok, az a jelen idő, a jelen kor, a jelen légkör és a jelen világ, s ez a kép is hamis.³³

Nietzsche ókortudatában jelöli meg aztán Hamvas azt az interpretációs fordulópontot, ami nem a „harmadik utas” koncepciójára épül, hiszen egyaránt különbözik mindkét korábbi modelltől.

Sem a tárgyi megalapozottság nélkül való rajongó, sem az egzisztenciátlan szaktudós. [...] Nietzsche számára a görögség *kultúra*, a jelen pedig: *lét*. Kultúrát lehet csodálni, lehet például felhozni, s ezt Nietzsche teszi is. De soha egyetlen szó, utalás, mozdulat nem jelzi azt, hogy szemet vetett a görög létre. [...] S az ókortudat éppen itt véti el: a kultúrát összetéveszti a léttel, s azt hiszi, görög életet *él*, pedig csak görögöt *olvas*.³⁴ [Kiemelés tőlem. K. A.]

Nagyon lényeges pontra világít itt rá Hamvas: a kultúra olvasása (nem kultúrszemiotikai értelemben) és az ontológiai kategóriákkal történő azonosítása közötti különbségre. Ennek a kritikai észrevételnek a tükrében teszi aztán mérlegre saját görögség-interpretációit.

35 HAMVAS Béla,
Imaginárius könyvek = uő, *A babérligetkönyv. Hexakümion*, 165 (146–175).

A 30-as évek második felében született egzisztenciafilozófiai tárgyú írásaiban, az 1941-es Jaspers-kommentárjában a faktuális élettapasztalat, az itt és most koordinátái által meghatározott, történetbe belevevett szubjektumról beszél. Tehát egyszerre, egyidejűn szervezik Hamvas szövegeit az egymást nem kioltó, pontosabban nem érvénytelenítő meglátások, s nem pusztán azért, mert erre az esszétér kísérletező gondolatfutamai kiváló alkalmat biztosítanak.

Az esszéista, mikor az egyik esszé a humanitásról befejezte, nyugodtan fog a másikhoz, amelyben a humanitást elveti. Mert bennünk éppen úgy élnek humanitárius, mint ellen-humanitárius erők, s az egyiknek éppen úgy nincs igaza, mint a másiknak, jobban mondva az egyiknek éppen úgy igaza van, mint a másiknak, és a fontos nem az, amit megállapít, hanem a vélemény értelmes volta, de mindenkéffélőtt az ihlet minősége, a koncepció mélysége, a teremtő gondolat szabad játéka és az emberi elhatározás az abszolútumban.³⁵

A már többször hivatkozott, 90-es évekből idézett állomások, a Kulcsár Szabó Ernő *Irodalomtörténetére* több fórumon utaló Domokos Mátyás-i nézetek, amelyek az irodalomtudományos beszédmód és az irodalomtörténeti gondolkodás paradigmaváltását dokumentálták; az ettől nem függetleníthető kritikavita, mely a 95-ös *Irodalom és kritika* elnevezésű JAK Tanulmányi Napokon rendezett konferencia nyomán bontakozott ki, mind előirányozták az esszé irodalmi médiumára, irodalmi kommunikációban betöltött szerepére való rákérdezést. Az 1996-os JAK-konferencia pedig már tematikusan is az esszé köré szerveződött.

Hamvas esszéizmusa nemcsak a bölcséleti-ismeretelméleti belátások felől mutat komplex(ebb) képet a szokásosnál, hanem a poétikai karakterisztikum tekintetében is jóval árnyaltabb kép áll elő egy, a teljes corpus

Mozart, videó, Csiki Csabával közösen, 2011.

A kisfiú tekintetének vándorlása és figyelmének rezdülései egy Mozart zongoraverseny részletével hangolódhatnak össze. A videót végigkövetve átszellemültség fog el, a kisgyereket mint előadót figyeljük, fejünkben rávetítve a csodagyerek zongorista anekdotikus klisévé fakult képét. Hitetlenségünk felfüggesztését humor és enyhe ironia lengi be, ezzel egyidejűleg mégis megható élményben van részünk.

elemző vizsgálódás számára. A Hamvas-esszék klasszifikációja, egységesítő osztályozása már csak azért sem célravezető, mert Hamvas egyik levelében maga számol be a „hangjairól.”³⁶ Az esszétérben keletkező szubjektum „intonációjának” lehetséges variálódását jól mutatja az esszéteret uraló műnem azonosításának eltérése. Szilágyi Júlia az esszé kapcsán értekező *líráról*,³⁷ Balassa Péter *esszéprózáról*³⁸ beszél, míg Bán Zoltán András az esszé-megnyilatkozás *drámai*³⁹ jellegét ítéli dominánsnak. A műfajból *odatartozás nélküli részesülés* derridai elve itt is érvényesül. A megszólalás poétikai artikulációja valóban mutat prózai, lírai, drámai jegyeket a hamvasi szövegtérben is, sőt akár egyes esszéeken belül is váltakozik a modalitás, illetve a különböző tónusok interferenciája, egymásba áttűnése is irányítja e szerveződést. (Azonban mégsem keletkeznek regiszterkeverő hibrid szövegvilágok.)

A *Silentium*⁴⁰ négy esszéje (*Hénoch, Egy csepp a kárhozatból, Gyümölcsóra, Jázmin és ola*) a naplófeljegyzések tanúsága szerint a noumenális és fenomenális összjátékának szerkezetére épül.⁴¹ A zenei megszerkesztettségre utaló fúgaszerű építkezés, ahol is a főszólam újra és újra visszatér rokon hangnemekben, az ismétlés újra és újra nekiiramodó (vö. a fúga > fugere~futni, futam jelentéssel) tételeiben az érzéki és szellemi, a materiális és immateriális egymást ellenpontoszó dialektikája nem egy szintézisben oldódik fel, hanem sokkal inkább az *interpenetráció*, az *inqualieren*, a kölcsönös áthatás műveletét tartja fenn. A paradox kijelentések ekvivalenciája („a test tömény szellem és a szellem tömény matéria”) nem a különbségeket elmosó, a tudat és a világ azonosítására épülő idealista filozófiának a foglalatja, s nem is a látszat-lényeg metafizikus fogalom-párjainak strukturális kibontása, sokkal inkább a szupplementumok, a szupplementumokként tételezett minőségek egymásban való felmutatása. Az érzéki plasztikus színrevitele, *pókhálós-küllős struktúrában*⁴² való bejáratása, *befuttatása*.

36 HAMVAS Béla, *Levelek 1916-1968*, MEDIO, Szentendre, 2011, 192; 67.

37 SZILÁGYI Júlia, *Lehet-e esszét tanítani?*, Komp-Press, Kolozsvár, 2007.

38 BALASSA Péter, *Egy beszédmód körülírása. Hamvas Béla olvasásához* = Újhold-Évkönyv, 1986/1, Magvető, Budapest, 1986, 314.

39 Bán Zoltán András hozzászólása a miskolci Esszé-konferencián = „A szellem e kényesen őrzött nobilitása”, 87.

40 HAMVAS Béla, *Silentium* = UŐ, *Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis*, MEDIO, Szentendre, 2006, 11–98.

41 HAMVAS Béla, *Naplók I.*, MEDIO, Szentendre, 2010, 176.

42 Margittai Gábor kifejezése = MARGITTAI Gábor, *Egy árnyékműfaj anatómiája. A teljességigény, a nyitottság és a szubjektivitás módusai az esszében*, Jelenkor, 2000/5., 505 (494–510.)

43 HAMVAS Béla,
Májá = uó, *Arkhai*,
MÉDIO, Szentendre,
1994, 248–249.

44 *Uo.*, 250.

45 HAMVAS Béla,
Kierkegaard
Szicíliában = uó, *A*
babérligetkönyv,
87–102.

46 HAMVAS Béla,
Faragott fejek = uó,
A babérligetkönyv,
240–251.

47 FÖLDÉNYI F.
László, *Hamvas*
Béláról, Jelenkor,
1988/9., 837–850.

A *Gyümölcsóra* és a *Jázmin és olaj* textúrájában az eseti kiindulás, a szinguláris és érzéki esemény a metonimikus jelölőlánc eredete. A szintén fúgaszerű *Májá* a rögzítettség tapasztalatával szemben nem egyszerűen az önmagát megkettőzőben, én és te (világ) szimmetrikus tükörstruktúrájában pozicionálja a szubjektumot, hanem az idegennek kitett létmódban formálódóként identifikálja (a *sub-iacio~alávetve lenni* jelentéséből kiindulva). Orpheusz *Diktüon* c. versének egyetlen megmaradt mondatára (*Homoiosz ton diktüon plokén*) hivatkozva Hamvas a hálószerűen keletkező entitásokra a szubjektum mintázataiként gondol.

Ez a fonás, amelyet az ember a hálóban, a pókhálóban, a sejtiszövetben, a jégvirágban, a kristályrácsban lát, amint az adott és a mindig adott kettős tengelyre és a tengely skáláira valami elkezd lerakódni – vagy még inkább: ahogy a lény saját létének alaptengelyeire önmagából rászóvi önmagát, vagy ami ugyanaz: világát. [...] A skálák egymásnak megfelelő fokait a háló szálai egybefűzik, s a tengely egyszerre és egymás után behúrozódik. Pontosan úgy, ahogy a jégvirág az ablakon keletkezik, ahogy Rembrandt karcai készülnek, ahogy a kínai tusrajzok rászóvódnak nem a szemre, hanem a szemléleten át magára az emberre. Így alakul ki a kép, a lény, a dolog, a gondolat.⁴³

Az idézett szakasz elgondolása szerint a rácsszerű és/vagy hálószerű gyarapodásban, a tengelyek (vertikális és horizontális) behúrozódásában létesül a szubjektum komplexitása. Itt nyilvánvalóan nem szükséges a szervesülésnek biológiai (*jégvirág*, *sejtiszövet*) és irodalmibölcséleti (*lény*, *lét*, *gondolat*) mintáit egymáson lemérni vagy a gondolat tudományos helytállóságát ellenőrizni, ítélet alá vonni. E metaforikus rész a modellezés kódoló struktúrái mentén azonos módon felépülőként tételezi a potenciálisból a valósba vezető utat, s az így felismert(etett) törvény az összekapcsolódás folyamatában a létrejövés összetett mintáira, a megszótt világ dinamikus megalkotottságára mutat rá.

Sohasem szoborszerűen végleges, hanem mindig az explóziók szövevénye. Mindig az erők centrális rendszere, feszültség, ritmus, mágikus bűvölet, nem pedig képlet és visszavonhatatlan alak.⁴⁴

Az én retorikai kimozdítottságának, helyettesíthetőségének, figurális feltételezettségének lehetőségeire mutatnak rá az én-alakzatokat tematizáló Hamvas-esszék. A *Kierkegaard Szicíliában*⁴⁵ (mely szöveg egyébként része a *Magyar Esszé-Antológia* 4. kötetének) az aposztrophé, a *Faragott fejek*⁴⁶ a prosopopeia alakzatán keresztül teszi mind ezt. A *Kierkegaard Szicíliában* az élményanyag fluktuálását, a világ számbavehetetlen potencialitását, az én kiterjesztését-visszavonását tematizálja. A *Faragott fejek*ben arckészítés, arckölcsönzés is történik.

Az elliptikus mondatszerkesztés, a konstatív kijelentések grammatikája (az és kötőszó modoros ismételtetését említi többek között Földényi F. László)⁴⁷ igazolja Hamvas esszéinek a kritika által érzékelt

apodiktikus, kinyilatkoztató hangnemét. Az ebből is következő monologikus dikciónak ugyanakkor ellentmond a hamvasi gondolkodás alapvetően dialogikus karaktere. Nem pusztán a buberi-ebneri dialógus-filozófiákkal érzett rokonsága, illetve a dialogikus beszédszituációk (Szabó Lajossal és Tábor Bélával folytatott ún. *csütörtöki beszélgetések*) illusztrálják mindezt, hanem az eredetnélküliség genealógiáját is példázva egyfelől Hamvas „szerkesztési gyakorlata”, másrészt az egyes esszéikben az idegennel beoltott szöveg-tektonika.⁴⁸ Margittai Gábor írja Montaigne-ről:

A Montaigne kerek, tömlőcforma toronyszobájában [...] lezajló szelíd és önironikus olvasásforradalom következményeként kötetei, idézet-szalagjai, klasszikus auktorai közegében az olvasó fölszabadult olvasmányai alól, hogy magára összpontosítson. [...] A könyvtárszoba belső felületén hemzsegnék az idézetek, melyek az esszék belső ritmusát is adják. Mindennek óriási a jelentősége: a könyvtár a maga univerzalizálásában olvad bele az esszészövegekbe, az intim önelemzésnek és az autoritatív töredékeknek olyan közelségét, egységét teremtve meg, amellyel Montaigne esendő önmagát emelheti a klasszikus hősök rangjára, illetve a héroszokat «házi köntösben» mutathatja meg.⁴⁹

Amit Hamvas magánmitológiájának neveznek, az Hamvas „könyvtárszobája”. A Fővárosi Könyvtár könyvtárosaként elsőkézből értesült a legfrissebb európai megjelenésekről, abban az időben, amikor a könyv tároló monopóliuma még kétségbevonhatatlan volt, s a könyv fenomenológiája, érzéki észlelete, kéznéllevősége képezte a megszerezhető műveltség alapját. Németh László írja az *Aranykor és farkasfogak*ban:

A gondolat más abrakon él, mint a szemlélet: a Hamvas olvasmányköre nem azonos azzal, melyet mi többiek már népszerűsítettünk. Mi műveket, magatartásokat plántáltunk át s egyikünk a másik számára nevelt olvasókat, Hamvas minden írásával egy olyan szellemiség fele rugaszkodik ki, amellyel sem írók, sem olvasók nincsenek beoltva még.⁵⁰

Németh László mondata beszédes és diagnózisértékű, mert igen jól tükrözi azt, hogy a kortárs horizonton belül is világossá vált: a kultúra tájékozódási pontjai között Hamvas által kiépített *hálózat* szokatlannak minősült. Az áthagyományozott műveltséganyag kanonikus elsjátítása mellé felsorakoztatott útvonalak nyilvánvalóan más szemléletet körvonalaztak. Itt nem kizárólag a keleti kultúrák iránti orientációjának szellemi termékeire lehet gondolni, hanem arra is, hogy bizonyos európai áramlatok, irányzatok, paradigmaváltások első – tehát recepciótörténettel még nem rendelkező – hozzászólójaként tarthatjuk őt számon.

Az egzisztenciafilozófia kortárs német – s kisebb részben francia – vonulatára reflektáló s azt közvetítő szellemi attitűd, filozof-kíváncsiság a sajátja. A bölcséleti tájékozódás mellett pedig a kortárs világ-

48 Vö. „Írni annyi, mint oltani... Ez ugyanaz a szó.” Derridát idézi Uwe Wirth *A szerző kérdése mint a kiadó kérdése* c. tanulmányában = *Metafilológia 2. Szerző-könyv-jelenetek*, szerk.: KELEMEN Pál – KULCSÁR SZABÓ Ernő – TAMÁS Ábel – VADERNA Gábor, ford. L. VARGA Péter, Ráció Kiadó, Budapest, 2014, 63 (57–94.)

49 MARGITTAI Gábor, *I. m.*, 496.

50 NÉMETH László, *Aranykor és farkasfogak*, Tanú (Németh László kritikai folyóirata), 1936/1–2., 37 (35–41.)

51 HAMVAS Béla,
Naplók I., 183.

52 HAMVAS Béla,
Forradalom a művészetben, 118.

53 HAMVAS Béla, *A melankólia anatómiája. Robert Burton, a XVII. század egzisztencia-filozófusa =* uő, *Szellem és egzisztencia*, Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1987, 13–25.

54 Uo., 16.

irodalmi mintákra rezonálva, természetesen válogatva, a Nyugat számára recenziókat ír az angol-amerikai, illetve északi (skandináv) regényekről. Ennek a beláthatatlan műveltséganyagnak irodalmi, kultúr-történeti, társadalomtudományos, antropológiai összetevői nem feltétlenül visszafejthetőek, azaz nem láthatóak a deklarált igazság megszerzésének gondolkodási útvonalai. A legitimáló jegyzet-apparátussal a legtöbbször nem is él Hamvas, persze – hozzátehetjük –, az esszé szövegterének s a kijelentések garanciájának nem is konstitutív komponense a hivatkozásrendszer referálása. (Ugyanakkor ez természetesen nem jelenti azt, hogy az esszé specifikus, ontikus különbsége, s egyben azonosíthatóságát, a tudományos értekezéstől való elválaszthatóságát jelző kód a hivatkozásnélküliség volna).

1945-ben bombatalálat éri pesti lakásukat: könyvtárának, jegyzeteinek nagy része elpusztul. Az erről az időszakról emlékező napló-bejegyzések a *könyv* eltűnésével az élő *ember* megjelenését vonják párhuzamba.⁵¹ A betű és az ember. A könyvkultúra repedésein beszivárgó humánperspektíva. A *Forradalom a művészetben* pedig már tulajdonképpen a képi fordulatról (pictorial turn) tudósít:

Az európai embernek az elmúlt ezer év alatt egyetlen komoly élettársa volt, olyan élettársa, amely sok esetben még az élő embernél is fontosabbat és magasabbat jelentett s ez a könyv volt. A kép most bejelentette igényét, hogy a könyv mellé felzárkózzék. A könyv volt csodálatom tárgya, tükröm, szerelmem, gyóntatóm, vallatóm, bírám, hálótársam. A könyvnek nem volt versenytársa. Most pedig megjelen a kép, amely figyelmet, komolyságot, csodálatot és végül: társat követel.⁵²

A könyv médiumáról leolvasható információk (*tükröm, szerelmem, gyóntatóm*) az önértés és önmegismerés forrásai. Hamvas *A melankólia anatómiája* című esszéjében⁵³ Robert Burton 17. századi oxfordi könyvtárosról készített portrét. (Ismét az *arckölcsönzés* retorikai alakzata mentén is olvasható ez az esszé). A szöveg első része a könyvtáros-figura allegorikus színrevitele (allegorizációja), nem mentes az önironikus felhangoktól (lévén ő maga is könyvtáros). A könyvtáros, a könyvember, a filológus stb. diabolikus létmódjára, alvilági vonatkozásaira mutat rá, amennyiben a betűhívségben, tehát a betűhöz való ragaszkodásban, a betű rejtekében életellenességet érzékel.

Szenvedélyesen írtja mindazt, ami szeszélyes, tündöklő, szabálytalan, változatos, tarka – vásárt, színházat, szerelmet, háborút –, s aki a világot a szóval, a betűvel, a paragrafussal akarja kormányozni.⁵⁴

Az idézett rész – különösen a vásár és a színház megidézett középkori képeivel – mintha a jelenlételvű, nem-hermeneutikai kultúra (ld. Gumbrecht) létmódját igenelné az értelmezés és reflexió kultúrájával szemben. A diabolikus filizsterség alvilági összeköttetését, katabázisát azonban szükséges descendusként (leszállásként, lemerülésként) írja le Hamvas, mert a liminális helyzetekben megnyíló út juttathat el

az alvilág kapujáig. Az alvilág, a látható és érzékelhető *alatti* világ nem más, mint a képzelet, az imaginárius és az emlékezés birodalma, Psyché palotája, amelynek közepében Melankólia Szomorú Szörnyetege ül. Ez a tájék vagy állapot, a melankólia pedig a prométheuszi halhatatlanságvágy mellett a veszendőség, a halandóság tudomásulvétele. Hamvas két típusát különbözteti meg a par excellence könyvtáros-létnek: az egyik Lao-Céé, aki „hetven évig volt könyvtáros, hetven évig olvasott, szűrt, gyűjtött, tisztított, desztillált, végül kapott egy csepp harmatot. Ez a harmatcsepp a Tao-te-king.” A burtoni típus pedig „nem szűr, nem tisztít és nem desztillál: összehord, épít, rendszerez, katalogizál.”⁵⁵ Ez a típusú katalogizálás és lajstromozás pedig rokon a montaigne-i toronyszoba hermeneutikájával. Burton a lélek önszemléletéhez/önvizsgálatához kiterjedt utalásrendszert, ókori szerzők tömegét idézi. A mozgósított (működésbe hozott) textusok lesznek a könyvtáros utazásának centripetális elindítói, egyre kisebb köröket leírva a saját állapot megnevezéséhez, a jóval későbbi analitikus lélektan, karakterológia és egzisztenciálfilozófia módszereit megidézve (ezért is nevezi Burtont a 17. század egzisztenciálfilozófusának).

A *Kierkegaard Sziáliában* c. esszé – mely először 1943-ban a *Sorsunkban* jelent meg, aztán a Kenyeres Zoltán-féle 1978-as *Esszépanorámában* s a *Magyar Esszé-Antológia* Takáts József által szerkesztett kötetében⁵⁶ is helyet kapott – szintén utazást örökít meg. A röviden elmesélhető, összefoglalható fabula szerint Kierkegaard Sziácia szigetére utazik, de az utazástól remélt élmények meg sem születhettek, mert nem tudott enni, rossz volt a gyomra, sem aludni; nem mert fürödni a tengerben, félt a cápától és kígyótól, marták a legyek, égette a nap. A heterodiegetikus elbeszélés az önmegszólítás alakzatával váltakozva rétegi az esszé szövegét. Az aposztrophé-részek az utazás filozófiáját, ismeretelméletét „dolgozzák ki”, az utazás aktusát megismerési módként tételezve. A paradoxonokra és kiasztikus részekre: „Otthon a világot ismered meg, utazva önmagadat” építő alaptétel szerint a helyváltogatásnak, az idegen helynek az én realizációját elősegítő toposszá – a szó figuratív értelmében is – kellene válnia. A megszólaltatott filozófus dilemmája ugyanakkor éppen arra vonatkozik, hogy az utazás a számbavehetetlen potenciális helyett csak a redukcióval ajándékozza meg.

Miért éppen Sziácia? Ez az egy? Mintha valaki a tál gyümölcsből, amely az egész kert kincsét az asztalra hozta, egyetlen szem cseresznyét választana ki, ahelyett, hogy az egészet megenné. Tulajdonképpen minden állomáson le kellene szállni: az épületből kilépve minden irányba el kellene indulni, egyszerre.⁵⁷

Kierkegaard baljós előérzete igazolódik, mert – az esszéíró diagnózisa szerint legalábbis – az én kitérülése-kitérítése, transzgressziója helyett csak az önmagába zárt én képzelet elevenedik meg. A világgal való találkozás, a mással való szembesülés destabilizáló alakzata

55 *Uo.*, 13–14.

56 A *Kierkegaard Sziáliában* c. esszé eredeti megjelenési helye = *Sorsunk*. A Janus Pannonius Társaság folyóirata, 1943/7., 528–534; *Esszépanoráma I-III.*, vál. KENYERES Zoltán, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1978, 92–104. (III. kötet); *A magyar esszé antológiája IV.*, szerk. TAKÁTS József, Osiris, Budapest, 2007, 123–129;

57 HAMVAS, *Kierkegaard Sziáliában*, 87.

58 *Uo.*, 100.

59 *Uo.*, 101.

60 *Uo.*, 100.

61 HAMVAS Béla, *Apokaliptikus monológ* = *uő*, *Silentium*, *Titkos jegyzőkönyv*, *Unicornis*, 129–158.

62 *Uo.*, 142–144.

63 „A halál pillanatában az emberi élet igen rövid időre teljes egészében és egyszerre kiteljesedik. Valahogyan úgy kellene elképzelni, hogy minden falat kenyér, minden csepp tej, hús és gyümölcs, tészta és bor, víz és hal és főzelék és leves és saláta és szalonna és sajt, amit valaha megevett és megivott, az a sok száz és ezer mázsára, vagy tonnára, vagy hordóra menő étel és ital lényemben egyszerre esedékessé válik, és hirtelen olyan térfogatban élek, mintha mindez a táplálék, amit elfogyasztottam, most belém egy időre visszatérne. De nem a táplálék, hanem a tapasztalat. Ebben a percben megjelenik bennem az anyaméhben átéltem legeslegeső élet-tapasztalattól kezdve a halálig minden előérzet, sejtetem, ösztön, vágy, kívánság és szenvedély, megjelenik minden íz, amit valaha átéltem, és minden illat, az is, amit anyám mellén éreztem, az is, amit kedvesem ajkán, amit nyáron a hegyoldalon a fenyvesben, az is, amit a háborúban a foszló hullák között, megjelenne minden szó, amit hallottam és mondtam és olvastam, és minden könyvre és mondatra emlékeznék pontosan és világosan, minden arcra, amit láttam, megjelenne minden nő, akit megkívántam, látnám a sirályokat a tenger fölött, és a bombázott várost, a halott katonákat, és hallanám Schumann a-moll koncertjét, és az esőcseppeket a víz színén, a sziréna üvöltését és a déli szél sutogását éjszaka, látnám Velencét és Párizst, a fűvészkertet nyári délután, és átelném írásaim és gondolataim izgalmát, a félelmeket és a sóvár álmokat, mind, mind egy időben és egyszerre, és az egészet.” *Uo.*, 134–135.

az én-kimozdítottságban, az ént kerülő utakon megragadó-azonosító aktusában (Tenger vagyok? Nap vagyok? Bor vagyok? Szél vagyok?), az alakíthatóság elemi eseményében átváltozások sorát ígéri, de a tükrökkel kirakott világban, a „pszichológiai líra mámorában,”⁵⁸ a sorvasztó önelemzésben⁵⁹ nem működik a „kicsalás-elmélet,”⁶⁰ az ént rejtekből előcsalogató. Az én rögzítettsége az önmagát ismétlő reflexiókban a totalitás – elengedni nem tudott – képzete által lehatárolt.

Az *Apokaliptikus monológban*⁶¹ – az előző esszével talán ellentétes módon – különböző én-alakok előszámálása történik meg utólag, visszafelé. Negatív számbavétel. A megfosztás aktusában a *mi nem vagyok?* kérdése tematizálódik. A halálközelség egzisztenciális élményében az identitást korábban megképző manifesztációk megnevezése zajlik: az ágyrajáróé, a megváltóé, a szerzetesé, a heroikus idill pogányáé, a keleti halhatatlanság nevezetes névtelenéé s nem utolsósorban a könyvemberé. Az ismét megidézett könyvkultúra az olvasás és ismeretszerzés minuciózus munkájában ugyancsak átalakulások, átváltozások segítségével konstruálta meg a tradíció és a történelem „hőseit”.

Minden emberi mértéket meghaladó tanulási szenvedély fogott el. Lélektan, vallás, filozófia, néprajz, főként primitív népek, társadalomtan, történet, művészetek, irodalmak, őskor, kelet, középkor, nyelvek, zene, archeológia. [...] Mindazt, amit tanultam, magamra vettem. Semmi sem maradt objektum. Én voltam a karakterológiai alany, a primitív és az őskori és a keleti ember, a szanszkrit, a kínai, az egyiptomi, az azték, a héber, a perui, a görög, a középkori, a piramis, a Kabala, az eleuszisi misztérium, a szánkhja, a kipu, az aritmológia. A világrészek és az országok és a korok bennem mind *country of the mind* lett. Azt hiszem, inkább átéltem azokat, mintha ott lettem volna. Az embertelen erőfeszítésbe belebetegedtem.⁶²

A kultúra elsajátítása/elsajátíthatatlansága, a történeti és térbeli tájékozódás kiterjesztése, tudásformák és tudásmodellek integrálása kimerítette az én feltöltésének lehetőségeit. A halál egzisztenciális élményét az egyszerre esedékesség és egyszerre jelenlétesség állapotaként⁶³ megidéző szubjektum a küszöbön átlépés eseményét a *saját név* megtalálásának reményével köti össze. A *saját név*, a hívás/megszólítás aktusát lehetővé tevő jelölő kimondhatóságát az artikulációt kísérő testesülés metamorfózisával, különböző konfigurációjával igen plasztikus képekkel teszi érzékletessé az esszé.

A Mester érintésére fekélyeim felfakadtak. Aztán felvágta hasamat, megnyitotta koponyámat, belebújt sebeimbe [...]»⁶⁴

Később pedig így folytatja:

[...] nem egy valamely irányba, hanem minden irányba elkezdtem nőni. A vonal átalakult gömbbé. Az ilyen gömbnövésben az idő jelentősége egészen más.⁶⁵

Hamvas szerkesztési gyakorlatában szövegek (gondolatok) párbeszédbe léptetése zajlik. Az *Anthologia humanában*,⁶⁶ tulajdonképpen egy idézetgyűjteményben olyan archívumot konstruál Hamvas, amely tetszőlegesen létesít kapcsolatokat a különböző idézetek, szövegrészek, következtetések között. A térkép megrajzolásának számtalan lehetősége, pontosabban számtalan térkép megrajzolásának lehetősége áll elő, amely nemcsak a hozzáférés variációkban bővelkedő útvonalaira, diszkurzív görbületeire utal, hanem egyúttal nem is ír elő valamilyen identikus lényegiséget, amelyhez feltétlenül el kellene jutni. A lineáris olvasás felfüggesztésére felszólító instrukció bizonyos értelemben a hipertextualitás eljárásait követi.

A *Száz könyv*⁶⁷ c. katalógus vagy *Az ősök csarnoka*⁶⁸ ugyancsak egy sajátos archiválási módozat a textuális dinamikában. A *Forradalom a művészetben* c., a magyarországi absztrakt és szürrealis festészetet bemutató, hagyományvonalait kijelölő-feltáró elemzést Hamvas feleségével, alkotótársával, Kemény Katalinnal közösen írta. A Fülep Lajoshoz írott előszóban ezt *kollaborációs* műfajnak nevezi. Jaspers-kommentárjában divergáló és konvergáló pontokat lokalizál. A Szabó Lajossal és Tábor Bélával folytatott *csütörtöki beszélgetések*⁶⁹ pedig egy szellemi közösség formálódását dokumentáló triológus beszédeseméneket rögzítik.

Éppen Szabó Lajos öndefiníciójából származik a *nyelv-gondolkodó* terminusa. „A nyelv-gondolkodó ezek szerint az, aki *magában a beszédben jelenik meg*.”⁷⁰ [Kiem. az eredetiben] Hamvas a csütörtöki beszélgetések egyik feljegyzésében a saját beszédmódját Szabó Lajos nyelve felől pozicionálja. Ezt a fajta megnyilatkozást „megjelenésként” és nem „kifejezésként” értékeli Hamvas, azaz, mintha a beszéd epifánia-jellegét állítaná szembe a nyelvet instrumentalizáló elgondolásokkal.

Gondolatmenetem ez volt: a filozófiai rendszeren, mint műfajon és ezzel szemben az essay-n gondolkodtam. Rájöttem, hogy minden essay tulajdonképpen egy rendszer spermája és a rendszer nem egyéb, mint egyetlen

64 *Uo.*, 147–148.

65 *Uo.*, 151.

66 HAMVAS Béla, *Anthologia humana*, *Életünk Szerkesztősége és a Magyar Írók Szövetsége Nyugat-Magyarországi Csoportja*, Szombathely, 1990.

67 HAMVAS Béla, *A száz könyv = uő, Művészeti írások II.*, MEDIO, Szentendre, 2014, 351–404; *A mű eredeti megjelenési helye = Egyetemi Nyomda, Budapest, 1945.*

68 HAMVAS Béla, *Az ősök nagy csarnoka I–III.*, MEDIO, Szentendre, 2005; a IV. kötet kiadási éve: 2013.

69 Az ún. csütörtöki beszélgetések 1945–1947 között Hamvas Béla, Szabó Lajos és Tábor Béla részvételével zajlottak a Haris közben. Mándy Stefánia és Kemény Katalin is részt vettek ezeken a beszélgetéseken, ám a „jegyzőkönyvek” alapvetően a triológus beszédeseménekeit, előadásait, korreferátumait és kommentárjait rögzítik. Tulajdonképpen egy szellemi munkaközösségnek és műhelymunkának kordokumentuma a csütörtöki beszélgetés-sorozat. Az előadásokat látogatták többek között még Kotányi Attila, Bíró Endre, Kunszt György. Később a Haris-közben alakult meg az Európai Iskola. A 2018-ban újrakiadott *Sarepta* az életműsorozat 14. darabjaként egy részét az autorizált gépirat és kézirat szövegű közreadásával az 1951 és 1955 között Inotán és Tiszapalkonyán írt *Sarepta* c. esszégyűjteményt, valamint a „csütörtöki beszélgetések” és szemináriumi hozzászólások Hamvas-hozzászólásait, Szabó Lajoshoz írott három levelét és recenzióját (*Vádirat a szellem ellen*) is tartalmazza.

70 HAMVAS Béla, *Csütörtöki beszélgetések = uő, Sarepta*, MEDIO, Szentendre, 2018, 74 (23–115.)

71 HAMVAS Béla,
*Szabó Lajos kritikai
megjegyzéseihez* =
uő, *Sarepta*, 125
(117–150.)

72 Uo., 126.

73 Uo., 126.

74 Uo., 129.

75 Uo.

kolosszális essay. A kérdés ez volt: mi tegyek? Írjam meg az egyetlen nagy essay-t vagy írjak sok spermatikus rendszert? Mi a helyesebb? Ha centrális élményeim sokaságát fejtem ki és *sok apró* gyermekek szülök, vagy, ha *egyetlen nagyot*? Az előbbi mellett döntöttem, és pedig őszinteségi okokból, mert itt *szabad* lehettem, vagyis élhettem a törvény fölött, nem konstruáltam meg a fix rendszer látszatát, amelyben nem hittem már, főként Kierkegaard, Dosztojevszkij és Nietzsche nyomán és után. Ami végképp megoldotta helyzetemet, az a Platón-kérdés felgöngyölítése volt.⁷¹ [Kiem. az eredetiben.]

Az idézett rész Hamvas Béla megszólalásának és gondolkodói mibenlétének ars-poetica jellegű dokumentumaként is érthető. A „Platón-kérdés felgöngyölítése” az tulajdonképpen egy sajátos megkülönböztetésre való utalás a hamvasi eszmefuttatáson belül. Hamvas hangsúlyozza, hogy Platón alakja nem „közvetlenül görögül,” hanem a „kereszténység által megszűrve és kétezer év töréseivel”⁷² áll elő, azaz az antikvitást megragadni akaró klasszika-filológiai igyekezet hermeneutikai reflexiójára, tehát a Platón-kép közvetítettségére hivatkozik. A platóni bölcséletet s egyúttal a platóni nyelvezetet elhatárolja az arisztotelészitől oly módon, hogy Platónhoz a dinamikus, rögzítetlen, „cseppfolyós”, a kontinuitásra, a folyamatszűrűségekre koncentráló, mondhatni fluid gondolkodásmódot rendel, Arisztotelészt pedig mint a „szó-konstruktort, a rendszer-építőt, a fenomenológust és logikust, a szcientifistát, a stabil és fix pontok emberét, az izmus-filozófust, a manifeszt, megfogható tételeken nyugvó centralizáló gondolkozót”⁷³ láttatja. A típusokat megkülönböztető és kategorizáló logika szokatlanságát Hamvas is elismeri, ám – mint mondja – ez az ifjúkori teória bizonyult alkalmasnak az őt foglalkoztató „feszültség” megragadására, formába öntésére.

Érdeemes figyelmet szentelni továbbá az így felállított – módszeresen tehát nem elkülönített – kategóriák további árnyalására. A két gondolkodóhoz kétféle alkotótípust is rendel: Platónhoz a *Haladót*, Arisztotelészhez a *Termelőt*. Hamvas haladói „a jó futók, a könnyű lábú és könnyű kedélyű gondolkozók, akiknek jelszavuk szélső esetben: Tegnap mondtam? – az *tegnap* volt.”⁷⁴ [Kiem. az eredetiben]. Itt nem a szofizmus apológiájáról van szó, hanem a problémacentrikusságból is következő hálózatszerű vagy – organikusabb metaforával élve – növényi-indázó, a látóhatáron kívül eső pontokat, centrumot és perifériát közelítő gondolkodásról. A *Termelők* pedig „a jó szónokok, akik nyugodtan és szélesen ki tudják fejteni mondanivalójukat, nem fognak abban a veszélyben, hogy mialatt beszélnek, tovább mozognak. Stabil ponton állnak és a dolgokat élesen szemügyre tudják venni.”⁷⁵ Azaz a dolgokat analitikusan elemző, rendszerbeli helyét azonnal kijelölő, és ami a lényeg: egzaktul megfogalmazó gondolkodás ez. Világossá válik talán az idézett részekből is, hogy inkább ez utóbbit közelíti meg Hamvas nyelvi, nyelvhasználati szempontból. Még pontosabban, s ez a további okfejtésből ki is derül: a haladó-típust bizonyos nyelv-hiány, a termelő-típust pedig egzakt szöbőség jellemzi.

Hamvas továbbá azt is megvilágítja, hogy nem vegyítiszta elkülönülésről van szó, nem ideáltípusokat rajzol meg, hiszen ezek hibrid módon, sajátos interferenciával vannak jelen egy alkotói létmódon belül. Ráadásul: a *Haladónak* szó-ressentimentje, míg a *Termelőnek* tempó-ressentimentje van. Ami a gondolatmenetben különös nyomtatékkal bír, az az, hogy ebben az általa megállapított rendszerben helyezi el a maga és Szabó Lajos gondolkodói attitűdjét és nyelvvél bírását, ami némiképp a hamvasi megszólalás diszkurzív kereteket is szolgáltató magyarázataként is szolgál. Ennek megfelelően Hamvas önjellemzésében a haladó-típusú gondolkozás manifesztálódik:

76 Uo., 129-130.

77 Uo., 135.

Irigység nyilatkozik meg bennem az exakt szóhasználat iránt. Kifejezésem hanyag, szónoknak rossz vagyok; exakt szavaim nincsenek; termelési képességem csekély. [...] jellegzetes műfajom a *napló*, a *levél*. Nem tudok megállni, hogy a dolgokat jól megnézzem és nincs tehetségem ahhoz, hogy a neveket megtaláljam. Mások szavaiból élek és irigylem azokat, akiktől a szavakat vettem. Nincsenek centrális fogalmaim, karakterszavaim. Élettempóm van.⁷⁶ [Kiem. tőlem K. A.]

A két típust mediális hasonlattal is megvilágító mondat pedig így hangzik: „Ő a mikroszkóp – az exakt. Én vagyok a film – a tempó.”⁷⁷ Szabó Lajos nyelvét kettős: matematikai és egzisztenciális egzaktság-

Képeslap, fotómontázs, 2008.

78 HAMVAS Béla,
Csütörtöki beszélgetések, 53.

79 Uo., 55.

80 HAMVAS Béla,
Szabó Lajos kritikai megjegyzéseihez,
148–149.

81 M. M. BAHTYIN, *A szó az életben és a költészetben*, ford. KÖNCZÖL Csaba = uő,
A szó az életben és a költészetben,
Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1985, 5–54.

82 Uo., 24.

83 Uo., 30.

gal bíróként jellemzi Tábor Béla nyomán Hamvas is. Ezt az ún. kettős egzakttságot aztán *emphasis*nak, emphatikus megnyilvánulásnak nevezi. Olyan nyomatéknak,

amely a szavak súlyát megnöveli, amely a szavakat a többi közül kiugrasztja, amit írásban az idézőjel, vagy a ritkítás, vagy az aláhúzás jelent. A szó a többinél jelentékenyebb lesz és a vezető szerepet átveszi: a nyelv középpontjába lép: egzisztenciális oldalról az örvény tengelyévé, matematikai oldalról a kristály centrumává lesz.⁷⁸

Az *emphasis* érvényét azonban nemcsak egy-egy szóra, hanem a nyelv egészére terjeszti ki Szabó Lajos esetében Hamvas. Az örökkön hangzó kérdés az: „*Ádám, hol vagy?*”, amelyre az emphatikus válasz: „*itt vagytok!*” Az *emphasis* tehát az „*exisztencia felfedése, a kérdésre való jelentkezés nyíltsága,*”⁷⁹ a válaszra rendeltetett létező létmódja. Bár Hamvas elvitatja magától az *empházist*, mégis talán nem is lehetne jobb terminust találni írásművészetének körülírásához. A platóni dialektikában a beszédszerűséget igenli, s esszéinek szövetét áthatja az élőbeszédszerűség, a vallomás közvetlensége (nem véletlenül utal a naplóra és a levélre), a hangzó szó nyomatéka.

A nyelvkeresésben ő [t.i. Szabó Lajos] a szó formális (grammatikai-logikai-matematikai) ősalakját keresi; én az *authenticus hangot*.⁸⁰
[Kiem. az eredetiben]

Hamvas elgondolása a nyelv egészére kiterjedő *emphasis*-ről érintkezik Bahtyin *intonációs metafora*-elméletével. Bahtyin *A szó az életben és a költészetben* c. munkájában⁸¹ az intonáció, az artikulációban plasztikussá válva olyan közegként funkcionál, amelyben a verbális érintkezik a nem-verbálissal, a szó érintkezik az életeselemmennyel, a kontextuálissal.⁸² Bahtyin ilyen értelemben a megnyilatkozás pusztán lingvisztikai (fonetikai, morfológiai, szemantikai) elemzésének elégtelenségére mutat rá. Terminológiájában a szocialitás, az értékítélet, az ideológia összességében arra a kontextuálisra mutatnak rá, amely ott működik a szóban, azaz arra a kölcsönhatásra (nyelvi és nem nyelvi között), amelyről csak egy metalingvisztikai szempontú vizsgálódás tud érdemben számot adni.

Bahtyin meglátása, mely szerint a megnyilatkozás nem redukálható valamilyen lingvisztikai kódra, Hamvas egzisztenciális egzakttságnak, az egzisztenciát kérdésben tartó *emphasis*nak is teoretikus magyarázata lehet.

A szó szociális esemény, amely nem éri be önmagával, mint holmi elvont nyelvészeti érték, s amely nem vezethető le pszichológiai úton a beszélő izoláltan vett szubjektív tudatából.⁸³

A bahtyini intonációt, illetve a hamvasi *empházist* így egyaránt jellemzi, hogy:

[...] a szó alanya mint szerző a megszólalás hangsúlyaiba beépíti egy tényleges vagy tételezett vagy anticipált válaszbeszéd intonációját (pl. paródia), vagy intonációs szilánkjait, szólamait és szólamtöredékeket. Éppen az intonáció mindenkor *válaszszerűsége* és idegen intonációt imitáló vagy elővételező modalitásának *válaszigénye* alapján lehet a „szó belső kétszólamúságáról” beszélni. Ebben a felfogásban a szemiotikai és szemantikai jelenségen túlmutató egzisztenciális egységként áll előttünk a beszédszó.⁸⁴ [Kiem. az eredetiben]

84 KOVÁCS Árpád, *A diskurzus cselekvélméleti gyökerei Mihail Bahtyin gondolkodásában*, Irodalomtörténet, 2010/3, 303–331.

S végezetül érdemes idézni ehelyütt Gadamer, aki ugyanilyen értelemben gondolja el a szó természetének eleve implikált *válaszszerűségét*:

85 Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*, ford. BONYHAI Gábor, Gondolat, Budapest, 1984, 318.

Létezik azonban a szónak egy másik dialektikája is, mely minden egyes szóhoz a megsokszorozódás belső dimenzióját rendeli hozzá: minden szó mintha valami középből törne fel, s egy egészre vonatkozik; csak ezért szó. Minden szó a nyelv egészét szólaltatja meg, amelyhez tartozik, s a világlátás egészét jeleníti meg, amelyen alapul. Ezért minden egyes szó, mint pillanatnyi történés felidézi a ki nem mondottat is, melyre, mint válasz és utalás vonatkozik.⁸⁵

A tanulmány igyekezett *szóra bírni* a Hamvas-írásokat lehetőleg úgy, hogy a monolit alakzat illúzióját keltő szövegvilág gazdag szerveződéseire, az apodiktikus hang polifóniájára, affirmatív és játékos természetére mutasson rá, illetve az esszé diskurzusbeli összetettségén keresztül a Hamvas által működtetett speciális változat körülírását kísérelte meg a szubjektum-és ismeretelméleti, s egyúttal ismeretkritikai megalapozástól a különböző retorikai alakzatok azonosításáig, az én-transzfigurációk variációinak felmutatásáig.

Movable, videó, 2001.

BAKA L. PATRIK

Párhuzamos univerzumok II. – Ifjúsági kontrafaktumok (2. rész)

Andrássi György: *Polgárháború vs. Peter Sanawad: Hívószó*

Világok és ideológiák

Peter Sanawad *Hívószavában* a Lengyel–Litván Unió fennmaradása a tét, még akkor is, ha a kalandok egy pillanatra sem vezetnek a korabeli Magyar Királyság határain túlra. Mondhatni, inkább a probléma jön látogatóba az északi szomszéd kancellárjának, Zsilinszky bárónak a személyében. A nemes azért érkezik Pozsonyba, hogy a Habsburgok támogatását kérje, amennyiben az orosz és a porosz birodalom úgy döntene, harmadszor is hozzáfog országára feldarabolásához. A védnökségért cserébe az osztrák dinasztia éppúgy területi követeléseket állít – előrevetítve a mi világunk történelmének azon szegmensét, miszerint a Habsburgok is részt vállalnak majd az állam feldarabolásában –, amelyek viszont elfogadhatatlanok a lengyel követség számára. A delegáció tagjai így hozzálátnak fondorlatos tervük megvalósításához, amelyben a mágia éppolyan fontos szerepet játszik, amiként egy clockpunk érchadsereg is.

Mielőtt azonban ezen a szálon továbbmennénk – teret engedve a fantasztikus világépítésnek –, szót kell ejtenünk Sanawad történelemhez fűződő, sajátos viszonyáról. A szerző alternatív univerzuma sok mindenben megegyezik a miénkkel: Magyarországon a Habsburgház az uralkodó, Oroszország cárnéja II. Katalin, a Lengyel–Litván Unió pedig gyenge, ténylegesen a végnapjaihoz közelít. Az osztrák fél tárgyalóbizottságának összetétele az író tájékozottságról tanúskodik, hiszen olyan, „ideát” is valós személyiségek alkotják, mint Pálffy Rudolf pozsonyi várkapitány, von Schratzenbach hercegérsek, Buccow tábornok, I. János liechtensteini herceg és Ráday Gedeon Hont vármegyei főispán. Jórészt ez áll a lengyel követségre is, melynek tagja Kazimierz Pułaski, Samuel Korsak és Tadeusz Reytan is. Gombrowicz ceremóniamesterről, és főként Zsilinszky báróról azonban már mit sem tud a mi történettudományunk. Különös megoldásnak mondható, hogy az országára harmadszori felosztásának veszélyével fenyegetett lengyel vezetés az utolsó két karakter által voltaképpen a gonosz szerepébe kerül, minek folytán mintha jogosnak is tűnne fel az állam felszámolása; a legendás lengyel-magyar barátságának nyomát sem találjuk a műben.

A főhős nő, Hunyadi Regina dinasztijáról rögtön a regény nyitányában fontos információkkal gazdagodunk, amelyekből nyilvánvalóvá válik a korábban már taglalt tény: Mátyás király uralkodása kimerad a magyar történelemből; hosszabban idézünk:

Fortuna talán akkor hagyta el a családját, amikor apai ősapja, Hunyadi László megszökött a vártömlőcből Budán, s ezzel magára vonta V. László és csatlósai haragját. [...] Mátyást évekig a bécsi börtönben tartotta bezárva, ahol örei méltánytalan gúnyral illették, megkeserítve amúgy is nehéz sorsát: a »magyarok királyának« csúfolták őt.

Így hát leáldozott a nagy dinasztia napja, fokozatosan elzalogosodtak a birtokok, megszűntek a támogatók, eltűntek a barátok. Utálatos jövevények lettek Magyarországon. Aztán V. László meghalt. Nagyjából ez volt az az év, amikor a Hunyadiak vissza mertek térni Magyarországra, de a régi birtokaikat, méltóságukat és vagyonukat már nem szerezhették vissza. (H: 8)

A két testvér, László és Mátyás szerepének felcserélésével – még ha információink szerint Mátyást nem is ölték meg – Sanawad egy olyan eseménysort generál, aminek a vége a dinasztia teljes eljelentéktelenedése lesz, Regina pedig az egyetlen, kolduló sorsra jutott utód. A szerző a névadással mindazonáltal igen következetes, hiszen a késő latin eredetű név jelentése „királynő”,¹ amivel egyszerre történik utalás a család mi világunkon belüli felemelkedésére, s talán a lány jövőjére vonatkozóan is, bár ez utóbbi csak önkényes feltételezés. Az, hogy a szerző egy férfiorientált korban nőt tesz meg főszereplővé, mindenképp dicséretes, s bár ezen a fronton több, a nemek egymáshoz képesti státuszára vonatkozó kérdéskört témává lehetett volna tenni, sokat elárul, hogy a Hunyadi utód kalandjai épp azután sűrűsödnek meg, hogy Kempelen fiúruhájába bújjik.

Regina úgy keveredik bele a történetbe, hogy véletlenül Zsilinszky Pozsonyba érkező fogata elé zuhan; itt jegyeznénk meg, hogy a város lakossága a történelmi tényeknek megfelelően sokszínű, az oláh kovácstól a szlovák koldusig sok mindenkivel találkozunk. A báró rögtön előre megtervezett merénylettel vádolja, ami hamar ellenszenvessé teszi őt az olvasó számára. Reginát Kempelen Farkas szabadítja ki a kellemetlen helyzetből, majd felismerve benne a Hunyadiak utódját, a pártfogásába veszi, s azt sem bánja, hogy koldus barátaival kicsit szimatolni kezdenek a kellemetlen kancellár szándékai iránt; úgy használja őket, mint Martin Varysa a madárkáit. Zsilinszkyről kiderül, hogy hosszú idő óta kovácsoltatja acélhadserégét az aggteleki Baradla-barlangban – ezekkel a szerkezetekkel kívánja elkerülni országa bukását. Ám ha úgy alakul, az se lenne ellenére, ha rögtön Moszkvát is bevették, s önmagát is szívesen látná akár Magyarország trónján is általuk. A gépeket azonban nem egy korabeli technikai áttörés kelti életre, hanem sötét mágiában jártas fiának varázslata, *hívószava*:

1 Vö. LADÓ János – BÍRÓ Ágnes, *Magyar utónévkönyv*, Vince Kiadó, Budapest, 2005, 230.

A garabonciás tenyeréből halvány világosság tört elő, s átjárta a gépeket. Nem olyan energiából állt, mint amit ismert: ez nem keltett hőt, nem okozott zavart. Ez a mozgás esszenciája volt. Ugyanaz a hajtóerő, ami a teremtés kezdetekor elindította a Napot, a Földet és a csillagokat, ami szabadsággal látta el az embert, a szellemi lényeket, s áthatott minden létezőt.

[...]

Az első pillanatban olyannak tűnt, mint egy életre kelt lovagi vértet a múltból, ám sisakrostély nélkül. Ütemesen, darabosan lépkedett, mint egy lelket kapott gólem. A legfélelmetesebb mégis a tekintete volt. Üvegokulárék alkottak sugarat a vaskatona szemüregében, egészen úgy, mintha valamiféle tekintetet akarnának kölcsönözni a fémes arcnak. Ahogy körbefordította fémfejét, a szeme fényt árasztott, és élt. (H: 42; 64.)

A szerző tehát egyszerre szerepeltet valós és fiktív karaktereket, s ami fontos, az alternatív konfliktus tetemes része is főként az utóbbiak között zajlik.

Zsilinszky működése mindazonáltal túlzásokkal telített. Az a felvetése például, hogy maga váljon Magyarország királyává, teljesen következtelen, hiszen a szűkebben vett országnak csak a Habsburgok által van bármi köze a birodalmi viszályhoz. Mi oka volna tehát a kancellárnak épp a magyar trónt kiszemelni? Érthetetlen az a megoldás is, hogy miért épp az aggteleki Baradla-barlangban kerül elhelyezésre az érchadsereg, hiszen a cselekmény két központi helyszíne közt így cirka háromszázharminc kilométeres a távolság, amit hőseink úgy szelnek át, akárha a szomszéd faluba ugranának el, s mindezt a XVIII. században.

Az acélhadsereg ábrázolása tipikus steampunk minták szerint történik: fogaskerekék pörögnek, a mozgás akadozó, felmerül a rézburkolat lehetősége, a technológia pedig nagyban meghaladja a kor lehetőségeit, igaz, a mágia játszik közre. Szerkezeteivel azonban Sanawad egy igen kitaposott ösvényre tér rá, hiszen már csak saját kiadóján belül is több steampunk szerző él a mechanikus ember viktoriánus korba helyezésének kliséjével, elég csak George Mannra vagy Szilágyi Zoltánra gondolnunk, s ami a leginkább sajnálatos, hogy bár a *Hívószó* központi elemként kezeli ezeket a masinériákat, rájuk vonatkozóan semmiféle újító megoldással nem él.

A babonás kor letűkröződését véljük felfedezni abban, hogy Regina és barátai feltétlenül szükségesnek tartják a szenteltvízzel való felszerelkezést, mielőtt az acélsereg elleni kalandba bonyolódnának – megmosolyogtató vámpirikus áthallás ez –, de tanulságos az is, hogy a pórnép épp azt a karaktert tartja az „ördög cimborájának”, akit egyedülként kerül el a babonás világlátás, s aki végig a tudomány hatalmával próbál szembeszegülni akár még a természetfelettel is:

Tudós fő lévén tisztában vagyok azzal, hogy a legtöbb „mágikus” jelenség háttérben valamely természeti jelenség húzódik meg. – Majd egy kicsit később így gondolkodik az ércvitézekről: – Az villant az agyába, hogy ha fel tudná valamiképp hevíteni a testeket, a hőtá-

gulás miatt széthullanának eresztékeik. Vagy ha túlhűtené őket... no de hogyan? (H: 45; 66.)

2 Vö. *Uo.*, 26.

3 BART Dániel, *I. m.*

A narratíva ezt a kérdést is megválaszolja, az azonban kétségtelen, hogy a *Hívószó* hősei közül leginkább Kempelen Farkasra érdemes odafigyelnünk.

Regénypoétikák

Andrássi György narrátora egyes szám első személyű, homodiegetikus elbeszélő, beszámolója pedig egyszerre szembesít az ideológiai harc ifjúságra gyakorolt hatásaival és a fiatal felnőttek lélektanával, mindennapi problémáival is, legyen szó a szülőkhöz fűződő viszony átalakulásáról, az érvényesülés nehézségeiről, vagy nőkről és szerelemről. Hősünk, Ákos neve török eredetű (*ak kus*), jelentése pedig „fehér sólyom”, igaz, az ótörök nyelvben a *kus* még a „hattyút” jelölte.² Ami biztosan kiolvasható ebből az eredőből, az a tisztaság, amit a fehér szín alap attribútumaként könyvelhetünk el, s a regény borítójának alsó részén olvasható „szigorúan semleges” paratextussal is együtt rezonál. Utóbbi vonatkozás első ránézésre paradoxnak hat, hiszen a mű első szakaszában Ákos a szoclib fél katonája – kritikus cinizmusa egyértelműen baloldali gondolkodásmódot tükröz vissza – , hányattatásainak eredményeként azonban végül egy fölöttes, pacifista pozíciót foglal el, minek okán visszaigazolja a neve által predesztinált jelentést. Fontos hozzátenni, hogy noha a név ősi eredetű, mégis inkább a fiatalabb generáció tagjai közt gyakori, ami Ákos vezetéknevének mellőzésével társulva – jószerével minden más karakter vezetéknevét ismerjük – lehetővé teszi, hogy elbeszélőnk alakjában a fiatalság egésze testesüljön meg, aki így egy személyként tükrözi le mindazt, amit a közeg az egész magyar ifjúságra rákényszerít. Bár egy szakaszon hősünk épp a maga jelentőségére próbálja ráirányítani a figyelmet – „És most része lettem ennek a történetnek. Nem az arctalan tömeg tagjaként, hanem névvel, arccal, személyiséggel.” (P: 209) –, az iméntiek fényében ennek épp az ellenkezőjét éri el. Részleges névtelensége a kiterjesztést vonja magával.

A karakterépítés mindenesetre több helyütt problémás, hatalmas váltások mentén építkezik – például az egyes nőalakokhoz fűződő viszonyai terén –, melynek megindolásához kevésnek tűnik az ifjúság szeszélye. A mindenhez értő megjegyzéseket fűző apjával szembeni folyamatos ellenérzései a függetlenedés sziszifuszi küzdelmének letükröződéseként olvashatók – miközben a rá való folyamatos hivatkozás egyidejűleg az apa Ákos által is elismert fölényével szembesít, és azzal, hogy „tulajdonképpen azt szeretjük, aki idegesít, a legnagyobb gondjaink [pedig] személyiségünk legfőbb építőkövei”³ –, ahogy az útja során megismert, mindenkor okító hangot megütő felnőttekkel vívott szópárbajai is az ifjúság azon érzetét viszik színre, ami az egész világot egy ellenük való összeesküvésnek dekódolja. A

4 PINTÉR Bence –
PINTÉR Máté, *A szivarhajó utolsó útja. Fejezetek a Duna-menti Köztársaság történetéből*, Agave Könyvek, Budapest, 2012.

felnőttek közt azonban nincsenek érdemi különbségek: mintha mindannyian a kritikus apa alteregói volnának.

Ákos, szerepének körülhatárolásakor rendre popkulturális utalásokkal él, melyek közül a legdominánsabb James Bond alakja, igaz, a legtöbbször úgy hivatkozik rá, mint aki nálánál sokkal sikeresebben oldotta volna meg az adott feladatot. Ezen a ponton Andrászi műve rokonságba állítható *A szivarhajó utolsó útja*⁴ című magyar alternatív történelmi regénnyel, melynek főhőse, Kossuth Csaba éppúgy a Duna-menti Köztársaság szuperügynökeként prezentálódik, a 007-es túlzó attribútumaival felvértezve. A *Polgárháború* folyamatosan taglalt románcai, melyek idősebb nőkhöz, vagy épp a másik oldal lányaihoz fűzik Ákost, éppúgy felfoghatók bondi párhuzamokként, bár az utóbbi példa karaktereinknél a *Rómeó és Júliát* idézi meg evidens párhuzamként. Ákos többször hivatkozik számítógépes játékokra is – különösen az azok belső nézetű, akcióorientált válfajára –, amelyek korosztálya számára egy kvázi elő katonai kiképzésként értelmeződnek, minek folytán relatíve könnyen sikerül alkalmazkodniuk a polgárháborús állapotokhoz és feladatokhoz.

Fidóék ugyanazt az angol SAS-rendszert vették át, amit mi. Ötszemélyes csapatok ott is, itt is. Csak ott több a fiatal, aki ugyanazt a remek hollywoodi kiképzést kapta, amit én. Nálunk több az öreg – régi, kihízott katonai dzsekikben a kádári néphadseregből. Csupa nosztalgia és elvtárszás. Irigyelném fidóékat, ha náluk nem reggeli misével kezdődne a nap. (P: 20–21.)

[Majd egy kicsit később:]

[A] fegyver engedelmesen köhög a kezemben. Mintha virtuális háborúban lennék egy játékteremben. Célzás, lövés. Ha találsz, az ellenséges katona kis füstfelhőben elpárolog. (P: 34.)

A regény egy tetszetős intertextuális beszivárgása, amikor Ákos betörőként olyan intenzíven éli át egy évekkel korábbi, gyerekkori emléket – a „reggeli felvágott és a dzsem ízét” éppúgy érezve, mint akkori nyugalmát is –, ahogy *Az eltűnt idő nyomában* főhőse, Marcel. Ehhez hasonló mozzanat, amikor hősünk azt várja tükörképétől, hogy megfiatalodjék, Oscar Wilde klasszikusára, a *Dorian Gray arcképére* utalva. A regény legfontosabb vendégszövege mégis az „aki kardot ránt, kard által vész el” szakasz, mely nem csak *bibliái* intertextus, hanem az *István, a király* rockopera kulcsmondata is egyben, minek révén – talán a turáni átok beteljesülésének kifejeződéséeként – „odaát” párhuzam létesül az országot dúlt, egymástól ezer éves távolságra lévő két polgárháború között.

Andrászi fejezeteinek nyitányai az esetek többségében határátlépéssel szembesítenek, amennyiben egy visszatérő CNN-adásból szerünk tudomást a magyarországi állapotokról, hőseinkhez hasonlóan: olvasó és karakterek tehát ugyanazt az információt kapják a helyzetről. A különbséget pusztán a mediális váltás jelenti: amíg a befogadó szöveggént, addig a szereplők audiovizuális anyagként szembesülnek vele. De nincs ez másként a regény többi részével

sem, hiszen Ákos megéli az eseményeket, jelen van bennük, szá- munkra azonban csak az irodalom médiuma közvetíti azok teljessé- gét. Mindez egyszerre szembesít az egyes médiumok különbségei- vel, illetve azok valósághoz fűződő viszonyával is. Ahogy arra hőse- ink is reagálnak, a CNN adása az adott helyzetben azt a szerepet tölti be, amit a múlt rendszerben a Szabad Európa Rádió látott el: rólunk tudósít, nekünk (is), de a mi (ideológiai) megkötéseinktől megszaba- dulva.⁵ A mű mindazonáltal társadalom és médiakritikát is gyakorol a CNN műsora által, hiszen a regényben előrehaladva a magyarorszá- gi események mind hátrébb kerülnek a hírlistán, míg nem a Kína és India közt kirobbanó konfliktusra koncentráló világ számára jószeré- vel teljesen eljelentéktelenednek.

Tudtam, hogy igaza van. Ez az összecsapás akár atomháborúhoz is vezethet. Mégsem voltam képes igazán komolyan venni. Csak ültem a kávéházban, néztem a falra szerelt tévét és arra gondoltam, mindez a világ másik felén történik. Pesten béke van. (P: 257.)

A hírekben látott véres történések tehát csak akkor jelentenek szá- munkra többet pusztá érdekességnél, ha bármi közünk van hozzájuk. Ha nincs, úgy érthetetlenek, mi pedig érdektelenek vagyunk irántuk. Ez tükröződik vissza abban is, ahogy a regény a nyugati demokrácia működését látja, hiszen a nemzetek fölötti szervezetek főméltósága- inak beavatkozása „odaát” – s ha a felkínált görbe tükörbe tekintünk, olykor sajnos „ideát” is – kimerül abban, hogy igyekeznek tárgyaló- asztalhoz ültetni a szembenálló feleket. Andrászi könyvéből továbbá kiolvasható a média azon tulajdonsága is, hogy befolyásolni tudja a külső közvéleményt azáltal, hogy melyik oldalt milyen gyakorisággal, milyen színben és milyen szereplők révén szerepelteti a képernyőn. A „V”-t villogtató, csinos fidós tinik Ákos szerint már csak a moso- lyukkal is befolyásolják a polgárháború külső megítélését.

Hősünk az apja elnyomott írói munkásságát alapul véve a hazai irodalomtudomány popkultúrához fűződő viszonyára, a szép- és spe- kulatív fikciós literatúra egyesek szerinti összebékíthetlenségére is reflektál, a befogadóban pedig óhatatlanul megidéződik az előző fejezetben részletesen taglalt pólusok mentén történő megosztott- ság, ahol az egyik fél már csak azért is ellehetetleníteni kívánja a másikat, mert az másként és más eszköztárral – esztétikai ideológia helyett például világok építésével – halad az útján.

Túl érthetően ír ahhoz, hogy kedveljék a hivatalos zsenik, akik százo- dalas, követhetetlen mondatokban szólnak két tucat rajongójukhoz. Túl élő jellemeket teremt [krimijeiben], túl mélyek a gondolatai ahhoz, hogy lenéző vállveretéssel elfogadják ügyes iparosnak, és mint ilyennek, biztosítsanak egy kis helyet az irodalom szentélyében. No meg kasszájánál. (P: 168.)

Andrászi műve nyelvi megoldásaiban is visszatükrözi politikai tema- tikáját, a főhős cinizmusa révén a humort is biztosítva. Erre példa,

5 Egy ilyen adásból szerzünk tudomást arról is, hogy Románia boldogan küldene felszabadító csapatokat Budapestre, mely mozzanat minde- nekelőtt történelem- kísértő vonatkozásai miatt érdekes, a dunai jelenethez, vagy ahhoz hason- lóan, hogy a Szent Korona épp az oszt- rákoknál köt ki.

amikor a „liberális lögyakorlat” mibenlétén morfondírozva felteszi az ironikus kérdést: „Mindenki arra lő, amerre akar?” (P: 11.). De példaértékű a következő hasonlat is: „Hallgattam, mint jó kereszténydemokrata a kinyilatkoztatást.” (P: 14.). Felrémlenek persze egyszerűbb szimbólumok is – az utcán látott döglött galamb képét nem kell magyarázni –, de az olyan hozzáfűzések, mint amit az akcentusa le nem leplezése végett vállalt hallgatása után tesz – „végre megszólalhatok anélkül, hogy minden hangzóm mellé nyelvészt állítanék” (P: 197.) –, jól jelzik a mű késéles hangvételét, ami pedig a főtematika színrevitelének kétségkívül legjobb módja. Ugyanilyen remek megoldás az az írás/beszéd aktusának leleplezésére vonatkozó lépése is, amikor a félelem többes számú kifejezése után annyit mond: „[n]a jó, átteszem egyes számba. Én botlottam meg kövekben és faágakban, én riadtam halálra” (P: 190.), vagy az önmagával folytatott, írásban önálló személyeként jelölt párbeszéd (P: 207.).

Nyelvi téren a *Polgárháború* különös kettősséggel szembesít, az ugyanis, ami hiányosságként írható le, ugyanezen jellegéből adódóan válik zsánerönreflexióvá is. Andrászi György műve mintha két nyelvi kvalitásban szólalna meg, egy egyszerű, a cselekményleírásra fókuszáló, helyenként pongyolának is mondható hangon, másutt pedig az emberi lét legmélyebb tapasztalásaival és igazságaival szembesítve, pontos, sűrű és súlyos fogalmazásmóddal, képi és nyelvi leleményekkel. Van továbbá egy olyan sajátossága a prózájának, hogy egy-egy hosszabb bekezdésen belül egymásra fűzve halmozza az azonos mondatfelüteseket, más-más zárásra futtatva ki az egyes gondolatokat, a tágítás, az árnyalás vagy a kikezdés célzatával; az eljárás kulcsszava, tehát a mondatkezdő szó a legtöbb esetben a „talán” – másutt a „ha”, „hogya” –, ami a *Polgárháború* legmeghatározóbb kifejezése is egyben. Mindkét itt taglalt jellemző számon kérhető volna a szerzőn, ám észre kell vennünk, hogy az ellentét, illetve az egyes mondatok eltérő kifutása – legtöbbször ráadásul a „talán” kifejezéssel indítva – az allohistorizmus zsánerére tett önreflexiókként is olvashatók, hiszen a variánsok – mondat vagy világvariánsok – egymásmellettségével szembesít, melyeket egy véletlen mozzanat is életre hívhat, kifutásuk azonban könnyen egymással ellentétes lehet. De így értelmezhető a rengeteg, emlegetett budapesti utcanév is – olykor talán már túlzásba is esik a szerző –, ami a helyiek számára az átélést is felerősíti, viszont a párhuzamos, egymásba futó és egymásból kiinduló utak a multiverzum, a variációrengeteg sajátos letükröződéseként is olvashatók.

A zsánerre vonatkozó nyelvi önreflexiók tárháza igazán széles, így nem törekedhetünk teljességre. Az alább következő példák azonban – a dolgozatunk elejére emelt citátummal egyetemben – jól érzékeltetik a jelenséget:

[A] ki nem lőtt szellemgolyók visszaröppennek a fegyvercsövekbe. Le nem zajlott harctól visszhangzik a szűk tér körülöttem, ki nem folyt vér szennyezi a kopott mozaikpadlót. (P: 33.)

A második rúgás a fejére megy. Kicsit olyan, mintha kapura rúgnék, csak ez a labda testben végződik, múltja van és jövője is, ha nem rúgok túl nagyot. (P: 55.)

Lassan telt az idő, vánszorogtak a percek, aztán hirtelen, minden átmenet nélkül átkerültünk abba az univerzumba, ahol történnek a dolgok. (P: 100.)

Mind a négy szövegrész a történés és a meg nem történés kettősségével szembesít. Az allohistorizmus alapvető tapasztalatával, hogy egy-egy apró döntésen múlhat minden, s ami a mi síkunkon nem történik meg, az a sokvilág-elmélet értelmében valahol máshol talán igen. Andrászi könyvének nyitánya és záró szakasza az iméntiekhez hasonlóan éppúgy elbizonytalanító hatást kelt, amennyiben álomként teszi értelmezhetővé a teljes narratívát.

Ez az álom nem arról szól, hogy diadalmaskodsz. Ez az álom arról szól, hogy menekülsz Budapesten, most, ezen a télen. Talán a valóság elől. (P: 7.)

Ezzel persze elhinti annak lehetőségét, hogy nem is egy alternatív világra, hanem csak az elbeszélőnk álmának paraterére nyílt rálátásunk, ezzel együtt a regény merészebb húzásait, illetve sutább megoldásait is elegyengetve. A befejezés azonban nyitva marad – Schrödinger macskája-effektus –: Ákos kilép szobája ajtaján, és alig várja, hogy a szüleitől megtudja, melyik világban is ébredt fel. Mi azonban nem kapunk választ. Számunkra csak a regény tanulságai maradnak meg, és újabb önreflexió a jövő alternatíváira:

Olyan valószínűtlen volt mindaz, ami történt. Olyan hihetetlen volt, hogy mindannyian megőrültünk néhány hónapra, elment az eszünk, aztán valahogy visszatért. Talán csak álmodtam az egészet. [...] Nem bírtam tovább. Tudni akartam. Felpattantam és céltudatos léptekkel megindultam az ajtó felé. (P: 262–263.)

Amíg Andrászi György *Polgárháborúja* elsősorban az ifjú felnőttek horizontjából bomlik ki – az elbeszélő Ákos is egy tizennyolc éves gimnazista –, addig Peter Sanawad *Hívószava* a hátlapja értelmében is a tizenkét évesnél idősebb befogadóknak ajánlott. Ehhez értelemszerűen egy relatíve egyszerű nyelv dukálna, ám a szerző olykor döcögős, nyakatekerten megírt mondatokkal operál, a korhűséget prezentálni óhajtó, sok esetben erőltetett archaizmusok – aggasztólag, kivihetetlen, süldő, cűg, fémmzárvány, hátramars – pedig inkább csak nehezítik az olvasást.⁶ Ezekkel szemben ráadásul ott sorakoznak azok az elemek, amelyek viszont kilógnak a korból, vagy nem evidens tartozékai a háztartásoknak, mint a polcról lekapott majd „teaforralóval” elkészített „mentatea”, amivel Kempelen Farkas kínálja az először látott utcagyerekeket. A „nacionalizmus” jelenségének emle-

6 Ugyanezt kéri számon a kötetben a következő kritika is: Liliane EVANS, *Peter Sanawad: Hívószó (Hollóvár 1.)*, Ekultura, 2015. = <http://muveszetnyelve.blogspot.sk/2015/01/peter-sanawad-hivoszohollovar-1.html>

getése ugyancsak problémás, korai a XVIII. század derekán, a protestáns vallásokra istentagadásként hivatkozni pedig – bő száz évvel a harmincéves háború befejezése után – elég megkésett. De az olyan szavak, mint a „mechanikai csatlakozó” vagy éppen a „zakó” is idegenek ebben a közegben, a történelmi kor bizonyos vonatkozásainak taglalása pedig kissé didaktikusra, a szövegből kilógóra sikeredett, legyen szó a pozsonyi várba vezető, Kempelen tervezte lépcsős alagútról, a város fejlődésének sajátosságairól, vagy épp az egyes státuszok körüljárásáról.

Hőseink egyértelműen elhelyezhetők a jó-rossz oppozíciók mentén. Karakterük egy-egy szóval, tulajdonsággal, s nem egyszer pusztán státszámjelöléssel is megragadható, ami nehézkessé teszi a velük való azonosulást. Igaz, a regény nagyon rövid terjedelmű, s a mélység olykori hiánya is ennek számlájára írható, a cselekményesség bizonyos szakaszai helyett azonban lehet, érdemesebb lett volna ezt a vonalat erősíteni. A tizenkét éves korosztálynak is megvannak a maga problémái, vágyai, küzdelmei, ezek érzékeltetése pedig vélhetően legalább akkora haszonnal járt volna, mint az egymásra szőtt kalandok. Szereplőink titkos tudástól, s vele az írástól való félelméből is az ifjúság irodalom iránti, negatív előfeltevései olvashatók ki...

– Az olvasás tudománya önmaga is félelmetes. Legjobb lenne tűzre vetni. Most! (H: 70.)

... Csülök gondolata az ifjúsági szerzők számára azonban keringőre való felhívás is, hiszen elsősorban az ő dolguk, hogy olyan szöveget tegyenek le az asztalra, amelyek eloszlatják az olvasással szembeni kételyeket.

A regény két helyen is az előrevetítés eljárásával él, oly módon, hogy a kevésbé jelentős események leírásánál használt hasonlatok a későbbi, meghatározóbb mozzanatoknál már valósággá válnak:

Valami elroppan odalenn. Hirtelen történt. Mint amikor egy csigolya reccsen egyet, és kettéhasad a csont. [...] A fölé gördülő hintó aljának fékezőrúdja lehetett a hang forrása. (H: 5.)

Vs.

Majd meglátták az őrség földön fekvő tetemeit. Megroppant csigolyával, átdöfött testtel. (H: 72.)

– A diplomácia kiszámíthatatlan, várkapitány uram.
– Nem, kamarás. Az ördög hangulata kiszámíthatatlan. A diplomácia pedig az ördög beszélt nyelve, amivel e világot a kárhozatba viszi. (H: 16.)

Vs.

– Hát nem a segítségért esedezett nemrég?

– Segítség? – kérdezte a báró ingerülten. – Mégis miféle segítség? Az csak diplomácia volt, szó szavak hátán. (H: 112.)

Ha a regény további, sikeres nyelvi megoldásairól kívánunk szólni, a dolgozatunk nyitányába emelt zsánerönreflexión túl megemlíthetjük a kötet címre való utalások sokaságát – pl. „sötét erők hívószava” (H: 46.), „a kovácsoltvas szerkezeteket életre hívó szó” (H: 57.), a „kódex hívja, szólítja őt” (H: 62.), „ez ama hívószónak köszönhető, ami hasonlóképpen mozgásra bírta őket” (H: 77.), „a hívószó életre keltette a lapokat” (H: 104.) –, mely terminus ilyenformán a mágikus megidézés, a varázslat szinonimájává válik. Ebben a kontextusban kerül alkalmazásra a „tükör” hasonlata is (vö. H. 69; 77.), hiszen egy másik hívószó tükröként oltja ki az előző keltette varázst. Szabadabban értelmezve itt is egy zsánerönreflexiót fedezhetünk fel, amennyiben az „ideát” és az „odaát” világi is kioltják egymást, az alternatívák alapjául szolgáló múlthasadás mentén, ami ilyenformán torzító tükröként leplezhető le. Jól működő hasonlatok továbbá a „bizalom hosszú láncává kovácsolódó” barátság (H: 32.), „az égiek kedvenc betyárjának” szerencséje (H: 35.), „a mágikus mindentudás kottájának” számító varázskönyv (H: 55.), a „Baradla barlangba” alliterációja (H: 93.), vagy épp az olyan világirodalmi kapcsolások, mint az acélhadsereget életre hívó „garabonciás” gyermekkori szenvedélye az ólomkatonák elpusztítása iránt, Hans Christian Andersen *A rendíthetetlen ólomkatona* című meséjét idézve meg (vö. H: 124.), de Pálffy Rudolf felmentő huszárlövességének pirkadattal való érkezése is a rohani hadsereget idézi meg, Tolkien halhatatlan *A Gyűrűk Urajából*.

A *Hívószó* a transzmedialitás jelenségére is kapukat nyit illusztrációi révén, amelyek a kifestendő kép hatását gyakorolják. A befogadónak ilyenformán módja van a saját maga által kiöltött tónusokkal árnyalni a világot, az így kialakuló variánsok pedig a kötet és az univerzum megjelenítésének alternatívái lesznek.

Utóhang

Andrássi György *Polgárháború* és Peter Sanawad *Hívószó* című regényei arra tesznek kísérletet, hogy az ifjúsághoz is közelebb hozzák az alternatív történelem jelenségét. Utóbbi mű lerakja az alapokat, érzékelteti a kérdésfelvetést, s bár több jó megoldással is él, mind metonimikus, mind pedig metaforikus szintjén további csiszolásra volna szüksége ahhoz, hogy igazi görbe tükör legyen. Andrássi György fiatal és nem csak fiatal felnőtteknek szóló műve ellenben hűsbavágó megoldásokkal, nagyítót használva világít rá a közéleti politikát s vele a mi mindennapjainkat is keresztül-kasul szétszabdáló repedésekre, lövészárkokra, hangjának cinikus éle, és pajzsának pacifizmusa pedig remek fegyverzetnek bizonyul az ideológia réme ellen.

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA

Összetett valóságok és tárgyi érzékenység

Martini Yvette munkáiról

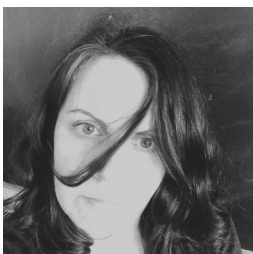
Martini Yvette művészetét a konceptualitás határozza meg. Munkáiban nyomokban felfedezhető egy bizonyos, tárgyi valóhoz kapcsolódó vagy látványból adódó költőiség, installációiban pedig olykor meglepő, nyers szituációk fogadják a nézőt.

A *Pool* című installáció mediatizált helyzetet teremt a kiállítóterben. A médiaművészeti alkotások kiállításakor használt technikai eszközök egymáshoz kapcsolva valóság-hurkot alkotnak; az installáció pedig az auditív és vizuális dimenzió mellett a látogató kinetikus élményét is meghatározza. A feszesre húzott kábelek határozottan átszelik a kiállítóteret, hangsúlyos térbeli jelenlétük mintha csak azt a kényszert illusztrálná, hogy az eszközök közt működő, elektromos impulzusok általi, laikusok számára nehezen érthető telekommunikációt (amely mindennapjainkat már 2002-ben is egyre inkább kezdte behálózni) valahogyan láthatóvá is tegyék. A köztük levő, térben vizualizált kapcsolat előrevetíti a napjainkban hálózatok adatainak megjelenítésére használt diagramokat is.

A mű vizuális szintjén létrejövő percepció hurok nézőpontcserével jár: a galériatér megszokott funkciója gazdagodik: nem csak látni, hanem látszani is lehet benne. A térinstalláció egyben kritikai reflexió a kiállítás-helyzetről: a műalkotás az, ami a galériában történik, a helyszínen létrejövő interakciók által. Martini munkája a relációesztétika művészeti tendenciáját tükrözi.

Hasonlóan világos rálátással bír a művészeti helyzet jelenségeire a *Liberty* című installáció. A motorra szerelt projektor Martini korábbi munkáit vetíti; ahogyan egy jármű maga mögött hagyja a kipufogógózt, úgy az alkotó motorjának mellékproduktuma a műalkotás. A hangsúly a művészeti tevékenységre és haladásra tevődik át, a képet a művészet motorja csupán hátrahagyja – vagyis hátrahagyná, ha elmozdulhatna. A száguldással, szabadsággal asszociált motort a vetítő zsinórja a falhoz láncolja. A művészetet tehát tevékenysége a képhez köti, s a produktum lehorgonyozza a konceptuálisan szabadulni vágyó alkotót. Jellegzetes nézőpont ez, melyet részben a rendszerváltás után hirtelen felszabadult műtárgypiac, részben pedig a diktatúra alatti ideológiai ellenállás nyújtotta fókusz elvesztése váltott ki, tiltakozásul a művészet esztétizálás általi szellemi kiüresedése és inflációjának veszélyei ellen.

Martini Yvette

Különösen érzékeny költőiséggel bír a két földgömb érintkezését megjelenítő instaláció (*Cím nélkül*, 2002). A világok (világképek) találkozása, fényeik bekapcsolódása és a tárgyak szimbolikus jelentései rendkívül egyszerű alkotói gesztusban egyesülnek, amely a formai jegyeknek köszönhetően még pregnánsabbá válik (gömbölyű felületek egymáshoz érése formai feszültséggel jár). A gömbökkel való formajáték később újraaktíválódik – 2011-es változatában új fotóval gazdagodik a téma (a földgömb egy gyerek gömbölyű hátával érintkezik), vagy visszaköszön a várandósság-témájú *Képeslapon*, a gömbölyödő pocakok dupla ívén.

Ugyanez a típusú érzékenység jelentkezik a *Semmi új a nap alatt* című térinstallációban, itt viszont nem minimalista gesztussal állunk szemben: az erős képesség enyhe szürrealitásával és szimbolikájával egy filmes jellegű világot idéz meg. A „nap alatt” fordulat szójátéka épp csak támpont, a tárgyak líraiságából kibomló világ teljesen magával ragad.

A tárgyakkal való viszonyunk meglepő oldalaira világít rá a *Lábon járó könyvtár*. A könyvtár információinak efféle radikális kivonata egyben katartikus és elbizonytalanító is. A fehér, feketével teleírt pannók előtt végigsétálva meghökkent az adatok elsőpró menyenyisége. Igazi polcok előtt állva általában a könyvek tárgyi jellege eltereli és szétszórja figyelmünket – így az információ pusztá tömege nem annyira intimidáló. A tárgy leköt, a tárgy megnyugtat, a tárgy a mindenkori Másik, létünk valóságosságának bizonyítéka. A tárgy egy játék, amely sajátos búvkört teremt – bár maga a valóság bizonyítéka, a vele való találkozásban mégis elkalandozunk, és egzisztenciális élményünk veszít dimenzióiból. Egyszerű és közvetlen interakcióban találjuk magunkat egy olyan, tőlünk független entitással, amely, bár tükrözi az idő múlását, mégis ellenáll az elmúlásnak: anyaga teljes mértékben halhatatlan, mert élni sem élt – kopása pedig csupán folyamatos változás, és ezt a megnyugtató fokozatosságot a halál véges és egyszeri momentumában nem találjuk meg.

A könyvtár megnyugtató és stabil tárgyi valóságától megfosztva tehát újra az elmúlással szembesít: a látvány vizuális jellege bizonyos fokig megmarad ugyan (az arányok, a változatos ritmus és a rendszer is valóságos), de ebben az új, grafikus formában mégis maga az elemek ismétlése a legszembetűnőbb. A könyvek egységes formát kapnak, az egyedi információhalmazok helyett pedig a könyvtár a tudás és élmények végtelenségét, differenciálatlan tömegét mutatja fel, amely nem hagy nyomot a világban. A tudás sematikus, a gerinceken szereplő (indexikus) információ kézírással való megismétlése nem egyéníti és nem szelídíti a köteteket, sőt, a bele fektetett munkát érzékelve még megterhelőbb jelenlétet teremt.

Martini Yvette több szempontból is „átírja” a könyvtárat, a tudást és az emlékezetet. Munkája az erős személyes szál feldolgozásával egyidejűleg az információ és a bizonyosság kontemplációja.

MUNKATÁRSAINK

Antalovics Péter (1993, Zombor) költő, újságíró. Újvidéken él. Eddig két verseskötete jelent meg (*Örökszoba*, 2014, *Távoli pólusok*, 2019).

Ardamica Zorán (1970, Losonc) költő, tanulmányíró, tanár. Füleken él.

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Kristályszilánkok* címmel 2018-ban jelent meg. Komáromban él.

Benedek Miklós (1984, Topolya) költő, újságíró. Legutóbbi kötete *Miközben halokan* címmel idén jelent meg az újvidéki Forum Könyvkiadó gondozásában. Szabadkán él.

Bodnár Gyula (1948, Királyhelmec) publicista, szerkesztő, költő. Legutóbbi kötete 2014-ben jelent meg *Gyertyaláng az alagútban* címmel. Nagymegyeren él.

Celler Kiss Tamás (1995, Verbász) költő. Szenttamáson él.

Döme Szabolcs (1988, Zenta) író, tanár. Novelláskötete: *A felhő neve* (2017, zEtna Kiadó). Zentán él.

Hernyák Zsóka (1991, Zenta) író. Első kötete 2017-ben *Morze* címmel jelent meg. Zentán él.

Kurucz Anikó (1983, Ajka) a Selye János Egyetem doktorandusza. Kürtön él.

L. Móger Tímea (1981, Zombor) költő, (újság)író, szerkesztő, művelődésszervező. Három önálló verseskötet (*Kollázs*, *Innensemerre szigetecske*, *Homo labilis*) és egy filmforgatókönyv (*Menni vagy nem lenni*) szerzője. Doroszlón él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, szerkesztő, Turczel-díjas tudománynépszerűsítő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Médiumközi relációk* címmel 2018-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Sátor Veronika a Selye János Egyetem doktorandusza. Komáromban él.

Szögi Csaba (1975, Szabadka) költő, író, újságíró, szerkesztő. Legutóbbi kötete 2018-ban jelent meg a zEtna kiadónál *Kismadár a csontketrecren* címmel (regény). Zentán él.

Terék Anna (1984, Topolya) költő, drámaíró, pszichológus. Legutóbbi kötete: *Halott nők*, 2017, versek, Forum-Kalligram. Budapesten él.

Tóth N. Katalin (1975, Zselíz) prózaíró. Jelenleg biztonsági őrként dolgozik. Sárón él.

Ungvári-Zrínyi Kata (1987, Marosvásárhely) művészettörténész, műkritikus, fordító, kurátor. Marosvásárhelyen él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága
TÁJÉKOZTATÓJA

Megvalósult és tervezett rendezvények. Képek az Író-társaság életéből.

Összeállította: Nagy Erika
Képek: Nagy Erika

t
e
l
k
é
l
e
m

ÁTADTÁK A MADÁCH-DÍJAT

A pozsonyi Zichy-palotában adták át június 19-én az Irodalmi Alap díjait a tavalyi év kimagasló irodalmi teljesítményeierért. A hazai magyar könyvkiadók terméséből idén mindössze 9 kötetet terjesztettek fel Madách-díjra.

A háromtagú zsűri tagjai Jitka Rožňová költő, műfordító, irodalomtörténész (a testület elnöke), Veres István író és Szalay Zoltán író volt. Döntésük értelmében a Madách-díjat Bárcki Zsófia kapta *Vidéki lányok énekeskönyve* című regényéért. A kötet a Phoenix PT gondozásában látott napvilágot, szerkesztette Bolemant Lilla.

Madách-nívódíjat kapott Juhász Katalin *Nyeretlen* című verseskötetéért, amely a Nap Kiadónál jelent meg Vida Gergely szerkesztésében.

Műfordítás kategóriában Csanda Gábort díjazták Viera Kamenická okítva szórakoztató *Rozprávky zo Židovskej ulice* című, különleges atmoszférájú művének átültetéséért, amely *Pozsonyi zsidó mesék* címmel jelent meg a Pozsonyi Kifli Polgári Társulás jóvoltából.

ARANY OPUS DÍJ 2019

Pályázati kiírás

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága Arany Opus Díj címmel szépirodalmi pályázatot hirdet szlovákiai magyar (állandó szlovákiai lakhellyel rendelkező) szerzők számára.

A pályázat az SZMÍT által több éven keresztül meghirdetett az „Év Irodalmi Alkotása Pályázat” folytatása. A pályázat címének megváltoztatásával a díj és az SZMÍT által alapított Opus irodalmi folyóirat egymásra utaltságát szeretnénk erősíteni.

A pályázatra benyújtható minden olyan magyar nyelven írt széppróza vagy vers (max. 15 flekk), amely nyomtatásban még nem jelent meg, s amelynek közlési jogával a szerző rendelkezik. Egy szerző csak egy művel vehet részt a pályázaton.

Tematikai megkötés nincs. A pályamunkát postai küldeményként, minden oldalán jelíggel ellátva, négy nyomtatott példányban és digitális formában is kérjük benyújtani. A pályaműhöz külön, zárt borítékban csatolandó szerzőjének neve, e-mail címe, telefonszáma és lakcíme. Ezen a borítékon legyen feltüntetve a pályázó jelíggéje is. A külső borítékra pedig kérjük ráírni: Arany Opus Díj.

Levélcím: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku, Palác Duna Palota, Galantská cesta 658/2F, 929 01 Dunajská Streda

A pályázatok beérkezési határideje: 2019. október 1.

A pályadíj mindkét kategóriában: 300 euró, valamint Fecsó Szilárd képzőművész vegyes technikával készült *Struktúrák* című alkotása és Sztítás Veronika festőművész *Csendélet* című akvarellje.

A pályázatra benyújtott szépirodalmi alkotásokat neves irodalmárokból álló zsűri bírálja el. A zsűri tagjai: Hiznyai Zoltán József Attila- és Madách-díjas költő, főszerkesztő, Mészáros Sándor főszerkesztő, irodalomtörténész, a Kalligram Kiadó igazgatója, Vida Gergely Madách- és Forbáth-díjas költő, irodalomtörténész. A díjnyertes mű első felhasználási joga a Szlovákiai Magyar Írók Társaságát illeti meg, és az *Opus* 2020/1-es számban jelenik meg.

Az ünnepélyes díjátadásra 2019. november 14-én kerül sor Gútán, a XIV. Őszi Írófesztivál keretében megrendezett műsoros esten, ahol a nyertes pályamű színművész tolmácsolásában hangzik el.

A nem díjazott szövegeket a pályázat kiírója nem őrzi meg és nem küldi vissza.

ELHUNYT ZEMAN LÁSZLÓ (1928–2019)

Zeman László nyelvész, irodalomteoretikus, irodalom- és művelődéstörténész, hungarológus 1928. november 7-én született Eperjesen. Iskoláit szülővárosában kezdte, Pozsonyban szerzett egyetemi oklevelet (előbb a természettudományi karon, majd magyar szakon). 1953-tól Pozsonyban főiskolai, majd ugyanitt és Kassán gimnáziumi tanár, 1962-től Pozsonyban egyetemi adjunktus. Legfőbb szakterületei: a stilisztika, a fordításelmélet, a szaknyelvi és a szépirodalmi stílus és az anyanyelvi oktatás.

Zeman László egész életében a katedrán állt. Tanár volt, s tanári hivatásának rendelte alá tudományos munkásságát is. Írásainak tartalma szorosan kötődik mindahhoz, amit belefoglalt az oktatásba.

A nyelvvel és a nyelvészeti tárgykörökkel párhuzamosan foglalkozott az irodalommal, az oktatás módszertanával, s képzettségének nyomán a szaknyelvvel és a műfordítással is. (Természettudományos műveltségét leginkább itt kamatoztatta.) Dolgozataiban megtaláljuk az indoklást, s az oktatás folyamatában nemcsak egyetemi, hanem középiskolai tapasztalatai is számottevően érvényesültek. Nem írt összefoglaló irodalomelméleti, stilisztikai, nyelvtudományi szintézist – erre szerteágazó oktatói munkája miatt nem is jutott ideje. Nézeteit az egyes témakörökkel kapcsolatban írt tanulmányaiban fejti ki. Módszere: a szakirodalomból felhasználni mindazt, ami az adott témakörben ismert volt, s ami és az általa ideálisnak tartott irodalomkoncepcióban, illetve nyelvelméletben hasznosítható – mindenekelett az oktatás során.

„Ha tömören összegezzük eddigi életművét, akkor annak jellemzésére két szó a legalkalmasabb: az érték és a szolgálat. Munkásságának tengelyében a tudományos vagy irodalmi-esztétikai érték felmutatása áll. Zeman László évtizedeken át a szlovákiai magyar oktatásügyet szolgálta, tanárnemzedékek egész sorát nevelve fel. Szerényen, háttérben maradva, a széles nyilvánosság előtt ritkán megszólalva, de amikor megszólalt – szóban vagy írásban –, annak mindenkor súlya volt, a szakmabeliek körében legalábbis.” (Fazekas József)

Zeman László 2019. május 17-én hunyt el.

JUBILÁNSOK KÖSZÖNTÉSE POZSONYBAN

Június 25-én, a SZMÍT szervezésében a Pozsonyi Magyar Intézetben köszöntöttük fel azokat az íróársakat, akik ebben az évben ünneplik kerek életjubiläumukat.

A 65 éves Bettés Istvánt Csanda Gábor méltatta:

„Bettesről bizonytalán elmondható, hogy a jó tollú zsonglőrnek, a bravúros Amade Lászlónak, a 18. századi lettrizmus kimagasló képviselőjének utódja. Nem önmagát keresi a versben és a vers által, hanem a versbe szedhetőség határait tapogatja: mi az, ami még nem ária, de már alig-alig magyar szavak rendje. Némelyik verse már címében is hordozza az alatta levők műfaji meghatározását; ilyen pl. a *Csalamádévers*, idézzük e makarónivers első szakaszát: „Jedna teta pomätená / Varila čaj mätová / Menta menta menta tea / Ment a hasa tőle”

A 65 éves Balázs F. Attilát Z. Német István köszöntötte:

„Számos alkotó köszönheti neki indulását az AB-ART Kiadó és a Szőrös Kő folyóirat jóvoltából. Rengeteg külföldi díjban és elismerésben részesült, lehetetlenség lenne most itt mindet felsorolni, de a legjelentősebbeket említsük meg mégis: 2011-ben a román irodalom fordításában kifejtett munkásságáért megkapta a Lucian Blaga Műfordítói Nagydíjat. 2012-ben World Poetry díjban részesül Vancouverben, 2012-ben övé a Nemzetközi Eminescu Akadémia műfordítói díja, 2013 az Antares Költészeti fesztivál különdíját hozza el neki. A Festival Internacional de poesía de Granada fesztiválon 2016-ban Szlovákiát Balázs F. Attila képviselte. 2018 októberében Kínában, a 38. World Congress of Poets nemzetközi költőkongresszuson vehette át az Irodalom Nemzetközi Doktora kitüntető címet, 2019 februárjában pedig a Hanoi költészeti fesztivál vendége volt.”

Poór József köszöntötte a szintén 65 éves Száraz Pált:

„Könyveinek sorát 1999-ben a *Kilométerkő* c. novelláskötettel indítja. Már ebben a kötetében fontos szerepet játszik egy sajátos lírai felhang, a korunkban domináló elide-

genedés, ridegség, könyörtelenség, abszurdítások ellenpontozására. A 2000-es évektől írásai ismertekké válnak a határainkon túli Vár, Agria, Új Forrás, Bécsi Napló, Aranypor olvasói előtt is. A szlovák Romboid úgyszintén közli. Munkáit színesítik kötetbe gyűjtött helytörténeti, néprajzi anyagai.”

A szeptemberben 70. születésnapot ünneplő Tóth Lászlót Juhász Katalin méltatta:

„Tóth Lászlót is irigylem, mert úgy tűnik, az ő napjai nem csak 24 órából állnak. Amellett, hogy ír, szerkeszt, fordít és kutat, abszolút képben van az aktuális irodalmi történésekkel illetően. Mindent elolvas, és évtizedek múlva is emlékszik mindenre, amit egyszer elolvasott. Meghatottan pislogtam például, amikor egyszer, nem is olyan régen, az én első kötetem címét említette kapásból, aztán egy 1994-es budapesti könyvbemutatót, és azt is pontosan tudta, hogy Mikola Anikóval együtt kellett volna szerepeelnünk ott, de Anikó már nem tudott elmenni. És volt szerencsém látni a könyvtárát is. Életemben nem jártam még olyan lakásban, mint Tóth Lászlóék dunaszerdahelyi családi fészke. Az összes falat könyvespolcok borítják, padlótól a plafonig, egészen lehangoló a látvány. Addig a napig azt hittem, komoly könyvgyűjteményem van, azóta tudom, mekkora nagyképűség volt ezt hinni.”

A 70 éves Ravasz Józsefet, aki nem tudott jelen lenni, Szászi Zoltán köszöntötte. Az elküldött méltatásban a szintén távol lévő Szászi többek között így emlékezik:

„Negyvenedik születésnapod táján kaptad ajándékba a lehetőségeket, az életet újra- rendező demokráciát. Innen kissé elváltak pályáink, csak messziről figyeltük egymást, tudva, ki mit csinál s hol tart. Most éppen azon mosolygok, az 1990-ben megjelent kötet hátlapján egy ábrándos tekintetű, pózba merevített, hajkoronás férfiember néz rám, a Főnix Füzetek 22-ik kötetéről, amely akkor 8 csehszlovák koronát kóstált, készült 900 példányban. Hol vannak ezek az aranyidők? Verskötet 900 példányban! Te Dzsézi, hát

látod, mennyit változott az idő? Azóta egyetemet végeztél, tudományos fokozatokat szereztél, civilként érdekvédőként dolgoztál évtizedeken át. Írtál és folyamatosan írsz még verseket, s ez jó! Ez jó ebben az egészben, hogy van egy irány, és van egy pálya és szépen kirajzolható.”

Idén ünnepli 80. születésnapját Polák Imre és felesége, Olexo Anna is. Sajnos egészségi állapotuk nem tette lehetővé, hogy személyesen részt vegyenek az ünnepségen. Nagy Erika köszöntőjében így méltatta a házaspárt:

„Szerkesztőként, műfordítóként számos kötet kiadásánál bábáskodtak, és hatalmas tárgyi tudást halmoztak fel. P. Olexo Anna fordította magyarra Zdeněk Miler *Kisvakondját*, amely több tízezres példányszámban kelt el. Duba Gyula szerint talán ez indította el a cseh mese európai karrierjét. Az elvitathatatlan tény, hogy Szenczi Molnár Albert szenci „ébresztése” a Polák családban született meg. Úgy jegyezték le, hogy Polák Imre vetette fel, hogy Szenc nagy, de elfelejtett szülőttjének az emlékét valamilyen módon fel kéne eleveníteni. Nem volt ez akkoriban egyszerű dolog. Lényegében nem is az volt a fő gond, hogy milyen legyen a Szenczi Molnár Albert Napok tartalma, hanem az, hogy az akkori politikai helyzetben ezzel a névvel rendezvényt szervezhessenek Szencen. A meggyőzést Polák Imre vállalta magára, felfegyverkezvén a magyar irodalomtudomány minden hozzáférhető, Szenczi Molnár Albertről szóló passzusával.”

A rendezvény végén Hodossy Gyula megköszönte dr. Molnár Imrénak, a Pozsonyi Magyar Intézet leköszönő igazgatójának a sokéves magas szintű együttműködést.

